T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENİ HUKUK)
ANABİLİM DALI

SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN ŞARTLARA UYARLANMASI

Yüksek Lisans Tezi

Selin GÜLBAHAR SÜZGÜN

Ankara - 2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENİ HUKUK)
ANABİLİM DALI

SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN ŞARTLARA UYARLANMASI

Yüksek Lisans Tezi

Selin GÜLBAHAR SÜZGÜN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan İŞGÜZAR

Ankara - 2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(……/……/2…..…)

Selin GÜLBAHAR SÜZGÜN

İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**
KISALTMALAR ..... **iv**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI İLE İLGİLİ TEORİLER VE TÜRK HUKUKUNDA SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ HUKUKİ TEMELİ

I. SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASI KAVRAMI 4
A. Genel Olarak 4
B. Sözleşmenin Uyarlanmasının Nedenleri ve Amacı 7
II. SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASI KONUSUNDA YABANCI HUKUK DOKTRİNLERİNDE GELİŞTİRİLEN TEORİLER 10
A. Clausula Rebus Sic Stantibus Teorisi 10
B. İşlem Temelinin Çökmesi Teorisi 14
C. Emprevizyon Teorisi 21
D. Frustration Teorisi 24
III. İSVİÇRE VE TÜRK HUKUKUNDA SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI 26
A. Genel Olarak 26
B. İsviçre Hukukunda Sözleşmenin Uyarlanmasının Hukuki Temeli 27
C. Türk Medeni Kanunu 2. Maddesi ve Türk Borçlar Kanunu 138. Maddesi Işığında Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması 29

İKİNCİ BÖLÜM
SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ YAKIN KAVRAMLARLA BİRLİKTE DEĞERLENDİRİLMESİ

I. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ UYGULAMA ALANI 35
A. Tek Taraflı Hukuki İşlemlerin Uyarlanması 35
B. İki Veya Daha Çok Taraflı Hukuki İşlemlerin Uyarlanması 36
C. Ani Edimli ve Sürekli Edimli Sözleşmelerin Uyarlanması 38
II. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ YAKIN KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ 40

A. Genel Olarak 40
B. Sözleşmenin Yorumu, Tamamlanması Ve Uyarlanması Arasındaki İlişki 41
C. Sonraki İmkânsızlık İle Sözleşmenin Uyarlanması Arasındaki İlişki 43
D. Temel Hatası Oluşturan Saikte Hata İle Sözleşmenin Uyarlanması Arasındaki İlişki 45
E. Aşırı Yararlanma (Gabin) İle Sözleşmenin Uyarlanması Arasındaki İlişki ...47
F. Sebepsiz Zenginleşme İle Sözleşmenin Uyarlanması Arasındaki İlişki 49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASININ ŞARTLARI

I. GENEL OLARAK 51
II. OLUMLU ŞARTLAR.....52
A. Sözleşme Kurulurken Mevcut Bulunan Koşullar ile Sözleşmenin İfası Anında Bulunan Koşullar Arasında Olağanüstü Bir Değişiklik Bulunması ..52
B. Değişen Koşullar Nedeniyle Tarafların Yüklendikleri Edimler Arasındaki Dengenin Aşırı Ölçüde Bozulmuş Olması 62
III. OLUMSUZ ŞARTLAR 69
A. Edimlerin İfa Edilmemiş veya Şerh Düşülerek İfa Edilmiş Olması 69
B. Değişen Hal ve Şartların Ortaya Çıkmasında Borçlunun Kusurunun Bulunmaması.....73
C. Değişen Hal ve Şartların Sözleşmenin Kurulması Önceden Tahmin Edilebilir veya Beklenebilir Olmaması 78
D. Sözleşmede Olumsuz İntibak Kaydının Bulunmaması 80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASI TALEBİ VE SONUÇLARI

I. GENEL OLARAK 86
II. HÂKİMDEN SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ TALEP EDİLMESİ VE SONUÇLARI.....89
A. Uyarlama Hakkının Talep Edilmesi 89
B. Uyarlama Hakkının Kullanılmasının Sonuçları 95
III. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI TALEBİ HALİNDE HÂKİMİN SÖZLEŞMEYE MÜDAHALE USULÜ.....97

A. Sözleşmenin Uyarlanması Kararı 97
1. Sözleşmenin İradi Uyarlanması 102
a. Olumlu Uyarlama Şartları 103
b. Olumsuz Uyarlama Şartları 105
2. Kanuni Uyarlama 107
3. Hâkim Tarafından Yapılan Dar Anlamda Uyarlama 110
B. Sözleşmenin Sona Erdirilmesi Kararı 114
IV. ZAMANAŞIMI 116
SONUÇ 118
KAYNAKÇA 122
ÖZET 128
ABSTRACT 129

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BATİDER : Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi

Bkz. : Bakınız

BK : 818 Sayılı Borçlar Kanunu

BGB : Bürgerliches Gesetzbuch

C. : Cilt

D. : Dairesi

E. : Esas Sayısı

eBK : 818 Sayılı Borçlar Kanunu

EÜHFD : Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

E.T. : Erişim Tarihi

GSÜ : Galatasaray Üniversitesi

HD : Yargıtay Hukuk Dairesi

HGK : Yargıtay Hukuk Genel Kurulu

İÜHFM : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

K. : Karar Sayısı

Kıs. : Kısaca

K.T. : Karar Tarihi

m. : Madde

RG : Resmi Gazete

s. : Sayfa

S. : Sayı

T. : Tarih

T.A.O : Ticaret Anonim Ortaklığı

TBB **:** Türkiye Barolar Birliği

TL **:** Türk Lirası

TBK **:** 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu

TMK **:** 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu

vd. **:** ve devamı

GİRİŞ

Sözleşmeler kurulduğu esnada tarafların içinde bulundukları durum içerisinde oluşan, şimdiye ve geleceğe yönelik bir takım tasavvurlar ve öngörüler içeren metinlerdir. Sözleşmelerin yapılması sırasında sözleşmenin tarafları bir takım menfaatleri koruma altına almakta ve sözleşme edimleri arasında bir menfaat dengesi oluşturmaktadır.

Sözleşme ile taraflarca üstlenilen edimlerin yerine getirilmesi, ahde vefa ilkesi karşısında sözleşmenin bir nevi varlık amacıdır. Zamanla evrensel bir hukuk ilkesi halini alan ahde vefa ilkesi ile sözleşmenin taraflarının sözleşme ile yüklenilen edimleri yerine getirmelerinin bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir. Ancak meydana gelen bazı olaylar karşısında tarafların sözleşme edimlerini yerine getirmelerinin tarafların mahvına sebebiyet verebildiği görülmüş ve ahde vefa ilkesine sıkı sıkıya bağlılığın zaman zaman hakkaniyetle bağdaşmayan sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir.

Gerek kısa süreli gerek uzun süreli sözleşmelerde, tarafların sözleşmenin yapıldığı esnada sözleşme edimleri arasında oluşturmuş oldukları denge, sonradan meydana gelen ve sözleşmenin imzası aşamasında öngörülen ama dikkate alınmayan veya hiç öngörülmeyen bir takım olaylar sonucunda bozulabilir. Artık öyle bir durum oluşmuştur ki sözleşen taraflardan edimini yerine getirmesinin, sözleşmeye bağlı kalmasının beklenmesi mümkün değildir. Bir anlamda sözleşme adaleti kısmen veya tamamen bozulmuştur.

Sözleşme edimleri arasındaki dengenin bozulmasına neden olan bu olaylar toplumun tüm kesimlerini etkiler biçimde savaş, doğal afet, devalüasyon ve benzeri

nitelikte olabileceği gibi, yalnızca sözleşen tarafları veya toplumun bir kısmını etkileyen niteliği haiz de olabilir.

Edimler arası dengenin bozulması durumunda tarafların sözleşmeyle bağlı kalıp kalmayacağı, edimlerin yerine getirilip getirilmeyeceği veya ne biçimde yerine getirileceğinin belirlenmesi amacıyla hâkime başvurularak, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasının talep edilmesi, Medeni Kanunun ikinci maddesi temelinde şekillenen clausula rebus sic stantibus ilkesinin ahde vefa ilkesinden üstün tutulması karşısında mümkündür. 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun[1] 138. maddesiyle de kanun hükmü haline gelen sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması müessesesi, ekonomik krizlerin ve devalüasyonun sıklıkla yaşandığı ülkemiz hukuk uygulamasında oldukça önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmamızda hal ve şartların değişmesi nedeniyle sözleşme edimleri arasında oluşan dengenin bozulması durumunda sözleşmeye müdahale edilmesine ilişkin teoriler, sözleşmenin uyarlanması kavramının benzer hukuki müesseselerle karşılaştırılması, sözleşmenin uyarlanmasının hangi şartlar altında mümkün olduğu ve hâkimin sözleşmeyi uyarlarken gözeteceği hususları tespit etmeye çalışacağız.

Öncelikle sözleşmenin uyarlaması kavramına kısaca değindikten sonra kavramı açıklamaya çalışan çeşitli teoriler üzerinde duracağız. Daha sonra teorinin ülkemiz ve İsviçre hukuklarındaki yeri ve uygulamasına değineceğiz.

[1] 04/02/2011 Tarih ve 27836 Sayılı RG'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu

Çalışmamızın ikinci bölümünde sözleşmenin uyarlanmasını yakın kavramlarla birlikte değerlendirerek, kavramlar arasındaki farklılıkların tespiti ile sözleşmenin uyarlanması kavramını daha iyi anlamaya çalışacağız.

Üçüncü bölümde sözleşmenin hâkim eliyle uyarlanabilmesi için oluşması gereken şartlardan bahsedeceğiz. Bu şartları olumlu ve olumsuz şartlar olarak iki ana başlık altında değerlendirerek, hangi şartlar altında sözleşmenin uyarlanabileceğini tespit etmeye çalışacağız.

Çalışmamızın dördüncü ve son bölümünde sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması talebi halinde hâkimin sözleşmeye hangi biçimde müdahale edeceği, ne tür bir karar verebileceği ve uyarlama yapılırken gözetilmesi gereken hususları açıklayacağız.

Sonuç kısmında, çalışmamızda incelediğimiz ve tespit ettiğimiz veriler ile ulaşılan sonuçları kısaca değerlendirerek çalışmamızı sona erdireceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI İLE İLGİLİ TEORİLER VE TÜRK HUKUKUNDA SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ HUKUKİ TEMELİ

I. SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASI KAVRAMI

A. Genel Olarak

Bir sözleşme ilişkisi içerisinde taraflar, sözleşme ile bir takım yükümlülükler altına girerler. Sözleşmenin kurulduğu anda geleceğe ilişkin sahip oldukları bir takım tasavvurlar ve öngörüler çerçevesinde hareket ederek, adeta geleceği akdedilen sözleşme ile düzenlemeye ve olabilecek sorunları yine akdettikleri sözleşme ile önceden çözmeyi hedeflerler.

Akdedilmiş olan sözleşmenin taraflarınca borç zor, masraflı yahut külfetli olmasına bakılmaksızın ifa edilmek zorundadır.[2] Sözleşmeler hukukunda kural olarak kabul gören ancak, günümüz doktrininde oldukça tartışmalı bir kavrama dönüşen tarafların bağıtladıkları sözleşmeyi her koşulda ifa etmelerini şart koşan pacta sund servanda (ahde vefa) ilkesinin her koşulda ve her sözleşmeye aynı katılıkta uygulanması şüphesiz ki adaletsiz durumlar doğurmaya elverişlidir. Nitekim sözleşmeye bağlılık olarak da adlandırılan ahde vefa kuramı uyarınca taraflar, özgür iradeleri ile kurdukları

---

[2] Serozan, Rona; *"Borçlar Hukuku Genel Bölüm: İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme",* Filiz Kitabevi, İstanbul, 2014, *(Kıs. İfa)*, s. 8.

sözleşme hükümlerine her koşulda, hangi sonuçlara yol açarsa açsın uymak mecburiyetindedirler.[3]

Ancak sözleşme süresi içerisinde gerçekleşmesi mümkün öyle durumlar vardır ki sözleşmenin kurulması aşamasında taraflarca orantılı olarak kararlaştırılmış olan edimler dengesini bozabilir, sözleşmenin taraflarınca yüklenilmiş olan borçların ifasını taraflar için çekilmez kılabilir. Sözleşmenin kurulduğu anda mevcut olan şartlar ile sonradan ortaya çıkan şartlar birbirine uymayıp, sözleşmenin kurulduğu anla ifa anı arasında bulunması gereken uyum çökmüş olabilir ve bu iki anda sözleşmenin gerçekleri birbiriyle çelişiyor olabilir.[4]

Doktrinde gabin boyutlarına varmamak kaydıyla sözleşmenin tarafları arasında matematik veya ekonomik bir dengenin bulunmasının şart olmadığını düşüncesi de tartışılmakta ise de[5]; kural olarak her sözleşmenin kuruluş anında, edimler arasında taraflarca kabul edilmiş bir dengenin bulunduğu görülmektedir.[6]

Sözleşmenin ifasının imkânsız hale gelmesi halinde borcun sona ereceği borçlar kanunu düzenlemelerinde geçmişten beri yer alan bir ifade olmasına karşın, borcun

---

[3] Baysal, Başak; *"Sözleşmenin Uyarlanması"*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 5.

[4] Eren, Fikret; *"Borçlar Hukuku Genel Hükümler",* Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 481; Gülekli, Yeşim; *"Aşırı İfa Güçlüğü ve Alacaklının Tasavvurunun Boşa Çıkması Halinde İşlem Temelinin Çökmesi Öğretisi"*, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, No. 18, İstanbul, 1990, s. 45.

[5] Buz, Vedat; *"Gabin Halinde Edimler Arasındaki Aşırı Oransızlığın Giderilerek Sözleşmenin Ayakta Tutulması"*, Ankara, 1998, *(Kıs. Gabin),* s. 55.

[6] Arat, Ayşe; *"Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması"*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 29.

imkânsız olmaması ancak taraflarca yerine getirilmesinin taraflardan beklenemeyeceği, değişen durumlar karşısında aşırı ifa güçlüğünün doğduğu, edimler arası dengenin bozulduğu veya sözleşme ile izlenen amacın anlamını yitirdiği bir durumda ne olacağı hususunun kanun nezdinde düzenlenmesi günümüze oldukça yakın tarihlere rastlamaktadır.

Sözleşmenin akdedilmesinden sonra ortaya çıkan ve tarafların sözleşmeden beklentilerine uymayan, taraflardan sözleşme ile bağlı kalmalarının beklenemeyeceği bu tip durumlarda karşılaşılan sorunun ahde vefa ilkesi ile çözülemeyeceği anlaşıldığından; Medeni Kanunun 2. maddesi ile düzenlenmiş olan dürüstlük kuralı çerçevesinde, sözleşmenin kurulduğu sırada önceden görülemeyen durumlar karşısında edim dengesi bozulmuş olan sözleşme taraflarının sözleşme hükümleri ile ne miktarda bağlı olacağını veya bağlı olunup olunmayacağını düzenlemek gerekmiştir.

Bu noktada farklı hukuk düzenlerinin farklı dinamikleri karşısında birçok farklı teori ortaya atılmışsa da bu teorilerin her birinin ortak noktası; sonradan gerçekleşen ve sözleşme kurulduğu sırada tahmin edilmeyen/edilemeyen olaylar karşısında tarafları ekonomik yıkıma sürükleyecek derecede ekonomik dengesi bozulan sözleşme dengesinin yeniden sağlanması gerektiği noktasına ulaşılmasıdır.[7] Bu konuda ortaya atılan ve sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan değişikliklerin adaletsiz bir durum yaratması halinde sözleşmenin değişikliklere uyarlanmasını ifade eden clausula rebus sic stantibus teorisi, her ne kadar ilk bakışta pacta sund servanda ilkesi ile çatışıyor izlenimi yaratsa da; sözleşmeye bağlılık ilkesinin tanımı ve kapsamındaki

[7] Baysal, s. 14.

değişim karşısında artık bu iki ilke sözleşme adaletine hizmet eden ve birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde bulunan ilkeler olarak kabul edilmelidir.[8]

Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında detaylıca inceleyeceğimiz üzere, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması kavramının tam olarak anlaşılabilmesi doğurduğu sonuçlar bakımından bu kavramla yakın ilişki içerisinde bulunan sözleşmenin yorumu, tamamlanması, borçlunun sorumluluktan kurtulduğu sonraki imkânsızlık, temel hatası oluşturan saikte esaslı yanılma, gabin ve haksız zenginleşme gibi sözleşmeler hukukunun diğer kavramlarına da değinmek gerekir.

Özetlemek gerekirse genel anlamda sözleşmenin uyarlanması; sonradan ortaya çıkan ve sözleşme hükümlerinin aynen uygulanmasını fiilen veya hukuken olanaksız hale getiren sebeplerle, sözleşmenin oluşan yeni koşullara uygun hale getirilmesini ifade eder.[9]

B. Sözleşmenin Uyarlanmasının Nedenleri ve Amacı

Sözleşme taraflarının sözleşme kurulurken belirlemiş oldukları ve sözleşmenin imzası anından itibaren aralarındaki ilişkiyi düzenleyici nitelikteki hükümlerin tarafları her halükarda bağlaması, içinde bulunulan koşulların sonradan öngörülmeyen/öngörülemeyen biçimde değişiklik göstermesi durumunda taraflar açısından adaletsiz sonuçlara yol açabilir.

---

[8] Baysal, s. 6.

[9] Kılıçoğlu, Ahmet; *"Borçlar Hukuku Genel Hükümler"*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s. 252.

Sözleşme ilişkisi kurmanın en temelinde yatan amaç; tarafların geleceği görme, geleceği düzenleme, edimlerin ifasını, eğer ifa edilmezse neler olacağını, ne zaman ifa edileceğini ve buna benzer sözleşme konusuna ilişkin gelecekte gerçekleşecek durumlara yönelik bir takım tahminlerde bulunarak bu durumları olabildiğince öngörülebilir kılmaktır. Ancak taraflar gelecekte gerçekleşecek bu durumları hiç öngörmeyebileceği gibi, gerçekleşecek durumları isabetli bir şekilde öngörmelerine karşın bu durum değişikliklerinin sözleşmeye olacak etkisini öngörememiş de olabilirler.[10]

Bütün bu nedenlerle sözleşmenin uygulanamaz, uygulanmasının taraflardan beklenemeyecek hale gelmesi nedeniyle sözleşmenin ayakta tutulabilmesi için sözleşme dengesinin yeniden kurulması gerekliliği gündeme gelmektedir. Şartların olağanüstü değişmesi nedeniyle ahde vefa prensibi ile sözleşme adaleti ilkesi arasında ortaya çıkan çelişkinin sözleşmenin feshi veya değişen şartlara uyarlanması yolu ile ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.[11]

Sözleşmenin uyarlanması, özellikle ekonomik güçlükler nedeniyle gündeme gelen sözleşmelerin uyarlanması halinde, dolaylı olarak sözleşmenin zayıf tarafının korunması sonucunu da beraberinde getirse de; sözleşmenin uyarlanmasının amacı sözleşmenin zayıf tarafını korumak değildir.[12] Nitekim kira bedelinin sözleşmenin kurulmasından sonra değişen koşullara uyarlanması örneğinde olduğu gibi sözleşmenin

---

[10] Yavuz Nihat; *"6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Şerhi"*, C. :1, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 850.

[11] Baygın, Cem; *"Yabancı Para Üzerinden Borçlanmalar ve Hukuki Sonuçları"*, Kazancı Hukuk Yayınları No:153, İstanbul, 1997, *(kıs. Para),* s.138.

[12] Baysal, s.15.

zayıf tarafı olan kiracının yanı sıra sözleşmenin güçlü tarafı olan kiraya verenin de uyarlama hakkı bulunmaktadır. Nitekim Yargıtay'ın konuya ilişkin bir karar[13] metninde yer alan; *"Davacı vekili aylık kira bedelinin brüt 10.000 TL olarak tespitine karar verilmesini talep etmiştir. Davalı vekili son dönemde kira bedeli aylık brüt 6500 TL iken, endeks oranında artış yaparak 7.187 TL ödenmeye başladığını, talebin fahiş olduğunu belirterek davanın reddini savunmuştur. (...)Mahkemece aylık kira artışının endeksin altında olamayacağı da gözetilerek karar vermek gerekirken yazılı şekilde endeksin ve davalının da kabul ettiği bedelin altında tespit kararı verilmesi doğru değildir."* ifadelerinden anlaşıldığı üzere, söz konusu davanın davacısı kiraya verendir ve dava kabul edilmiştir.

Özetlemek gerekirse; sözleşmelerin uyarlanması sözleşmenin bozulan ekonomisini tekrar sağlama amacını güder ve sözleşmenin kurulmasından sonra gerçekleşen beklenmedik gelişmeler sonucu edimini ifa etmesi dürüstlük kuralı uyarınca beklenmeyen taraf sözleşmenin uyarlanması yoluyla hakkaniyete uygun bir çözüme ulaştırılmış olur.[14]

[13] 6.H.D.2015/7119 E. 2015/9107 K. 27.10.2015 T.

[14] Baysal, s. 16.

II. SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASI KONUSUNDA YABANCI HUKUK DOKTRİNLERİNDE GELİŞTİRİLEN TEORİLER

A. Clausula Rebus Sic Stantibus Teorisi

Clausula rebus sic ctantibus teorisi, günümüzde sözleşmelerin uyarlanmasını kabul eden diğer teorilerin tarihi kökenini oluşturur ve teorinin gelişimi asıl olarak postglossatörler ve kilise hukuku döneminde olmuştur.[15] İlkenin kaynağının Roma Hukukuna dayandığı yolundaki en önemli kanıtlardan biri Roma döneminden günümüze kadar gelen ve "Her sözleşme şartlar aynı kaldıkça geçerlidir" anlamında kullanılan bir söz olan "Omnis conventio interpretatur rebus sic stantibus" ifadesidir.[16]

Clausula, 18. yüzyıla kadar Alman ve İtalyan doktrininde, uzun süre itibar görmüş ve bütün sözleşmelerde ve devletler hukukunda uygulanagelmiştir.[17] Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda uygulama alanı genişleyen clausula teorisi; 18. ve 19. yüzyıllarda eleştiriler ve liberal-bireyci akımların etkisiyle değerini yitirmiştir.[18] Bu dönemde

---

[15] Baysal, s. 17.

[16] Karayalçın, Yaşar; *"Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod Problem Çözme"*, 4.Bası, Ankara 1994, s. 89.

[17] Gürsoy, Kemal Tahir; *"Hususi Hukukta Clausula Rebus Sic Stantibus"*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, Ankara, 1950, s. 12.

[18] Arat, s. 53.

clausula rebus sic stantibus'un her sözleşmede zımni bir şart olarak yer aldığı teorisi doktrinde ve mahkeme kararlarında reddedilmiştir.[19]

Clausula teorisi özellikle Birinci Dünya Savaşından sonraki dönemde savaş öncesi yapılan sözleşmelerin kuruluş aşamasında var olan, edim ve karşı edim dengesinin savaş sonrası ekonomik gelişmeler nedeniyle bozulması ve sözleşme taraflarının ağır yükümlülükler altında kalması nedeniyle yeniden rağbet görmeye başlamış ve bir tür kurtuluş çaresi olarak görülmüştür.[20] Teori, özellikle devletler umumi hukukunda uygulama alanı bulmuştur.[21]

Clausula Rebus Sic Stantibus teorisine göre; sözleşmenin tarafları sözleşme ile bir taahhüt altına girerlerken, sözleşmenin imzası zamanında mevcut bulunan şartların değişmeyeceği fikrinden hareket ederler. Böylelikle her sözleşmede bir zımni şart bulunduğu hususu kabul edilmiştir.[22] Bu şart sözleşmenin imzası sırasında mevcut bulunan koşullar sonradan değişirse; sözleşmenin kendiliğinden infisah edeceği ve sözleşmenin taraflarının sözleşme ile bağlı olmaktan kurtulacaklarını ifade etmektedir.[23]

---

[19] Erzurumluoğlu, Erzan; *"Türk-İsviçre Borçlar Hukuku Sistemine Göre Borçluya Yüklenemeyen Nedenlerden Dolayı Edimin Yerine Getirilememesi"*, Ankara, 1970, s. 55.

[20] Tezcan, Mehmet; *"Clausula Rebus Sic Stantibus İlkesi ve Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması"*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, s. 14.

[21] Dural, Mustafa; *"Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık, Fakülteler Matbaası"*, İstanbul, 1976, s. 29.

[22] Dural, s. 29.

[23] Gürsoy, s.11; Erzurumluoğlu, s. 54.

Kelime anlamı bakımından "rebus sic stantibus" ifadesi, "sözleşmenin geçerliliği kurulduğu andaki şartlara bağlıdır" şeklindedir.[24]

Dar anlamda clausula rebus sic stantibus teorisi, özellikle süresiz veya uzun süreli sözleşmelerin, sözleşmenin yapıldığı sıradaki şartların değişmeyeceğine dair zımni bir bozucu şarta bağlı olduğunu kabul etmektedir.[25] Başka bir anlatımla; sözleşme tarafları, bir taahhüt altına girerken, sözleşmenin kurulma zamanındaki şartlarının değişmeyeceği düşüncesi ile hareket ederler.[26]

Teori birçok yönüyle eleştirilmiştir ve günümüzde bu şekliyle artık savunulmamaktadır. Clausula öncelikle, sözleşmenin koşulların değişmeyeceğine ilişkin zımni bir şart içermesi görüşünün oldukça muğlak olduğu ve hangi durum değişikliklerinin bu kapsamda değerlendirileceğini belirlemenin oldukça zor oluşuyla doktrinde eleştirilmektedir.[27] Bunun yanı sıra sözleşmenin her koşulda taraflar açısından bağlayıcı olmasını ifade eden pacta sund servanda ilkesinin istisnasının bu kadar muğlak bir ilke olması sözleşme güvenliği ve hukuki öngörülebilirlik ilkelerini de tehdit etmesi nedeniyle eleştirilmiştir.

Bunun ötesinde teori, tarafların önceden göremedikleri durum değişikliklerinin gerçekleşmesi halinde sözleşmenin sona ereceğine dair ortak bir iradelerinin varlığını

---

[24] Canbolat, Ferhat; *"Sözleşmelerde Amacın Gerçekleşmesi Çökmesi ve Boşa Çıkması"*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s. 188.

[25] Baygın, *(kıs. Para)*, s. 138; Arat, s. 53, Dural, s. 29.

[26] Canbolat, s. 188.

[27] Baysal, s. 21.

kabul etmektedir ki böyle bir iradeden bahsedebilmek için tarafların "öngörülemezi öngördükleri"nin de kabulü gerekmektedir.[28]

Clausula ayrıca yetersiz bir teoridir. Nitekim clausula rebus sic stantibus kabul olunsa bile değişen şartlar karşısında teorinin sunduğu çözüm sözleşmenin kendiliğinden ortadan kalkmasıdır. Oysa aranan çare akdin tamamen ortadan kaldırılması değil, yeni şartlara uydurularak ayakta tutulması ve gerçekleşmiş olan zararın sözleşmenin her iki tarafına adil bir şekilde bölüştürülmesidir.[29]

Bütün bunlara ek olarak teori yalnızca iki taraflı ve uzun süreli sözleşmelere uygulanabilmekle bir başka yönde de eleştirilmektedir. Nitekim aşırı ifa güçlüğü halleri yalnızca uzun süreli sözleşmelerde değil ani edimli sözleşmelerde de görülmesi mümkün hallerdir.[30]

Özetlemek gerekirse, clausula rebus sic stantibus teorisi günümüzde taraftarı kalmamış ve artık savunulmayan bir teoridir. Nitekim teori, uygulanması aşamasında hangi beklenmeyen durum değişikliklerinin esas alınacağını belirlememiş olması nedeniyle belirsizlikler yaratmakta, ayrıca bir biçimde uygulandığı durumlarda da sonuçları bakımından sözleşmenin ayakta tutulmasına değil sözleşmelerin sona ermesine neden olması nedeniyle işlevsellikten uzaktır. Modern doktrin clausula rebus sic stantibus kavramından, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını anlamaktadır.[31]

---

[28] Baysal, s. 21.

[29] Gürsoy, s. 13; Dural, s. 31.

[30] Dural, s. 30.

[31] Eren, s. 482.

Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki, clausula rebus sic stantibus terimi geniş ve dar olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Geniş anlamı ile ele alındığı takdirde, ifayı güçleştiren beklenmedik hallerin tümünü içermekte ve sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını da kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.[32] Dar anlamda ise, ifayı güçleştiren beklenilmedik haller ile ilgili teorilerden olan "örtülü şart" (zımni infisahi şart) teorisini ifade etmektedir.[33]

B. İşlem Temelinin Çökmesi Teorisi

Alman hukuk doktrininde ortaya atılan bir teori olan işlem temelinin çökmesi teorisi son dönemde Türk hukuk doktrinini de oldukça meşgul etmektedir. İşlem temelinin çökmesi teorisinin anlaşılabilmesi için öncelikle işlem temeli kavramının açıklanması gerekir.

İşlem temelini çökmesi teorisi yine Alman hukukunda ortaya atılmış olan Voraussetzung (tasavvur) teorisinin geliştirilmiş hali olarak yorumlanmaktadır.[34] Bu nedenle Voraussetzung teorisini kısaca açıklamak gerektiği kanısındayız.

Voraussetzung teorisini ortaya atan Alman hukukçu Windscheid tarafından yapılan Voraussetzung tanımı şu şekildedir; *"İrade açıklamasında bulunan kişi, bu iradenin hukuki sonuçlarını istemiş, hatta kayıtsız şartsız istemiş olsa dahi, bunu*

---

[32] Arat, s. 55.

[33] Erman, Hasan; *"İstisna Sözleşmesinde Beklenilmeyen Haller (BK. 365/2)"* , İstanbul, 1979, s. 33; Tezcan, s. 16.

[34] Serozan, Rona; *"Sözleşmeden Dönme"*, Vedat Yayıncılık, İstanbul, 2007, (*Kıs. Dönme*), s. 374; Arat, s. 58.

yaparken aynı zamanda bazı öngörü ve beklentilerin gerçekleşmemesi halinde bu hukuki sonuçları istemeyeceğini de ifade etmiştir, bu şekilde de iradesine içeriğe ilişkin bir çekince koymuş olur; bu çekince, beklenti ve öngörülerinde hatalı çıkması durumunda bu irade açıklamasının kendisi açısından bağlayıcılığını kaybedeceği yönündedir."[35]

Teorinin adında yer alan Voraussetzung kelimesi açıklanmamış veya henüz şart mertebesine ulaşmamış bir irade beyanını içerir.[36] Voraussetzung teorisine göre; tarafların sözleşmeyi yaparken varlığına ve değişmeyeceğine kesin olarak inandıkları şartlar vardır ve eğer bu şartlar sözleşmenin kurulmasından sonra değişirse söz konusu değişiklik tarafların başlangıçta sahip oldukları tasavvur ve açıkladıkları iradeye uygun düşmeyecektir. Nitekim eğer taraflar aksini düşünselerdi, sözleşmeyi yapmazlardı.[37]

Voraussetzung teorisi Alman doktrininde; sözleşme taraflarının henüz gelişmemiş tasavvurlarını sözleşmenin bir şartı haline getirmenin uygun olmaması ve tasavvur kavramının psikolojik bir kavram olması nedeniyle sözleşmenin kurulmasının üzerinden uzun bir süre geçtikten sonra tespitinin güç olacağı gerekçeleriyle şiddetle eleştirilmiş ve hiçbir zaman tam anlamıyla kabul görmemiştir.[38] Windscheid'ın bu

---

[35] Baysal, s. 23.

[36] Gürsoy, s. 14; Arat, s. 57.

[37] Erzurumluoğlu, s. 56; Erman, s. 44; Arat, s. 57.

[38] Gürsoy, s. 16.

teoriyle doktrine yaptığı en önemli katkı irade açıklamasının arka planının incelenmesi olmuştur ve bu yönüyle işlem temelinin çökmesi teorisine zemin hazırlamıştır.[39]

İncelememizin konusunu oluşturan ve sözleşmenin uyarlanması kavramını bir yönüyle de olsa kanunlaştırmış olan Türk Borçlar Kanunu Aşırı İfa Güçlüğü başlıklı 138. maddesinin gerekçesinde *"Bu yeni düzenleme öğreti ve uygulamada sözleşmeye bağlılık (ahde vefa) ilkesinin istisnalarından biri olarak kabul edilen, "işlem temelinin çökmesine ilişkindir."* ifadeleri kullanılarak söz konusu kanun maddesinin Yargıtay kararlarında da sıklıkla kullanılan işlem temelinin çökmesi teorisini esas aldığı ifade edilmiştir.[40] Bu yönüyle de işlem temelinin çökmesi teorisi önem arz etmektedir.

İşlem temeli, genel olarak işlem temelinin çökmesi teorisinin en zayıf noktası olarak görülmekte ve üzerinde uzlaşmaya varılmış bir kavram olduğundan söz edilemeyecek olsa da[41] Alman hukukunda verilen tanıma göre; *"sözleşmenin asıl içeriğine dahil olmamakla birlikte sözleşmenin kurulması aşamasında ortaya çıkan,*

---

[39] Baysal, s. 24

[40] Doğan, Gülmelahat; *"Aşırı İfa Güçlüğü Nedeniyle Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması"*, TBB Dergisi, 2014 (http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-111-1358) (E.T.: 06.02.2016), s. 11; Yavuz, s. 838; Uygur, Turgut: *"6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Şerhi"*, Cilt:1, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 905; Günay, Cevdet İlhan; *"Türk Borçlar Kanunu Şerhi",* Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 527. Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında daha detaylı incelenecek olsa da bu noktada Kanun gerekçesinde katılmadığımız birkaç hususu belirtmenin gerekli olduğu görüşündeyiz. Kanun maddesinin gerek başlığı gerek içeriği sözleşmenin değişen koşullara uyarlanma nedenlerinden yalnızca biri olan "aşırı ifa güçlüğü" esas alınarak düzenlenmiş olmasına karşın, madde gerekçesinde "işlem temelinin çökmesi" kavramının esas alındığının ifade edilmiş olması bize göre bir tezat oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra her ne kadar kanun olarak düzenlenmiş olması dahi takdiri hak ediyorsa da madde metninin kaleme alınışında birçok eksik taraf bulunduğu düşüncesinde olduğumuzu belirtmek isteriz. (Aynı doğrultuda bkz. Baysal, s. 86 vd.)

[41] Baysal, s. 33.

mevcut veya gelecekteki bazı hal ve şartlara ilişkin olarak öyle ortak veya karşı tarafça bilinebilip de itiraz edilmeyen tek taraflı tasavvurlardır ki, tarafların işlem iradeleri bu tasavvurlar üzerine inşa edilmiştir."[42] olarak tanımlanmaktadır.

Windscheid'ın Voraussetzung teorisinde önemsediği, tarafların sözleşmeyi kurarken sahip oldukları gelişmemiş, sözleşmenin şartı olamamış saikler; Oertmann tarafından karşı tarafın bilmesi veya bilmesi gerekmesi şartıyla işlem temeli haline getirilmiştir.[43] Başka bir anlatımla işlem temelinin çökmesi teorisine göre; taraflardan birinin gerçeğe uygunluğundan emin olduğu için hukuki bir şart olarak sözleşmeye eklemeye gerek dahi görmediği tasavvurları, karşı tarafça anlaşılmışsa ya da anlaşılması gereken değerdeyse artık bu bir işlem temelidir.[44]

Türk-İsviçre Hukukundaki işlem temelinin çökmesi kavramı ile Alman doktrininde bu kavrama verilen anlam bazı durumlarda tam olarak uyuşmamaktadır. Zira § 313 BGB düzenlemesinde hem işlem temelinin baştan eksikliği, hem de sonradan çökmesi düzenlenmiştir ki; bunlardan ilki Türk – İsviçre Hukukunda temel hatası düzenlemesi altında ele alınmakta olup, Türk hukukunda işlem temelinin çökmesi olarak nitelendirilen kavram sadece ikinci hale, yani işlem temelinin sonradan çökmesi haline karşılık gelir.[45] Başka bir anlatımla; tarafların tasavvurları mevcut duruma veya

---

[42] Cashin – Ritaine, Eleanor; *"Emprevizyon, Hardship ve İşlem Temelinin Çökmesi: Pacta Sund Servanda ve Alman – Fransız Hukuki İlişkilerinde Sözleşmenin Uyarlanmasına Giden Yollar"*, Çeviren: Başak Baysal, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, İstanbul 2005, Cilt: 63, S. 1 – 2, s. 321; Doğan, s. 11.

[43] Arat, s. 58.

[44] Gürsoy, s. 18; Serozan, *Dönme*, s. 374; Erzurumluoğlu, s. 58.

[45] Baysal, s. 30.

geleceğe ilişkin olup mevcut durum hakkındaki tasavvurlara dair durumlar Türk – İsviçre hukukunda hata hükümlerine tabidir.[46]

§ 313 BGB hükmü kapsamında işlem temelinin çökmesinin şu dört olay grubunu kapsadığı söylenebilir; edimler arasındaki denge ilişkisinin bozulması, ifa güçlüğü, amacın boşa çıkması ve ortak saik hataları.[47]

Windscheid ve Oertmann'dan sonra teoriye en büyük katkıyı nesnel (objektif) ve öznel (sübjektif) işlem temeli ayrımı ile Larenz yapmıştır.[48] Larenz'e göre öznel işlem temeli, sözleşmenin kurulmasında etkisi bulunan, tarafların ortak tasavvur ve beklentileridir.[49] Tarafların gelecekte oluşan durum değişikliğini bilselerdi sözleşmeyi hiç kurmayacakları veya bu içerikle kurmayacakları kabul edilebiliyorsa sübjektif işlem temeli oluşmuştur.[50] Nesnel işlem temeli kavramı ise; varlığının veya devamının sözleşmenin mantıklı bir düzenleme olarak ayakta durabilmesi için nesnel anlamda zorunlu bulunan koşulların tamamıdır.[51] İşlemin objektif temeli, "dengenin bozulması" ve "amacın erişilemez olması" olmak üzere başlıca iki halde ortaya çıkmaktadır.[52] Konuya ilişkin olarak Larenz şu örneği vermektedir: A ile B, bir saat içerisinde

[46] Arat, s. 58.

[47] Canbolat, s. 212.

[48] Baysal, s. 33.

[49] Arat, s. 63; Canbolat, s. 209; Dural, s. 35.

[50] Arat, s. 63.

[51] Baysal, s. 34; Canbolat, s. 210; Dural, s. 36.

[52] Tezcan, s. 41.

caddeden geçecek otomobil sayısı üzerinde iddiaya girerler. A en az yüz, B ise yüzden az sayıda araba geçeceğini iddia eder. Ancak iddiaya girilmesinden hemen birkaç dakika sonra cadde toprak kayması gerekçesiyle trafiğe kapatılır. Bu durumda B'nin caddeden yüzden az araba geçtiği için iddiayı kazandığı ileri sürülemez. Herkes, iddiaya caddede normal trafik akışı olması şartı altında girildiğini kabul eder.[53] Alman doktrininde Larenz'in bu ayrımı baskın görüş tarafından kabul edilmektedir.[54]

Bu noktada işlem temeli kavramının pekişmesi açısından bir başka örnekle açıklamakta fayda görüyoruz. Örneğin taç giyme törenini izleme amacı ile kiralanan, tören alanına bakan daire için yapılan kira sözleşmesinde işlem temelini oluşturan olay balkonun baktığı meydandaki törendir; bu törenin gerçekleşecek olması sözleşme içeriğine dâhil bir unsur olmadığı için imkânsızlıktan bahsedilemeyecektir.[55] Bir başka örnek ise, bir film gösterimi için satılan biletler daha sonra filmin yasaklanması nedeniyle kullanılamaz hale gelirse, bu durumda film gösterimi sözleşme içeriğine dâhil bir unsur olduğu için işlem temelinin çökmesi gündeme gelmeyecek, sinema işlemecisinin imkânsızlık düzenlemesinden faydalanması akla gelebilecektir.[56]

İşlem temeli kavramı ile Voraussetzung kavramının ayrıldığı nokta; işlem temelini oluşturan tasavvurun ortak veya karşı tarafça biliniyor olup itiraz edilmemiş olmasıdır. Öte yandan, Voraussetzung ise tek taraflıdır ve onun karşı tarafça bilinmiş

---

[53] Dural, s. 36.

[54] Baysal, s. 36.

[55] Baysal, s. 35.

[56] Baysal, s. 35.

olması gerekli değildir.[57] Sonuç olarak Voraussetzung teorisi tek tarafın tasavvuruna önem verirken, işlem temeli teorisinde iki taraflı tasavvurlar dikkate alınır.[58]

İşlem temelinin çökmesi teorisi Alman doktrininde, taraflar için işlemin temelini teşkil eden saiklerin tespitinin zor olduğu, bu saikler tespit edilse dahi gerçeğe uygunluk bakımından sözleşmeden dönmeye nasıl imkân vereceği noktalarıyla eleştirilmiştir.[59]

Alman Medeni Kanunu BGB § 313 İşlem Temelinin Bozulması başlıklı düzenlemesi şu şekildedir:

" 1) Sözleşmenin temelini oluşturan hal ve şartlar sözleşmenin kurulmasından sonra ağır bir biçimde değişmiş ve taraflar bu değişikliği öngörmüş olsalardı sözleşmeyi hiç yapmayacak veya başka bir içerikle yapacaklarsa, somut olayın özelliklerinin, özellikle de kanuni veya sözleşmesel risk dağılımının göz önünde tutulması sonucunda taraflardan birinden sözleşmeye olduğu gibi bağlı kalmasının beklenemeyeceği durumlarda, sözleşmenin uyarlanması istenebilir.

2) Tarafların sözleşmenin temeli haline gelen esaslı tasavvurlarının sonradan yanlış olduğunun ortaya çıkması, hal ve şartların değişmesine müsavidir.

---

[57] Tezcan, s. 41; Arat, s. 60.

[58] Gürsoy, s. 20.

[59] Arat, s. 59.

3) Sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olmadığı veya taraflardan birinden beklenemediği durumlarda, mağdur olan taraf sözleşmeden dönebilir. Sürekli borç ilişkilerinde dönme hakkının yerini fesih hakkı alır."

C. Emprevizyon Teorisi

Fransa'da, sözleşmenin temelini oluşturan esaslı unsurlarda şartların önceden görülemeyen nedenlerle değişmesi sonucu meydana gelen değişiklik sebebiyle, sözleşmenin sona ermesi emprevizyon teorisi altında kabul görmüştür. Kavram uyarlamanın unsurlarından sadece biri olan öngörülemezliği ifade etmektedir.[60]

Fransız Hukuku temelli emprevizyon teorisi, menşe ülkesinde yalnızca idare hukukunda uygulanıp özel hukuk sözleşmelerine uygulanmasına Fransız Temyiz Mahkemesince izin verilmiyor olsa da Fransız hukuk doktrininde büyük bir gelişme göstermiştir.[61] Fransız Medeni Hukuku tarihsel gelişimi çerçevesinde Fransız İnkılâbı doğrultusunda gelişim göstermiş olması nedeniyle bireye ve bireyin iradesine oldukça büyük bir önem vermekteydi.[62] Öyle ki Fransız Medeni Kanununun 1134. maddesi 1. fıkrası hüküm içeriğinde yer alan *"Kanunen muteber bir şekilde akdedilmiş olan sözleşmeler yapanlar hakkında, kanun hükmündedir."* ifadeleriyle sözleşmeyi tarafların kanunu haline getirmektedir.[63] Sözleşme özgürlüğünü temel alarak, sözleşmenin

---

[60] Tunçomağ, Kenan; ***"****Alman Hukukunda Borcun İfasında Aşırı Güçlük (Muamelenin Temeli) ile İlgili Objektif Görüşler"* İÜHFM, C.32; S. 2–4; 1967, s. 887. (E.T. 15.04.2017)(http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/1023004558/1023004148)

[61] Baysal, s. 39.

[62] Gürsoy, s. 39.

tarafları, serbest ve sorumlu bireyler olarak, karşılıklı edimlerini ve bunların dengesini kurarlar. Bu irade açıklamasına ahlaki gerekçelerle saygı duyulmalıdır.[64]

Emprevizyon teorisi, tam anlamıyla bir beklenmedik hal (force majeure) meydana gelmese bile, sözleşmenin ekonomik temelinin zayıflaması veya çökmesi halinde sözleşmede değişiklik yapılabileceğini öngörmektedir. İdare hukuku açısından, kamu hizmetinin devamlılığını sağlamak, bu teorinin gerekçesini oluşturmaktadır. [65] Fransız doktrininde bu teorinin yalnız idare hukukuna has olduğu iddia olunmuş olup bunun gerekçesini ise; kamu hizmetinin devamlı ve doğru bir şekilde işlemesi gerekliliğinin özel hukukta olmayan bir gereklilik olduğu düşüncesi oluşturmaktadır.[66]

Emprevizyon teorisi Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik sıkıntıların getirdiği uygun ortama rağmen Fransız Hukukunda bu dönemde dahi kabul edilmemiştir. Hatta öyle ki Fransız Yargıtay'ına göre sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükler ancak tek bir halde; ifayı mutlak surette imkansız kılan mücbir sebep hallerinin bulunması durumunda sona erebilir.[67]

Teorinin Fransız doktrininde kabul görmeyişi çeşitli gerekçelerle açıklanmıştır. Buna göre; teori sözleşmenin ifasından kaçınmak için zemin hazırlamaktadır;

---

[63] Feyzioğlu, Turhan; *"İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi"*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947, s. 3; Gürsoy, s. 39; Baysal, s. 39.

[64] Cashin – Ritaine, s. 325.

[65] Tezcan, s. 25

[66] Feyzioğlu, s. 6.

[67] Feyzioğlu, s. 10.

sözleşmelere müdahale hakimin keyfiyetine bırakılırsa hukuki güvenlik zedelenir; sözleşmelerin sağladığı genel ekonomik dengenin değerlendirilmesi hakimin rolünü aşan, yasa koyucunun değerlendirmesine muhtaç bir unsurdur; hakime sözleşmeyi değişen ekonomik koşullara uyarlama yetkisini tanımak, ona ekonomik konjonktür hakkında doğrudan müdahale yetkisi vermek anlamını taşır.[68] Bunlara ek olarak; hal ve şartlardaki değişmelere rağmen sözleşmelerin ayakta durmasından daha doğal bir şeyin olamayacağı; nitekim sözleşmelerin esasen bu gibi durumlara karşı bir tedbir olarak yapıldığı ve sözleşme akdedilerek geleceği önceden görmek ve emniyet altına almanın amaçlandığı; bütün vatandaşlara veya çok geniş bir vatandaş kitlesine etki edecek durumlar olması halinde de tek tek her bir sözleşme için tadil talebinde bulunulamayacağı, bunun yerine genel nitelikte önlemler düşünmek ve almak mahkemelerin değil kanunun görev alanına girmekte olduğu düşünceleriyle bu teori eleştirilmiş ve kabul görmemiştir.[69] Bugün de Fransız Özel Hukukunda tam anlamıyla sözleşmelerin değişen koşullara uyarlanmasının kabul edildiğini söylemek mümkün değildir.[70]

Türk Hukukunda emprevizyon teorisi kavramı doktrinde ve yargı içtihatlarında kullanılmakla beraber kullanım anlamı Türk hukuku açısından genel olarak geniş anlamda sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını ifade etmektedir. Yargıtay'ın 12.11.2014 tarihli bir kararında; *"Bu noktada, kurulmuş bir sözleşmede sonradan ortaya çıkan bazı olgular nedeniyle değişiklik yapılabilmesi, bugün çağdaş tüm hukuk sistemlerinde kabul edilen, beklenmeyen hal (Emprevizyon) veya Clausula Rebus Sic*

---

[68] Baysal, s. 41.

[69] Feyzioğlu, s. 12.

[70] Baysal, s. 49.

Stantibus Kuramının koşullarının gerçekleşmiş olması halinde mümkün görülmektedir. Bu kuramın, borçlunun şartları ne olursa olsun mutlaka akde sadık kalmasını zorunlu gören, bir bakıma artık eskimiş olarak nitelendirilebilecek Ahde Vefa veya Pacta Sunt Servanda Kuramını sınırlamak için konulduğu benimsenmektedir.

Beklenmeyen hal (Emprevizyon) kuramı, şöyle açıklanmaktadır: "Akit yapıldığı sırada mevcut bulunan şartlar önemli surette değişmişse taraflar akitle bağlı olmamalıdır. Buna "Clausula Rebus Sic Stantibus" (Beklenmeyen Hal Şartı) denmektedir. Bu görüş öğretide "Emprevizyon Teorisi" adıyla anılmaktadır. Öğretide, sözleşmenin, yapıldığı andaki durumun değişmeyeceği şeklindeki bir zımni kabul ile yapıldığı, aynen uygulanmasının taraflarca bu zımni şarta bağlı tutulduğu varsayılmaktadır."[71] yer alan bu ifadelerden de anlaşılabileceği gibi, Yargıtay nezdinde clausula rebus sic stantibus ile emprevizyon teorisi aynı anlamlarda, her ikisi de geniş anlamda sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması anlamında kullanılmakta, teorik farklılıkları önemsenmemektedir.

D. Frustration Teorisi

İngiliz hukukunda uygulama bulan bu teori şartları ve sonuçları bakımından Kıta Ayrupası hukukundan önemli farklar taşımakta olup aslında bir imkânsızlık teorisidir.[72]

İngiliz hukukunda sözleşmenin uyarlanması konusu ilk olarak Paradine v. Jane davasında ele alınarak, mahkemece sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan

[71] HGK 2014/13-1614 E. 2014/900 K. 12.11.2014 K.T. (http://www.sinerjimevzuat.com.tr/index.jsf#) (E.T. 08.06.2016)

[72] Baysal, s. 50.

durum değişiklikleri karşısında sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olmadığı, dava özelinde değişen durumlar karşısında kira bedelini ödemek istemeyen Jane'in, koşullar değişmiş olsa dahi kira borcundan kurtulamayacağına hükmolunmuştur.[73]

İngiliz hukukunda teorinin gelişimini sağlayan ikinci önemli yargı kararı da Taylor v. Caldwell davası olmuştur.[74] Bu karar sonucunda mahkeme, sözleşmenin içeriğinde örtülü bir şartın varlığını kabul etmiş, bu şartın sözleşmenin devamı için edimin imkânsızlaşmaması gerekliliğini içerdiğini belirtmiştir.[75]

Teorinin uygulama alanının genişletildiği ilk ve en önemli karar ise Krell v. Henry kararıdır.[76] İngiliz Hukukunda bu karar ile birlikte, "sözleşmenin temeli (doctrine of frustration)" teorisi kabul edilmeye başlanmıştır. Buna göre, önceden tahmin olunamayan değişiklikler nedeniyle sözleşmeye müdahale edebilmek için, bu değişikliklerin "sözleşmenin esaslı unsurlarında" meydana gelmesi gereklidir.[77]

---

[73] Baysal, s. 50; Tezcan, s. 23; Erman, s. 41.

[74] Baysal, s. 51.

[75] Baysal, s. 51; Puelinckx, A. H. , *"Frustration, Hardship, Force Majeure, Imprévision, Wegfall der Geschäftsgrundlage, Unmöglichkeit, Changed Circumstances,"* http://www.trans-lex.org/128100/, (E.T. 08.06.2016), s. 50.

[76] Baysal, s. 52.

[77] Tezcan, s. 24.

Frustration teorisinin diğer teorilerden en önemli farkı sonuç bakımındandır[78] zira; teorinin uygulanması sonucunda sözleşme dar anlamda uyarlanmayacak aksine, kendiliğinden sona erecektir.[79]

III. İSVİÇRE VE TÜRK HUKUKUNDA SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI

A. Genel Olarak

Türk Hukuku ve Medeni Kanunun ihdas edildiği ülke olması anlamında önem arz eden İsviçre Hukukunda 2012 tarihinde Türk Borçlar Kanununun getirdiği güncel düzenlemeye kadar sözleşmenin uyarlanması hususunda özel bir mevzuat düzenlemesi bulunmamaktaydı.

İsviçre'nin ve ülkemizin de diğer ülkeler gibi I. ve II. Dünya Savaşlarından, savaşların dünya ekonomisindeki kötü etkileri nedeniyle etkilenmesi ve diğer ülkelerle aynı sorunlarla karşı karşıya kalmasına rağmen sözleşmenin uyarlanması konusunun özel bir hukuki düzenlemede yer almamasının en temel sebebi olarak, İsviçre – Türk Hukuklarında bu sorunların aşılmasına olanak sağlayacak farklı hükümler ve hukuki kurumlar bulunması gösterilebilir.[80]

---

78 Baysal, s. 54.

79 Tezcan, s. 24; Baysal, s. 54.

80 Arat, s. 28.

İsviçre – Türk Hukukunda 2012 tarihli Türk Borçlar Kanunu düzenlemesine kadar sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması hususunda dayanılan hukuki düzenleme temel olarak Medeni Kanunun 2. maddesinde yer alan dürüstlük kuralı olmuştur. Her ne kadar Türk Borçlar Kanunu 138. Maddesiyle sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını *–aşırı ifa güçlüğü durumu özelinde-* düzenlemiş olsa da, kanun maddesinin uygulanması aşamasında Medeni Kanunun dürüstlük ilkesinin de göz önüne alınması zorunludur.[81]

B. İsviçre Hukukunda Sözleşmenin Uyarlanmasının Hukuki Temeli

İsviçre Hukukunda sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin genel bir düzenleme bulunmamaktadır. Nitekim Federal Mahkeme sözleşmenin uyarlanması hususunun İsviçre Medeni Kanunun 2. maddesinde yer alan dürüstlük kuralı, hata hükümleri, istisna sözleşmesindeki özel düzenlemeler ve gabin hükümleri yoluyla çözülebileceği ve bu nedenle genel bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmadığı görüşünde çeşitli kararlar vermiştir.[82] Bununla beraber, İsviçre Borçlar Kanunu, sözleşmenin sonradan meydana gelen olaylar nedeniyle hükümsüz hale gelebileceğini kabul etmiştir.[83] Federal Mahkeme 1933 yılında vermiş olduğu kararına kadar, sözleşmenin uyarlanmasının ancak sözleşmenin mevcut haliyle uygulanmasının taraflardan birinin mahvına sebebiyet verecek olması halinde mümkün olduğu görüşündeyken; bu tarihten sonra

---

81 Aydemir, Efrail; *"Hukukta 4 Kavram 4 Konu"*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011, s. 213.

82 Arat, s. 28; Baykal, s.79.

83 Gürsoy, s. 58; Tezcan, s. 20.

değişen koşullar karşısında edimler arasındaki menfaat dengesinin bozulmuş olmasını, uyarlama için yeterli görmüştür.[84]

Her ne kadar İsviçre Hukukunda sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması konusunda genel bir mevzuat düzenlemesi bulunmasa da, konu doktrinde tartışılmaktadır. İsviçre Hukukunda sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması konusunda baskın görüş, konuyu sözleşmedeki boşluğun doldurulması sorunu olarak değerlendirmektedir.[85]

Sözleşmede boşluk olduğu ve bu boşluğun hâkim tarafından doldurulmasını savunan bu görüşe göre sözleşmedeki boşluk ortaya çıkan yeni durumun taraflarca öngörülememesinden doğmuştur ve bu boşluk, ortaya çıkan yeni durumda sözleşmenin her ne olursa olsun uyarlanmayacağına ilişkin olumsuz bir uyarlama hükmü mevcut değilse hâkim tarafından sözleşmede yer alan risk dağılımı ilkeleri esas alınarak doldurulacaktır.[86]

Alman Hukuku temelli ve güncel Türk Hukuk doktrininde büyük ölçüde kabul gören işlem temelinin çökmesi teorisinin İsviçre Hukukunda kabul gördüğünden bahsetmek mümkün değildir. Nitekim İsviçre Hukuk doktrininde Alman işlem temelinin çökmesi teorisi sadece sözleşmelerin uyarlanmasını değil, sözleşmenin haklı

---

[84] Baykal, C. Murat; *"Yabancı Para Borcu Üzerinden Yapılan Banka Kredi Sözleşmelerinde Uyarlama Sorunu ve Yargıtay'ın Yaklaşımı"*, BATİDER 1998, C.19, S.4, s. 79.

[85] Baysal, s. 58.

[86] Baysal, s. 60.

nedenle feshini ve temel hatasını da kapsadığı; oysa İsviçre Hukukunda bunların ayrı kurumlar olduğu gerekçeleriyle teori kabul görmemiştir.[87]

C. Türk Medeni Kanunu 2. Maddesi ve Türk Borçlar Kanunu 138. Maddesi Işığında Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması

Türk Hukukunda da İsviçre Hukukuna paralel bir biçimde 2012 yılındaki Türk Borçlar Kanunu Düzenlemesine kadar konuya ilişkin genel bir düzenleme bulunmamakta konu genel anlamda Medeni Kanun 2. maddesi temelinde ve istisna sözleşmesi gibi bir takım özel hukuk ilişkilerine özgü kurallar çerçevesinde çözümlenmekteydi.[88]

Türk Hukukunda sözleşmenin uyarlanması Fransız Hukukunda olduğu gibi ilk olarak Danıştay tarafından kabul edilerek idari hukuk dalında uygulanmaya başlanmıştır.[89] Yargıtay'ın konuya ilişkin ilk içtihadı 1942 yılında eser sözleşmesinin uyarlanmasına ilişkin eBK m.365/II'nin uygulanmasına ilişkin olup, sözleşmelerin uyarlanabileceğinin ilk kez kabul ediliyor olması anlamında önemsenmektedir.[90]

Son yıllarda ülkemizde yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerin özellikle yabancı para borçlarına olumsuz etkileri nedeniyle sözleşmelerin uyarlanması ile ilgili

---

87 Baysal, s. 65.

88 Kılıçoğlu, s. 255.

89 Feyzioğlu, s. 30.

90 Feyzioğlu, s. 24 vd.; Gürsoy, s. 75.

Yargıtay içtihatlarında büyük bir artış gözlenmektedir. Ancak Yargıtay içtihatlarında tutarlı bir yaklaşım olmaması doktrinde eleştirilere sebep olmuştur.[91]

Türk Hukuk doktrininde son dönemde Alman Hukukunda kabul edilen işlem temelinin çökmesi teorisi genel anlamda baskın görüş olarak yer almakta ve tartışılmakta olsa da; bu teori Türk Hukukunda hiçbir zaman Alman Hukuk doktrininde anlaşıldığı anlamıyla tartışılmamış ve benimsenmemiştir.[92] Doktrinde Alman işlem temelinin çökmesi teorisinin Türk Hukukuna uygun olmadığı ve uygulanamayacağı görüşünde olan yazarlar bulunmasına karşın, teorinin diğer öğretilere nazaran daha geniş uygulama alanının bulunması ve karşılaştırmalı hukuk bakımından zengin içerik sunması nedeniyle Türk hukukunda da uygulanması gerektiğini düşünen yazarlar da yer almaktadır.[93]

2012 yılına kadar genel anlamda kanuni bir düzenlemede yer almayan ancak yargı kararlarıyla uygulanagelen sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması konusu, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun "Borçların ve Borç İlişkilerinin Sona Ermesi, Zamanaşımı" başlıklı üçüncü bölümünde yer alan "Aşırı İfa Güçlüğü" başlıklı 138. maddesinde *"Sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülmeyen ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum, borçludan kaynaklanmayan bir sebeple ortaya çıkar ve sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut olguları, kendisinden ifanın istenmesini dürüstlük kurallarına aykırı düşecek derecede borçlu aleyhine değiştirir ve borçlu da borcunu henüz ifa etmemiş veya ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan haklarını*

---

91 Baysal, s. 75; Serozan, s. 267.

92 Canbolat, s. 228.

93 Canbolat, s. 229.

saklı tutarak ifa etmiş olursa borçlu, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir. Sürekli edimli sözleşmelerde borçlu, kural olarak dönme hakkının yerine fesih hakkını kullanır." ifadeleriyle düzenlenmiştir.

Kanun gerekçesinde maddenin düzenlenmesinin gerekçesi şu şekilde açıklanmıştır: *"Bu yeni düzenleme, öğreti ve uygulamada sözleşmeye bağlılık (ahde vefa) ilkesinin istisnalarından biri olarak kabul edilen "işlem temelinin çökmesi" ne ilişkindir. İmkânsızlık kavramından farklı olan aşırı ifa güçlüğüne dayanan uyarlama isteminin temeli, Türk Medeni Kanununun 2 nci maddesinde öngörülen dürüstlük kurallarıdır. Ancak, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması ya da dönme hakkının kullanılması, Tasarının 137 nci maddesinde belirtilen şu dört koşulun birlikte gerçekleşmesine bağlıdır:*

Sözleşmenin yapıldığı sırada, taraflarca öngörülmeyen ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum ortaya çıkmış olmalıdır.

Bu durum borçludan kaynaklanmamış olmalıdır.

Bu durum, sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut olguları, kendisinden ifanın istenmesini dürüstlük kurallarına aykırı düşecek derecede borçlu aleyhine değiştirmiş olmalıdır.

Borçlu, borcunu henüz ifa etmemiş veya ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olmalıdır.

Maddeye göre, uyarlamanın bütün koşulları gerçekleşmişse borçlu, hakimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteyebilir. Bunun mümkün olmaması halinde borçlu, sözleşmeden dönebilir; sürekli edimli sözleşmelerde ise kural olarak, fesih hakkını kullanır."[94]

Sözleşmenin uyarlanması konusunu genel olarak düzenleyen ilk hüküm olarak Türk Borçlar Hukuku'na yenilik getiren bu hüküm doktrinde çokça eleştirilmekte olsa da, sözleşmenin uyarlanması konusunun kanuni bir temele kavuşturulması yönüyle de övgüye değer bir gelişme olarak nitelendirilmektedir.[95]

Maddenin doktrinde eleştirilen ilk yönü; kanun gerekçesinde ve meclis çalışmaları sırasında bu hükmün işlem temelinin çökmesine ilişkin olduğu hususu ifade edilmiş olmasına karşın, mevcut düzenlemenin gerek başlığı gerekse içeriği anlamında işlem temelinin çökmesi teorisinden ziyade, işlem temelinin çökmesinin görünüm biçimlerinden biri olan aşırı ifa güçlüğüne ilişkin olmasıdır.[96] Oysaki işlem temelinin çökmesi denilince akla üç olasılık gelir: aşırı ifa güçlüğü, edimler arası dengenin bozulması ve sözleşme ile izlenen amacın anlamını yitirmesi.[97]

Kaldı ki kanunun tasarı aşamasında Adalet Komisyonu Raporunda, maddenin aşırı ifa güçlüğü dışında kalan uyarlama sebeplerini kapsamadığı, aşırı ifa güçlüğü oluşturmayan edimler arası dengenin bozulması, sözleşmenin amacını boşa çıkması gibi

---

94 Yavuz, s. 838.

95 Baysal, s. 87; Yavuz, s. 838.

96 Baygın, s. 143; Baysal, s. 87.

97 Yavuz, s. 838.

işlem temelinin çökmesinin diğer görünüm biçimlerinin düzenlemenin dışında bırakıldığı belirtilmiştir.[98] Bu açıklamalar ışığında ve kanun gerekçesinde yer alan *"... düzenleme yokluğunda yargı yoluyla soruna özgü içtihat hukukunu geliştirerek ihtiyacı giderecektir ..."* şeklindeki ifadelerden TBK m. 138 hükmünün amacın boşa çıkması ve edimler arası dengenin bozulması durumlarında uygulanamayacağı anlaşılmaktadır.[99]

Doktrindeki bir diğer eleştiri ise, kanun gerekçesinde aşırı ifa güçlüğü kavramının imkânsızlıktan farklı olduğunun vurgulanmış olmasına karşın, kanuni düzenlemenin imkânsızlık başlığı altında yer alıyor oluşudur.[100] Nitekim düzenlemenin imkânsızlık başlığı altında yer alıyor olması kanunun gerekçesi ile çelişki oluşturmaktadır.

TBK 138. maddesinde yer alan aşırı ifa güçlüğü düzenlemesinin imkânsızlık başlığı altında yer alması; aşırı ifa güçlüğü düzenlemesiyle borç ilişkisinin sona ermesinin değil, öncelikle uyarlama suretiyle sözleşmenin ayakta tutulmasının amaçlandığı, bu nedenle maddenin *"borçların ve borç ilişkilerinin sona ermesi, zamanaşımı"* başlıklı üçüncü bölüm yerine *"borçların ifa edilmemesinin sonuçları"* başlıklı ikinci bölümde yer almasının daha doğru olacağı da doktrinde ifade edilmektedir.[101]

---

[98] Canbolat, s. 232; Doğan, s. 33.

[99] Canbolat, s. 233.

[100] Canbolat, s. 230.

[101] Baygın, s. 142.

Özetlemek gerekirse; TBK 138. madde düzenlemesi Türk hukuk doktrininde tartışılagelen, dürüstlük kuralına dayanan ve içtihat metinlerinde yer alan bir kavram olan sözleşmenin uyarlanması kavramının kanun düzeyinde düzenlenmesi anlamında bir adım atmış olması nedeniyle sevindirici bir gelişme olarak nitelenebilirse de, pek çok eksik yönü olduğu ve doktrindeki eleştiriler de göz önünde bulundurularak gelişime muhtaç olduğu değerlendirilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ YAKIN KAVRAMLARLA BİRLİKTE DEĞERLENDİRİLMESİ

I. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ UYGULAMA ALANI

Sözleşmenin uyarlanması konusundaki açıklamalarımız ve konuya ilişkin teoriler incelendiğinde de anlaşılabileceği gibi kamu hukukunun uygulandığı ve özel hukuk hükümlerine tabi olmak üzere her tür sözleşmenin değişen koşullar karşısında uyarlanması mümkün olmakla birlikte, çalışmamızda özel hukuk hükümlerine tabi sözleşmelerin uyarlanması konusu üzerinde durulacaktır.

Özel hukuk sözleşmeleri taraf sayısı açısından tek taraflı sözleşmeler ve iki veya çok taraflı sözleşmeler olarak, edimin niteliğine göre ani edimli ve sürekli edimli sözleşmeler olarak ayrılarak incelenmekte olup, bu tür sözleşmelerin uyarlanması konusu, sözleşmenin uyarlanmasının uygulama alanını oluşturmakta olup çalışmamızın bu aşamasında bu sözleşme türlerini sözleşmenin uyarlanması konusu kapsamında inceleyeceğiz.

A. Tek Taraflı Hukuki İşlemlerin Uyarlanması

Tek taraflı hukuki işlemler, istenilen hukuki sonucun doğması için bir tek kişinin bulunması ve bu kişinin iradesini açıklamasının başka bir iradenin katılmasına gerek olmaksızın istenen hukuki sonucu doğurmaya yeterli olduğu hukuki işlemlerdir. [102]

[102] Kılıçoğlu, s. 33.

Alman hukuk doktrininde tek taraflı hukuki işlemlerde işlem temelinin çökmesinin kural olarak mümkün olmadığı, bu işlemler açısında tamamlayıcı yorum yoluyla çözüm üretileceği kabul edilmiştir.[103]

Türk hukukunda da tek taraflı bir hukuki işlem olan vasiyetnamenin uyarlanmasında, işlem temelinin çökmesi kuramına yer olmadığı gerektiği düşünülmektedir.[104]

B. İki Veya Daha Çok Taraflı Hukuki İşlemlerin Uyarlanması

Uyarlamadan bahsedildiğinde akla gelen ilk sözleşme türü şüphesiz iki taraflı hukuki işlemler yani sözleşmeler, bunların arasından da iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerdir.[105]

Ancak taraf sayısı iki veya daha çok olmasına karşın taraflardan yalnızca birine borç yükleyen sözleşmelerin uyarlanmasının mümkün olup olmayacağı ise doktrinde tartışmalıdır.[106] Bu noktada doktrinde edim değiş tokuşunun olmadığı bu tür sözleşmelerde edimler arası dengenin bozulması hali ortaya çıkmayacağından sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olmayacağından bahsedilmişse de işlem

[103] Baysal, s. 98.

[104] Baysal, s. 98.

[105] Öztan, Bilge; *"Medeni Hukuk'un Temel Kavramları"*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 90.

[106] Baysal, s. 107.

temelinin çökmesi halleri edimler arası dengenin bozulmasıyla sınırlı olmadığından bu görüşe karşıt görüşler de bulunmaktadır.[107] Günümüzde ağırlıklı görüş, tek tarafa borç yükleyen sözleşmelerde de uyarlamanın mümkün olduğu yönündedir.[108]

Kaldı ki bağışlama sözleşmesi tek tarafa borç yükleyen bir sözleşme olmasına rağmen TBK 296. maddesinde bağışlamanın geri alınmasına ilişkin özel bir uyarlama hükmünün mevcut oluşu, bu tür sözleşmelerde de uyarlamanın mümkün olduğuna ilişkin bir örnek teşkil etmektedir.

Öte yandan doktrinde bir tarafın borcunun karşı edim niteliğinde olmadığı, ancak bu borcun diğer tarafın ediminin ifasından sonra doğduğu eksik iki taraflı sözleşmelerde de sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olduğu kabul edilmektedir.[109] Nitekim bu tür sözleşmelerde de edimler arası dengenin bozulabileceği öğretide kabul edilmiştir.[110]

---

[107] Serozan, *"Karşılıklı Sözleşmelerde Baştan Dayatılmış Veya Sonradan Oluşmuş Edimler Arası Dengesizliğin Uyarlama Yoluyla Düzeltilmesi"*, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, İstanbul, 2000, (*Kıs. Uyarlama*), s. 1018.

[108] Serozan, *Uyarlama*, s. 1018.

[109] Kaplan, İbrahim; *"Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi"*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 151.

[110] Baysal, s. 107.

C. Ani Edimli ve Sürekli Edimli Sözleşmelerin Uyarlanması

Sürekli edimli sözleşmeler, edimi uzun zamana bağlı olan ve sürekliliği ifade eden sözleşmelerdir.[111] Sözleşmelerin uyarlanması zaman faktörünün de etkisiyle koşullarda daha büyük değişimler meydana gelebilmesi nedeniyle yoğunluklu olarak sürekli edimli sözleşmelerde söz konusu olmaktadır.

Buna karşın doktrinde birçok yazar ani edimli sözleşmelerde de uyarlamanın da bazı durumlarda ortaya çıkabileceğini savunmuştur.[112] Sözleşmenin kurulması anı ile ifa anı arasında bir süre olması durumunda ani edimli sözleşmelerin de uyarlanması mümkündür.[113] Zira sözleşmenin kuruluşu ile ifası farklı zaman aralıklarını kapsayan her sözleşmenin uygulanmasında, hal ve şartlarda değişiklikler gerçekleşebilir.[114]

Ancak Yargıtay'ın konuyla ilgili kararlılık kazanan içtihatlarında uyarlamanın sürekli edimli sözleşmeler için mümkün olduğu ancak ani edimli sözleşmelerin uyarlamaya konu olamayacağı birçok kararda belirtilmiştir.[115] [116]

---

[111] Aydemir, Efrail; *"Aşkın Zarar Sözleşmenin Uyarlanması Ceza Koşulu"*, Seçkin Yayınları, 2013, *(Kıs. Aşkın*), s. 119.

[112] Kaplan, s. 151.

[113] Baysal, s. 109.

[114] Gürsoy, s. 122; Kaplan, s. 151.

[115] Aydemir, s. 121.

[116] Yargıtay 11. HD. 22.09.2000 T. 2000/ 5723 E. 2000/6969 K. sayılı kararında *"Clausula Rebus Sic Stantibus ilkesinin ani edimli sözleşmelerde uygulanamayacağı benimsenmektedir. Çünkü edim yerine getirildikten sonra artık şartların ağırlaştığını öne sürmek söz konusu olamaz. O halde, anılan ilkenin sürekli edimli sözleşmelerde*

Buna karşın Yargıtay'ın son dönemlerdeki içtihatlarında doktrindeki hakim görüş doğrultusunda görüşünü değiştirerek ani edimli sözleşmelerde de uyarlamanın mümkün olabileceği yönünde hüküm kurduğu kararları da mevcuttur.[117]

Doktrinde TBK 138. Maddesi hükmünün lafzi yorumundan da ani edimli sözleşmelerin uyarlanmasının mümkün olduğunun anlaşıldığı ifade edilmektedir. Nitekim madde hükmünde yer alan "Sürekli edimli sözleşmelerde borçlu, kural olarak dönme hakkı yerine fesih hakkını kullanır." İfadesinin karşıt yorumundan çıkan anlam "ani edimli sözleşmelerde sözleşmeden dönme hakkının" kullanılacağıdır.[118]

---

uygulanacağı gibi, bu ilkenin gelecekte sonuç doğuracak veya gelecekte yerine getirilecek yahut derhal ifa ile sona ermemiş sözleşmelerde de uygulanabileceği uygulamada kabul edilmektedir." hükmü kurulmuştur. (http://www.sinerjimevzuat.com.tr/index.jsf#) (Erişim Tarihi: 20.06.2016)

[117] Yargıtay HGK 27.01.2010 T. 2010/14-14 E. 2010/15 K. sayılı kararında *"Acaba bu ilke sadece sürekli edimli iki taraflı borç ilişkilerine mi uygulanabilecektir? Federal mahkeme, 4.5.1922 günlü bir kararında bir alım-satım aktinde de, İtalya'dan ithal edilip teslim edilecek bir otomobil alım-satımı konusunda da bu ilkenin uygulanma olanağının bulunduğunu kabul etmiştir (Gürsoy, age, sh. 62) .*

O halde, Clausula Rebus Sic Stantibus ilkesini sadece sürekli edimli sözleşmelerle sınırlamak doğru olmaz. Daha geniş bir ifadeyle, bu ilkenin gelecekte sonuç doğuracak, veya gelecekte yerine getirilecek yahut derhal ifa ile sona ermemiş sözleşmelerde de uygulanabileceğinin benimsenmesi gerekir (Uygun görüş için bkz. Gürsoy, age sh 121-123).(Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 3.2.1988 gün ve 1987/11-411 E, 1988/66 K. sayılı ilamı)." hükmünü kurarak ani edimli sözleşmelerin de uyarlanmasının mümkün olduğunu kabul etmiştir. (http://www.sinerjimevzuat.com.tr/index.jsf#) (Erişim Tarihi: 20.06.2016)

[118] Baysal, s. 110.

II. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ YAKIN KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ

A. Genel Olarak

Sözleşmenin uyarlanması kavramının daha açıkça ortaya koyulabilmesi için, diğer kavramlardan ayrılan noktalarının belirlenmesi gerektiği kanısında olduğumuzdan; bu bölümde sözleşmenin uyarlanması kavramı ile yakın irtibat içinde bulunan kavramlar arasındaki ilişkiyi açıklayacağız.

Sözleşmenin uyarlanması kavramı sözleşmenin taraflarının sözleşmenin kurulması aşamasında öngöremedikleri gelişmelerin sonradan ortaya çıkarak sözleşmeyi etkilemesi durumunda gündeme gelir. Sözleşmenin kurulması aşamasında zaten var olan durumların sözleşmeye etkisi ise irade bozukluklarının, sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan durum değişiklikleri ise imkansızlık, sebepsiz zenginleşme veya sözleşmenin uyarlanmasının alanına girebilir.[119]

Sözleşmenin uyarlanması ile TBK'da düzenlenen irade bozuklukları arasındaki fark zamansal boyuttadır. Nitekim sözleşmenin uyarlanmasından söz edilebilmesi için sözleşmenin kurulması aşamasında öngörülemeyen ve sözleşmenin imzasından sonra meydana gelen bir takım durumların mevcut olması aranırken, irade bozuklukları durumunda taraf iradelerini etkileyen durumun sözleşmenin kurulması anında mevcut bulunması gerekir. Sözleşmenin tamamlanması, yorumlanması, sebepsiz zenginleşme, imkânsızlık halleri ise sözleşmenin uyarlanmasından kavramsal olarak farklılık gösterirler.

[119] Baysal, s. 115.

B. Sözleşmenin Yorumu, Tamamlanması Ve Uyarlanması Arasındaki İlişki

Sözleşmenin yorumu sözleşmeyi kuran tarafların irade beyanlarının anlamını tespit için hâkim tarafından yürütülen faaliyet olarak tanımlanabilir.[120] Yorum yoluyla hâkim, sözleşmenin kararlaştırılmış içeriğini ortaya çıkarmaya çalışır.

Sözleşmenin yorumu için taraflar arasında birbirine uygun irade beyanları ile kurulmuş bir sözleşmenin mevcut olması ve taraflar arasında sözleşmenin içeriği konusunda bir uyuşmazlık bulunması gereklidir.[121] Bu noktada belirtmemiz gerekir ki, sözleşmenin yorumundan bahsedebilmek için ortada tarafların bir konuya ilişkin uygun irade beyanları ile sözleşmeye bağlılık iradesi bulunmalı ancak bu irade beyanının muhtevası noktasında kesin bir açıklık, uzlaşma bulunmamalıdır.

Sözleşmenin tamamlanması ise sözleşmede bulunan boşluğun taraflarca anlaşılarak veya hâkim tarafından bizzat doldurulması durumudur.[122]

Sözleşmenin tamamlanması hali yorumlamadan sonra gelen bir süreçtir. Zira bu durumda öncelikle sözleşme yorumlanmalı ve tarafların konuyla ilgili gerçek veya farazi iradelerinin tespitine uğraşılmalı, böyle bir iradenin tespit edilememesi

[120] Kaplan, s. 29.

[121] Arat, s. 33.

[122] Kaplan, s. 85.

durumunda ise sözleşmede boşluk olduğu anlaşılarak bu boşluğun tamamlanması yoluna gidilmelidir.[123]

Sözleşmenin uyarlanmasında yorum önemli bir yere sahiptir. Sözleşmenin içeriğinde yer alan bir hükmün sonradan değişen koşullar karşısında sözleşmenin kurulduğu andaki anlamının veya amacının dışına çıkıp çıkmadığının tespiti sözleşmenin yorumu yoluyla yapılacaktır. Bunun yanında sözleşen tarafların uyarlama iradesinin bulunup bulunmadığının tespiti de yine yorum yoluyla mümkündür.[124]

Sözleşmenin tamamlanması ise sözleşmede belirli bir konuya ilişkin hiçbir düzenleme yapılmamış olması veya sonradan ortaya çıkan bir durum karşısında sözleşmede boşluk oluşmuş olması halinde mümkündür. Oysa sözleşmenin uyarlanması sadece sonradan ortaya çıkan bir boşluğun bulunması durumunda mümkündür.[125] Tamamlama yalnızca sözleşmede boşluk teşkil eden nokta bakımından söz konusuyken, uyarlamada hâkim sözleşmenin tümü üzerinde değişiklik yapabilir.[126]

Sözleşmenin uyarlanmasının sözleşmenin yorumlanması ve tamamlanması kavramlarından en önemli farkı, uyarlamaya konu olan sözleşme hükmünün varlığı veya anlamı konusunda herhangi bir uyuşmazlığın bulunmamasıdır.[127] Sözleşmenim

[123] Arat, s. 41.

[124] Arat, s. 40.

[125] Arat, s. 42.

[126] Arat, s. 42.

[127] Baysal, s. 118.

uyarlanması, sözleşmenin kuruluşu aşamasında sorun yaratmayan bir hükme dayanmanın bazı durum değişiklikleri sonrasında adaletsiz sayıldığı durumda başvurulan bir yoldur.[128]

C. Sonraki İmkânsızlık İle Sözleşmenin Uyarlanması Arasındaki İlişki

İmkânsızlık sözleşme konusu edimin ifasının artık hiçbir şekilde mümkün olmaması halidir.[129] Borçlunun sorumlu olmadığı sonraki imkânsızlık TBK 136. maddesinde düzenlenmiş olup; borçlanılan edimin imkânsızlaşmasına yol açan sebepler, sözleşme kurulduktan sonra ortaya çıkmış ve borçluya yükletilemiyorsa borç ilişkisinin sona ermesi ve borçlunun imkânsızlıktan sorumlu olmaması sonuçlarını doğurur.[130]

Sonradan ortaya çıkan beklenmedik ve iki tarafa da isnat edilemeyen bir gelişmenin sübjektif bir imkânsızlık mı yoksa ifa güçlüğü mü olduğunu belirlemek her zaman kolay değildir.[131] İfanın güçleşmesinde edimin ifası halen mümkündür ancak borçlu için ifa oldukça güçlükler doğuracak niteliktedir.[132]

Türk doktrininde konuyla ilgili olarak hâkim görüş, şartların sonradan değişmesi sebebiyle ifanın güçleşmesi halinde borçludan ifa yönünde ancak dürüstlük kuralı

[128] Baysal, s. 118.

[129] Kılıçoğlu, s. 495.

[130] Baygın, Cem; *"Türk Borçlar Kanunu'nun Borç İlişkisinin Hükümleri Borçların ve Borç İlişkilerinin Sona Ermesi Konularında Getirdiği Bazı Yenilik ve Değişiklikler"*, EÜHFD., C. XIV, S. 3-4, Erzincan 2010, s.138; Canbolat, s. 237.

[131] Baysal, s. 120.

[132] Kılıçoğlu, s. 495.

çerçevesinde bir çaba göstermesinin beklenebileceği, eğer ifa için bunun üstünde bir çaba gerekiyorsa artık borcun imkânsız hale geldiğinin kabul edilmesi gerektiği yönündedir.[133]

İki kavramın benzerliği ve yakın ilişkisi Alman Hukukunda uzun yıllar boyunca tartışılmış hatta değişen koşulların sözleşmeye etkisi uzun süre sadece imkânsızlık kavramı altında değerlendirilmiştir.[134] Bu yolla imkânsızlık kavramı daha geniş yorumlanmış ve sadece mutlak anlamda ifa edilemezlik değil, ifanın oldukça güç hale gelmesi durumu da imkânsızlık kavramı altında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Türk Hukukunda TBK 138. maddesi düzenlemesi da aşırı ifa güçlüğü halinin imkânsızlık olarak değerlendirilmesi sonucunda sözleşmenin sona ermesi yoluna mı gidileceği yoksa sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması gerektiği değerlendirilerek uyarlama yoluna mı gidileceği tartışılıyordu.

Kanımızca ifanın ekonomik olarak zorlaşması veya çok güç hale gelmesi imkânsızlık değildir. İmkânsızlıkta ifanın hiçbir şekilde mümkün olmaması gerekir.[135]

Türk Borçlar Kanunundaki güncel düzenleme sonrasında ise, TBK.138. madde düzenlemesinin, aşırı ifa güçlüğü durumunda öncelikle bu duruma ilişkin özel hüküm olarak uygulanması gerekeceği, sözleşmenin uyarlanmasının öncelikli çözüm metodu olacağı, bu durumda dahi sözleşmenin ifa edilememesi halinde sözleşmenin sonraki

[133] Arat, s. 71; Gürsoy, s. 25; Erzurumluoğlu, s. 60; Canbolat, s. 238.

[134] Baysal, s. 120.

[135] Aynı doğrultuda bkz. Arat, s. 71.

imkânsızlığı düzenlemesine gidilerek sözleşmenin sona erdirilmesinin gözetilmesi gerektiği görüşündeyiz.

D. Temel Hatası Oluşturan Saikte Hata İle Sözleşmenin Uyarlanması Arasındaki İlişki

Temel hatası oluşturan saik konusu, sözleşmeden doğan borç ilişkileri ayrımında TBK 32. maddesinde düzenlenmiş olup; maddede saikte yanılma, yalnızca yanılanın yanıldığı saiki sözleşmenin temeli sayması ve bunun da iş ilişkilerinde geçerli dürüstlük kurallarına uygun olması ve karşı tarafça da bilinebilir olması halinde esaslı sayılacağı ifadeleriyle düzenlenmiştir.

Windscheid temel hatasını, bir hukuki işlemin taraflarından biri, karşı tarafça bilinebilecek biçimde belli bir durumun gerçekleştiği düşüncesi ile bir hukuki sonuç doğurmaya yönelik iradesini açıkladığı ve o durumun gerçekleşmemesi halinde söz konusu hukuki işlemin yapılmayacağının anlaşıldığı durumda temel hatasından bahsedilir biçiminde tanımlamıştır.[136] Temel hatası kavramı sözleşmenin kurulmasından önceki veya en azından sözleşmenin kurulması sırasındaki yanlış tasavvurlar bakımından uygulanma alanı bulur.[137] Oysa sözleşmenin uyarlanması sözleşmeye ve taraf iradelerine etkisi olan unsurlarda sözleşmenin kurulması anından sonra meydana gelen değişiklikler karşısında gündeme gelen bir uygulamadır.

---

[136] Özsunar, Erdal; *"Roma ve Türk Hukukunda Hata"*, Turhan Kitabevi, 2005, Ankara, s. 94

[137] Canbolat, s. 202; Dural, s. 47. Merz, İsviçre – Türk Hukukunda temel hatası hükümlerinin sözleşme kurulduğu anda mevcut olan temel hatalarına uygulanacağını; tarafların ilerideki durumlar hakkında yanılmış olmaları halinde ise değişen durumun sözleşmenin açık veya örtülü bir şartı haline getirilmiş olmadıkça adi bir saik hatasından ileri gidemeyeceğini belirtmiştir.

Temel hatası oluşturan saikte esaslı yanılma kavramı ile sözleşmenin uyarlanması kavramı arasındaki en önemli fark zamansal boyuttadır.[138] Nitekim temel hatasında iradenin oluşması esnasında nazara alınan geçmişe veya şimdiki zamana ilişkin yanlış tasavvurlar söz konusu iken, işlem temelinin çökmesine yol açan öngörülemez gelişme ve buna ilişkin tasavvur ise geleceğe yöneliktir.[139] Türk doktrininde pek çok yazar geleceğe ilişkin tasavvurlarda yanılmanın hata olmayacağı görüşündedir.[140]

Temel hatasının geleceğe yönelik tasavvurları da kapsadığına dair azınlık görüşü[141] sözleşmenin uyarlanmasının alanını daraltarak saikte hata sonucu sözleşmenin sona ermesinin alanını genişletmektedir. Kanımızca, sözleşmenin uyarlanması sözleşmenin temel hatası nedeniyle tek taraflı bir beyanla sona erdirilmesinden daha esnek ve sözleşmenin ayakta tutulmasını sağlayan bir uygulama olduğundan alanının geniş tutulması uygulama anlamında daha faydalıdır. Dolayısı ile iki kavram arasındaki sınırları belirleyen zaman ölçütüne bağlı kalınması kavramlar arasındaki sınırların silikleşmesini önleyerek uygulanacak hukuku belirlemek anlamında da kolaylık sağlayacaktır.[142]

---

[138] Baysal, s. 133.

[139] Serozan, *Dönme*, s. 344.

[140] Oğuzman Kemal/ Turgut Öz; *"Borçlar Hukuku Genel Hükümler"*, İstanbul, 2016, s. 88 vd.; Kaplan, s. 140 vd.; Gürsoy, s. 23; Yavuz, Nihat; *"İşlem Temelinin Çökmesi"*, Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi, Şubat 2002, S. 113, s. 2-3.

[141] Baysal, s. 130.

[142] Aynı doğrultuda bkz. Baysal, s. 132 vd.

E. Aşırı Yararlanma (Gabin) İle Sözleşmenin Uyarlanması Arasındaki İlişki

TBK'nın 28. maddesinde ifade edilen gabin, bir tarafın edimi ile diğer tarafın edimi arasında açık bir oransızlık bulunması halidir. Ancak bu durum tek başına sözleşmenin geçerliliğini etkilememektedir. Dolayısıyla açık oransızlığın, zarar görenin zor durumda olmasının, düşüncesizliğinin veya deneyimsizliğinin diğer tarafça istismar edilmesi sonucu oluşmuş olması gereklidir.[143]

Sözleşme şartlarının sonradan değişmesi hallerinde gabin hükümlerinin uygulanabileceği görüşünü savunan yazarlar, değişen şartlar nedeniyle edimler arası dengenin bozulması, borçlunun zor duruma düşmesine sebep oluyor ve karşı tarafça edimin ifasında ısrar edilmesi bir istismar teşkil ediyorsa gabin hükümleri uygulanarak sözleşmenin sona erdirilebileceğini veya edimler arasındaki oransızlığın giderilmesinin talep edebileceği ifade etmektedir.[144] Bu görüşe göre aşırı yararlanma hükümlerinin uygulama alanı sözleşmenin kurulmasından sonrasına da yayılabilmekte, sözleşmenin ifası süresine de kaydırılabilmektedir.[145]

Aşırı yararlanma hükümlerinin sözleşme şartlarının sonradan değişmesi halinde de uygulanması görüşü doktrinde, aşırı yararlanma hükümleri ile sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasının amacının birbirinden farklı olduğu ve zamansal ölçüt gereği aşırı yararlanmanın yalnızca sözleşmenin kurulma aşamasına özgü bir hüküm olarak

---

[143] Eren, s. 387; Oğuzman, Kemal; *"Borçlar Hukuku Genel Hükümler"*, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010, s. 113; Gürsoy, s. 28, Baysal, s. 136; Arat, s. 74; Tezcan, s. 45.

[144] Arat, s. 75; Dural, s. 46.

[145] Baysal, s. 137.

uygulanması gerektiği gerekçeleri ile eleştirilmiştir.[146] Gerçekten de aşırı yararlanma hükmü ile kanun koyucu edimler arasındaki aşırı dengesizliği değil, bu aşırı dengesizliğin meydana getiriliş biçimini yani sömürüyü önlemeyi amaçlamaktadır.[147]

Bunun yanı sıra aşırı yararlanma sözleşmenin kurulması anında taraflardan birinin iradesinin sakatlanması nedeniyle ortaya çıkmaktayken, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması ihtiyacı sözleşmenin kurulması anından sonra değişen koşullar nedeniyle sözleşme edim dengesinin bozulması veya ifanın aşırı güçleşmesi biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla iki kavram arasında zamansal bir fark bulunmaktadır.[148]

İki kavram arasındaki bir başka fark ise gabinin ancak iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerle sınırlı olması halidir.[149] Oysa yukarıda[150] açıkladığımız üzere sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması tek tarafa borç yükleyen sözleşme ilişkilerinde de mümkündür.

Kanımızca gabin hükümleri yalnızca sözleşmenin kurulması aşamasında taraflardan birinde bulunan bir takım özelliklerin karşı tarafça sömürülmesi yoluyla yaratılan edimler arasındaki dengesizlik durumlarında uygulanmak üzere ihdas edilmiş

---

[146] Dural, s. 48.

[147] Buz, *Gabin*, s. 60; Baysal, s. 138.

[148] Dural, s. 48; Tezcan, s. 46.

[149] Dural, s. 48.

[150] İkinci bölüm I. A ve B başlıkları konuya ilişkin açıklamalar içermektedir.

bir hükümdür. Ancak sözleşmenin uyarlanmasının iştigal alanı bundan çok daha geniştir. Nitekim sözleşmenin uyarlanmasında taraflarda deneyimsizlik, zor durumda bulunma veya düşüncesizlik bulunup bulunmadığı ile ilgilenilmemektedir. Bu şartların sözleşmenin uyarlanması için aranan şartlara ek olarak aranması da uygun bir çözüm olmayacaktır.[151]

F. Sebepsiz Zenginleşme İle Sözleşmenin Uyarlanması Arasındaki İlişki

Sebepsiz zenginleşme Türk Borçlar Kanununda düzenlenmiş olan ve temelini hakkaniyet fikrinden alan bir borç kaynağıdır. Sebepsiz zenginleşmenin borç doğurmasının sebebi, haklı bir sebebi bulunmaksızın bir başkası aleyhine zenginleşen kimsenin malvarlığında meydana gelen bu haksız artılın iadesinin sağlanması yoluyla durumun hakkaniyete uygun hale getirilmesidir.[152]

Edimler arası dengenin bozulması halinde[153], sebepsiz zenginleşme teorisine göre; denge aleyhine bozulan taraf eğer edimini ifa etmemiş ise, sebepsiz zenginleşme def'ini ileri sürerek ifadan kaçınabilecektir. Edimini yerine getirmiş olması halinde ise, verdiğini sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre geri isteyebilecektir.[154]

---

[151] Aynı doğrultuda bkz. Baysal, s. 139.

[152] Arat, s. 78.

[153] Doktrinde sebepsiz zenginleşmenin edimler arasındaki dengenin bozulması veya aşırı ifa güçlüğü halinde gündeme gelmeyeceğine ilişkin karşı görüş için bkz. Baysal, s. 140.

[154] Arat, s. 79; Gürsoy, s. 30; Erzurumluoğlu, s. 62; Tezcan, s. 48.

Sebepsiz zenginleşme teorisi her şeyden önce yerine getirilmemiş bir borç için uygulanamayacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir.[155] Doktrindeki bir diğer eleştiri de, sebepsiz zenginleşme müessesesinin, haksız olarak başkası aleyhine zenginleşen kimsenin, bu zenginleşmeyi iade etmesi amacını gütmesine karşılık, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması hallerinde ise, ifayı güçleştiren beklenmedik haller nedeniyle edimler arasında oluşan oransızlığın giderilmesi amaçlanmaktadır. Her ne kadar edimler arasında bir oransızlık meydana gelse de, borç sebepsiz değildir ve bu edimin ifası gerekir.[156]

[155] Arat, s. 80.

[156] Tezcan, s. 49.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASININ ŞARTLARI

I. GENEL OLARAK

Sözleşmeler hukukunun temelini teşkil eden ve tarafları sözleşme yapmaya sevk eden etkenlerden belki de en önemlisi hukuki öngörülebilirlik ve hukuk güvenliğinin sağlanması amacıdır. Bu anlamda, her uyarlama talebinin sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını gerektirmeyeceği kolaylıkla söylenebilecektir. Nitekim hâkimin önüne gelen her türlü uyarlama talebi sonucunda sözleşmeye müdahale ederek uyarlama yoluna gitmesi halinde irade serbestisi, ahde vefa ve hukuki öngörülebilirlik ilkelerinin büyük zarar göreceği açıktır.

Bütün bu sebeplerle kanun koyucu TBK 138. Maddesinde sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasını bir takım şartlara bağlamıştır. Maddede sayılan şartlar çoğunlukla uygulamada doktrin ve içtihatlarla oluşturulmuş şartların kanun maddesi haline getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Çalışmamızda sözleşmenin değişen koşullara uyarlanabilmesi için Kanun hükmünde belirtilmiş olan ve bulunmadığı takdirde uyarlamadan bahsedilemeyecek şartları olumlu şartlar ve olumsuz şartlar olarak[157] iki başlık altında inceleyeceğiz. Doktrinde aksi görüşler bulunsa da[158] kanımızca ilgili şartların bu şekilde

---

[157] Burcuoğlu, Haluk; *"Son Mahkeme Kararları ve Yargıtay Işığında Hukukta Beklenmeyen Hal ve Uyarlama – Taşınmaz Kirası Sözleşmelerinde ve Dövize Endeksli Kredi Sözleşmelerinde Uyarlama Uygulaması"*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 9.

[158] Arat, s. 95.

başlıklandırılması sistematik açıdan kolaylık sağlamakta ve uygulayıcı açısından fazla sayıda bulunan şartların tespiti açısından kolaylık sağlamaktadır. Çalışmamızda olumlu şartlar ifadesi, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanabilmesi amacıyla bulunması gereken hususları; olumsuz şartlar ifadesi ise sözleşmenin değişen koşullara uyarlanabilmesi için mevcut durumda bulunmaması gereken şartları ifade etmektedir.

II. OLUMLU ŞARTLAR

A. Sözleşme Kurulurken Mevcut Bulunan Koşullar ile Sözleşmenin İfası Anında Bulunan Koşullar Arasında Olağanüstü Bir Değişiklik Bulunması

Sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması için öncelikli olarak bulunması gereken şart, sözleşmenin kurulduğu anda mevcut olan koşullar ile sözleşmenin ifası anında bulunan koşullar arasında olağanüstü bir değişiklik olmasıdır.

Bu noktada tartışılması gereken husus, koşullarda oluşan değişikliğin nitelikleridir. Şüphesiz ki koşullarda gerçekleşen herhangi bir değişiklik sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasını gerektirecek nitelikte değildir. Bu noktada şartlardaki hangi değişikliklerin uyarlamayı gerektireceği net olarak bir liste halinde sayılamayacak olsa da, somut olayın hâkim tarafından değerlendirilmesi aşamasında gözetilmesi gereken bir takım nitelikler belirlenebilmektedir.

Buna göre öncelikle şartlardaki herhangi bir değişiklik sözleşmenin uyarlanmasına yol açmayacaktır. Şartlardaki değişiklik sözleşen taraflar üzerinde ciddi ve ağır sonuçlar doğurmuş olmalıdır.[159] Nitekim Türk Borçlar Kanunu 138. maddesi

[159] Arat, s. 95.

hükmünde de sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan bu durumun olağanüstü bir durum olması gerektiğini açıkça hüküm altına alınmıştır.

Bu noktada belirtilmesi gereken önemli hususlardan biri; oluşan değişikliğin olağanüstü olmasının yeterli olması, mücbir sebep boyutlarına varan bir değişiklik olmasının şart olmayışıdır. Bir başka anlatımla; sözleşmenin yapıldığı andaki durum ile sözleşmenin ifası anındaki durum arasında oluşması gereken değişiklik, mücbir sebep oluşturan olaylarla sınırlı değildir.[160] Mücbir sebep oluşturan bir olay çoğunlukla olağanüstü nitelikte bir olay olacağından elbette ki sözleşmenin uyarlanması sonucunu doğurabilir. Ancak işlem temelinin çöktüğünden bahsedilebilmesi için aranan olağanüstü değişikliğin mutlaka doğal afet, savaş vb. bir durum olması gerektiği söylenemez.[161] Nitekim mücbir sebep oluşturmamakla birlikte taraflar üzerinde ciddi ve ağır sonuçlar doğurmuş olan değişiklikler de sözleşmenin uyarlanmasına sebep olabilir.

Yargıtay içtihatlarına bakıldığında, özellikle TBK 138. maddesi düzenlemesi öncesinde verilen kararlarda, sözleşmenin uyarlanması için bulunması gereken durum değişikliğinin mücbir sebep boyutlarında savaş, afet, ekonomik devalüasyon vb. bir değişiklik olması şartı aranmaktadır. Yargıtay'ın Türk Borçlar Kanunu değişikliği öncesi içtihatlarına bakıldığında konuya ilişkin olumsuz bir tutumda olduğu görülmektedir. Piyasadaki anormal fiyat artışları sözleşmenin değiştirilmesi veya sona erdirilmesi için yeterli bir sebep sayılmamaktadır.[162] İşbu husus sözleşmenin uyarlanmasının uygulama alanını daraltmakta ve tarafları kendilerine ağır

[160] Arat, s. 95.

[161] Albaş, Hakan; *"Paranın Değer Kaybında Doğan Zararın Tazmin Edilebilirliği"* , Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 68.

[162] Dural, s. 61.

yükümlülükler yükleyen sözleşmelerle bağlı kalmak zorunda bırakmaktadır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 15.10.2003 tarihli ve 2003/13-599 E. 2003/599 K. Sayılı kararında *"Türkiye Ekonomisinin alınan tedbirlere rağmen istikrarlı bir duruma gelmediği bilinen bir gerçektir. 1 Temmuz 1944 tarihinde Uluslararası Para Fonu'nun kurulmasından sonra ülkeler paralarını Dolar'a göre tanımlamışlar, gerçekçi bir kur politikası arayışı içinde Türk Lirası 7 Eylül 1946'da ABD doları karşısında %50 oranında devalüe edilerek bir ABD doları 280 kuruş olmuştur. (Prof.Dr. Erdinç Tokgöz-Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi-Ankara 2001, s:121). 16/7/1958 tarihinde yapılan büyük çaptaki kur ayarlaması ile bir ABD dolarının değeri 260 kuruştan 980 kuruşa çıkarılmış, Türk parasının değeri ABD dolarına göre aşırı derecede düşürülmüş, bu uygulama yıllar boyunca devam etmiştir. 10.8.1970 tarihinde yeni bir devalüasyon kararı alınarak Türk Parasının değeri yabancı paralar karşısında %66 oranında düşürülmüş, 1 Amerikan doları 15 TL. olmuştur. Bu uygulama ile, başta yabancı paralar olmak üzere, kira bedelleri, her çeşit işçilik, malzeme ve mamul eşya fiyatları aşırı derecede artmış, enflasyon yıllar itibariyle üç haneli rakamlara ulaşmış, günlük ve gecelik faizler düşünülmeyecek düzeylere ulaşmıştır. (...) Gerekli tedbirleri almadan sözleşme yapan ve borç altına giren tacirin; basiretli davranıp gereken tedbirleri alması halinde önleyebileceği bir ödeme güçlüğünü gerekçe göstererek, sözleşmenin uyarlanmasını istemesi, hukuk düzeninin kabul edebileceği bir durum değildir. Yukarıda açıklandığı gibi, Ülkemizde 1958 yılından beri devalüasyonlar ilan edilmekte, sık sık para ayarlamaları yapılmakta, Türk parasının değeri Dolar ve diğer yabancı paralar karşısında düşürülmektedir. Ülkemizdeki istikrarsız ekonomik durum, tacir olan davacı tarafından tahmin olunabilecek bir keyfiyettir."* ifadeleri ile öğretide çeşitli makalelere konu dahi olmuş olan[163] ve çeşitli yönleriyle inceleme konusu yapılan 2001 krizinin

[163] Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Can, Mustafa; *"Ülkemizde Yaşanan Ekonomik Krizler Üzerine Düşünceler"*, Mevzuat Dergisi, Eylül 2010, S. 153. (https://www.mevzuatdergisi.com/2010/09a/02.htm) (E.T.: 15.01.2017)

öngörülebilir ve olağan bir durum olduğu hükmünü kurmuştur. Oysaki birçok makalede de belirtildiği gibi[164], 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden bir önceki kriz 1994 yılında yaşanmıştır. Aralarında 7 yıl gibi uzun bir süre olmasına karşın 2001 krizinin ve Türk Lirasında yaşanacak değer kaybının önceden öngörülebileceğine hükmolunması, Yargıtay tarafından sözleşmenin uyarlanmasının uygulanmasının ne derecede zorlu şartlara bağlandığının açık göstergesidir. Yargıtay'ın 2000'li yıllardan sonra almış olduğu kararlarında tüketici kredisinin uyarlanmasına ilişkin açılan davalarda dahi "devamlı olarak ekonomik krizde bir Türkiye" bakış açısını sürdürdüğü görülmekte olup; Yargıtay'ın bu tutumunun TBK'nın 138. Madde hükmünün uygulama alanını amaca aykırı biçimde daralttığı ve hükmün uygulama alanını savaş ve tabii afetlerle sınırladığı doktrinde ileri sürülen bizim de katıldığımız bir görüştür.[165]

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir başka kararında da[166] *" Davacının, davalı bankadan 15.08.2008 tarihinde 9.354.000 Japon Yeni tutarında 99.000- TL'lik 60 ay vadeli konut kredisi kullandığı ve ilk taksidin 16.09.2008 tarihinde başladığı hususları tartışmasız olup, davacı Japon Yeni'nin TL karşısında aşırı değer kazandığını ve bu suretle işlem temelinin çöktüğünü ileri sürerek uyarlama talebinde bulunmuştur. Hemen belirtmek gerekir ki taraflar arasında düzenlenmiş bulunan sözleşmeye bağlılık esas*

[164] Kibritçioğlu, Aykut; *"Türkiye'de Ekonomik Krizler Ve Hükümetler, 1969-2001"*, (http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/24730271/0401008.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1484508839&Signature=ub%2FI0ESrx2C3m%2FSm4ikMbn5NOBI%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DTurkiyerde_Ekonomik_Krizler_ve_Hukumetle.pdf) (E.T.: 15.01.2017)

[165] Tüzüner Özlem – Öz, Kerem; *"Aşırı İfa Güçlüğüne İlişkin İçtihat İncelemesi"*, Ankara Barosu Dergisi, 2015/3, Ankara, s. 459.

[166] HGK 2014/13-1614 E., 2014/900 K., T. 12.11.2014 (E.T. 18.02.2017) (https://www.corpus.com.tr/#!/CorpusWeb)

olup, sözleşmenin uyarlanması ise uyarlama koşullarının varlığı halinde başvurulması gereken istisnai bir durumdur. Her şeyden önce sözleşmenin imzalanmasından sonra beklenmeyen olağanüstü durumların gerçekleşmesi, sözleşmenin uzun süreli olması, beklenmeyen olağanüstü durumların herkes için geçerli, objektif ve önceden belirlenemeyecek nitelikte bulunması, değişen koşulların sözleşmeyi çekilemeyecek hale getirmesi bu suretle işlem temelinin çökmesi zorunludur. Dava konusu olayda davacının başlangıçta seçme özgürlüğü varken TL yerine döviz bazında kredi kullandığı, bir başka deyişle serbest iradesiyle kredi türünü belirlediği anlaşılmakta olup, davalı banka elemanlarının davacıyı yönlendirdiği iddiası ispatlanamamıştır. Öte yandan ülkemizde zaman zaman ekonomik krizlerin vuku bulduğu ve bu bağlamda dövizle borçlanmanın risk taşıdığı da toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından bilinen bir olgudur. Davacı, bu riski önceden öngörebilecek durumda olmasına rağmen dövizle kredi kullanmış bulunmaktadır. Kaldı ki, eldeki dava kredi geri ödemesinin başladığı tarihten üç yıl sonra açılmış olup, bu durumda davacının sözleşmeyi benimsediğinin kabulü gerekir. Tüm bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde dava konusu olayda uyarlama koşullarının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Mahkemece, değinilen bu yönler gözetilerek davanın tümüyle reddine karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde karar verilmiş olması usul ve yasaya aykırıdır. Bozmayı gerektirir. (...) Ülkemizde 1958 yılından beri devalüasyonlar ilan edilmekte sık sık para ayarlamaları yapılmakta, Türk parasının değeri dolar ve diğer yabancı paralar karşısında düşürülmektedir. Ülkemizdeki istikrarsız ekonomik durum davacı tarafından tahmin olunabilecek bir keyfiyettir. Somut olayda uyarlamanın koşullarından olan öngörülmezlik unsuru oluşmamıştır." denilerek Türkiye'nin daimi bir ekonomik kriz içerisinde olduğuna, davanın açıldığı dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan ve global boyutta yıkıcı etkiler doğuran büyük mortgage krizinin son aşamasında, Japonya'da nükleer kaza meydana gelmişken

Japon Yeni'nin Türk Lirası karşısında aşırı değer kazanması ile kredi borcunu ödemesi aşırı güçleşen tüketicinin işbu hususların tümünü öngörebileceğine hükmetmiştir.[167]

Olağanüstü değişiklik ifadesinden çoğunlukla, toplumun tümünü veya çoğunluğunu etkileyen ve şahsi özellikler taşımayan olaylar anlaşılır.[168] Tabiat olayları, sosyal olaylar, savaş, ihtilal, ekonomik olaylar, paranın değerinin düşmesi, yasama, yürütme ve yargı kararlarındaki değişiklikler bu kategoride yer alır. Bu noktada tartışılması gereken husus, olağanüstü değişiklik kavramından toplumun tamamını veya çoğunluğunu etkileyen büyük çapta olayların anlaşılması gerekliliğinin isabetli olup olmadığıdır. Sadece belli bir zamanda, az sayıda insanı veya tek bir sözleşme tarafını etkileyen durumların *"olağanüstü değişiklik"* tanımı içerisinde yer almayacağından sözleşmenin uyarlanmasına yol açmayışı her zaman hakkaniyete uygun sonuçlar vermeyebilir.

Konuyu bir başka örnekle açıklamak gerekirse, Kasım 2015'te Türkiye'nin bir Rus savaş uçağını düşürmesi ile başlayan ve iki ülke arasında yaşanan bir takım politik çekişmeler sürecinin sonucunda Rusya, Türkiye uçuşlarını birkaç ay süreyle durdurmuştur. Bu durumun Türkiye toplumunun tümü veya çoğu üzerinde bir etkisi olduğundan söz etmek güç olsa da, ülkenin turizm sektöründe faaliyet gösteren kesimi açısından olağanüstü bir etki yarattığı açıktır. Bu etki o denli büyüktür ki, ülkeye gelen Rus turist sayısı bir önceki yıla oranla %93 azalmış[169], turizm faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yürütüldüğü illerden Alanya'da pek çok otel açılmazken, turizm sektöründe

[167] Tüzüner – Öz, s. 423 vd.

[168] Arat, s. 98.

[169] http://www.hurriyet.com.tr/rus-turist-yuzde-93-azaldi-40212422 , (E.T. 10.10.2016)

yaklaşık %30 istihdam kaybı oluşmuştur.[170] Böyle bir örnek karşısında, turizm sektöründe imzalanan birçok sözleşmede beklenmedik bir politik kriz sonucunda değişen ve sektör açısından olağanüstü nitelik taşıyan işbu durum karşısında uyarlama ihtiyacı doğmuştur. Bu örnekte de açıkça görüldüğü gibi olağanüstü değişiklik kavramından anlaşılanın halkın tamamını veya çoğunluğunu etkileyen bir değişiklik olması görüşü düşüncemizce uygun değildir.[171] Nitekim önemli olan sözleşmenin taraflarının içinde bulunduğu durum olmalı ve değişikliğin olağanüstü niteliği yine sözleşmenin tarafları temel alınarak tespit edilmelidir. Alman Hukuku düzenlemesinde de durum değişikliğinin olağanüstü olması gerektiğinden söz edilmemiştir.[172]

Konuyla ilgili bir başka tartışma da, uyarlama hükmünün kurulması için taraflardan birinin ekonomik yıkıma uğraması şartının aranıp aranmayacağıdır. Yargıtay'ın konuya ilişkin içtihatlarına bakıldığında uyarlama hükmünün ancak sözleşmenin işlem temelini alt üst edecek, çökertecek ve edimin ifasının iktisadi bir yıkım oluşturacak nitelikte fahiş bir durumun oluşması halinde kurulduğu görülmektedir. Doktrinde Yargıtay'ın bu tutumu şartların değişmesi durumunda sözleşmeye müdahale edilmesi için yalnızca borç ilişkisinin içeriğinin göz önünde tutulması gerektiği, somut borç ilişkisinin içeriğine etki etmeyen durumların dikkate

[170] http://www.hurriyet.com.tr/alanyada-turizmdeki-istihdam-kaybi-yuzde-30-40190567 , (E.T. 10.10.2016)

[171] Aynı doğrultuda Bkz. Arat, s. 103; Burcuoğlu, *Beklenmeyen Hal*, s. 10; Kocayusufpaşaoğlu, s. 513; Serozan, *İfa*, s. 226; Tekinay, Selahattin Sulhi/ Sermet Akman/ Haluk Burcuoğlu/ Atilla Altop, *"Borçlar Hukuku Genel Hükümler"*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 368.

[172] Arat, s. 103.

alınmaması gerektiği gerekçeleri ile eleştirilmektedir.[173] Gerçekten de hâkimin kararını verirken borçlunun ekonomik olarak yıkıma uğrayıp uğramadığını araştırması halinde, borçlunun ifa yeteneğine göre sözleşmeye müdahale edilmesi gibi sübjektif bir durum oluşabilecektir. Buna ek olarak, borçlunun ifa yeteneği olup olmadığı borç ilişkisinin içeriğine ilişkin bir husus olmadığından[174] denge bozulması ve ifa güçlüğü durumunda uyarlamanın gerekliliği değerlendirmesinde bu hususun göz önünde bulundurulmasına gerek yoktur. Böyle bir değerlendirme yapılması durumunda aynı durumda olup ifa yeteneği yüksek olan borçlu ekonomik olarak yıkıma uğramadığı için cezalandırılmakta ve sözleşme edimler arası dengesi bozulmuş haliyle ifa edilmek zorunda bırakılmaktadır.

Sözleşmenin uyarlanmasına yol açacak olan durum değişikliğinin niteliklerinin tanımlanması aşamasında Alman doktrininde işlem temeli kavramından yola çıkılarak, değişikliğin işlem temelini oluşturan hal ve şartlarda esaslı bir değişiklik olması gerektiği ifade edilmiştir.[175]

Türk Borçlar Kanunu 138. Madde düzenlemesinin gerekçesinde, ilgili düzenlemenin Alman İşlem Temelinin Çökmesi teorisi çerçevesinde yapıldığı ifade edildiğinden bu hususta Alman doktrininde yapılan tanım çalışmamız çerçevesinde

---

[173] Topuz, Seçkin; *"Türk – İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda Denge Bozulması Ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale"*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 249 vd.,

[174] Topuz, s. 250.

[175] Baysal, s. 146; Kocayusufpaşaoğlu, Necip; *"İşlem Temelinin Çökmüş Sayılabilmesi İçin Sosyal Felaket Olarak Nitelenebilecek Olağanüstü Bir Olayın Gerçekleşmesi Şart Mıdır?"* Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, Ed. Rona Serozan/İlhan Ulusan/Nami Barlas, Beta, İstanbul, 2000, s. 511.

önemsenmektedir.[176]Alman hukukunda işlem temeli; *"sözleşme içeriğine girmeksizin, sözleşmenin kurulması aşamasında ortaya çıkan, mevcut yahut gelecekteki bazı hal ve şartlara ilişkin öyle ortak veya karşı tarafça bilinebilip de itiraz edilmeyen bir taraflı tasavvurlar anlaşılır ki, tarafların işlem iradeleri işte bunlar üzerine inşa edilir."*[177] ifadeleriyle tanımlanmıştır.

Alman doktrininde yapılan işlem temeli tanımı ile Türk – İsviçre Hukukunda yer alan temel hatası kavramları büyük ölçüde örtüşmektedir. Türk – İsviçre Hukukunda temel hatası ifadesinden anlaşılanın; sözleşmenin kurulması aşamasında mevcut bilgilerdeki hata, karşı tarafta bulunması lüzumlu sayılan ve sözleşmenin kuruluşu sırasında bulunmadığı bilinseydi sözleşmenin yapılmasından vazgeçilecek nitelikteki bir vasfın, bilginin olduğu anlaşılmaktadır.[178] Buna göre, Alman Hukukundaki işlem temeli kavramı ile Türk – İsviçre Hukukundaki temel hatası kavramı arasındaki fark zamansal bir fark olup kavram yönünden bir ayrışma bulunmamaktadır.[179] Bu nedenle doktrinde bir görüşe göre uyarlamaya yol açacak olan değişikliğin belirlenmesi aşamasında TBK 32 hükmünden yararlanılması gerekir.[180] Katıldığımız bu görüşe göre; hukuki işlemin kurulmasından önce gerçekleşen olaylarda temel hatası hükmü uyarınca sadece iş hayatındaki doğruluk ve dürüstlük açısından bir ağırlık arayan hukuk sisteminin, işlem

[176] Doktrinde de Alman doktrinindeki işlem temeli kavramının Türk Hukuku uygulamasında oldukça önemli olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Bkz. Baysal, s. 147.

[177] Baysal, s. 148.

[178] Özkaya, Eraslan; *"Yanılma – Aldatma – Korkutma Davaları"*, Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 143

[179] Kocayusufpaşaoğlu, s. 511; Serozan, *İfa*, s. 266.

[180] Serozan, *İfa*, s. 266.

kurulduktan sonra sırf zaman faktöründen dolayı, sosyal felaket niteliği gibi daha ağır bir kriteri kullanmasının uygun olmadığı değerlendirilmektedir.[181] Hata sebebiyle iptal hakkı verilen olaylarda bu denli ağır nitelikler aranmıyorsa, uyarlamada da aranmamalıdır.[182] Nitekim *Serozan* da, işlem temelinin çöktüğünü kabul edebilmek için beklenmedik olgunun eğer baştan mevcut olsaydı, TBK 32 anlamında saikte yanılma nedeniyle bir başka ifade ile "esaslı" temel hatası nedeniyle, sözleşmeyi iptale elverişli sayılacak bir ağırlıkta olmasının aranması gerektiğini ifade etmiştir.[183]

Kanımızca, işlem temelinin çökmesi konusunda aranan durum değişikliğinde olağanüstü bir nitelik aranması her zaman sözleşme adaleti açısından hakkaniyete uygun sonuçlar doğurmayacaktır. Bunun da ötesinde, Türk Borçlar Kanunu'nu 138. Maddesi hükmünde yer alan "olağanüstü" ifadesinin, sözleşen taraflar nezdinde bir olağanüstülük olarak anlaşılmaması, bir başka ifade ile tüm toplumu ilgilendiren olağanüstü bir olay olarak anlaşılması halinde, sözleşme adaletinin sağlanması çok daha güçleşecektir. Bir durum sözleşmenin kuruluşu aşamasında temel hatası teşkil edecek nitelikte işlem temeli oluşturuyorsa, sözleşmenin kurulmasından sonra da bu durumda değişiklik işlem temelinin çökmesine yol açabilir. Bütün bunların ötesinde sözleşmenin kurulması aşamasında temel hatası oluşması halinde temel hatasına düşen taraf sözleşmeyle bağlı olmayacak iken, işlem temelinin çökmesinin yaptırımı uyarlama gibi daha hafif bir sonuçtur. Hal böyleyken sözleşmenin hükümsüzlüğünü doğuracak bir konuda işlem temelinde olağanüstü bir değişiklik aranmazken, sözleşmenin ayakta tutularak

---

[181] Arat, s. 104; Baysal, s. 165; Burcuoğlu, *Beklenmeyen Hal*, s.10; Kocayusufpaşaoğlu, s. 511; Serozan, *İfa*, s. 270; Tekinay/ Akman/ Burcuoğlu/ Altop, s. 368.

[182] Arat, s. 104, Baysal, s. 165; Serozan, *İfa*, s. 270.

[183] Baysal, s. 165; Serozan, *İfa*, s. 271.

uyarlanmasına yol açacak, daha hafif bir yaptırımı olan işlem temelinin çökmesinin kabulü için olağanüstü nitelik aranmasının da bir çelişki olduğu değerlendirilmektedir.

B. Değişen Koşullar Nedeniyle Tarafların Yüklendikleri Edimler Arasındaki Dengenin Aşırı Ölçüde Bozulmuş Olması

Bir sözleşmenin uyarlanması için varlığı aranan ikinci şart; sözleşme taraflarının yüklenmiş olduğu edimler arasında başlangıçta mevcut bulunan dengenin aşırı derecede bozulmasıdır.

Konu Alman Medeni Kanununda § 313 BGB "… *taraflardan birinden sözleşmeye olduğu gibi bağlı kalmasının beklenemeyeceği durumlarda …"* ifadesi ile ve Türk Borçlar Kanununun 138. maddesinde *" ... kendisinden ifanın istenmesini dürüstlük kurallarına aykırı düşecek derecede borçlu aleyhine değiştirir…"* ifadeleriyle düzenlenmiştir.

Borçlar kanununda yer alan ifadeler doktrinde, sözleşmenin aşırı ifa güçlüğü nedeniyle uyarlanmasının yalnızca iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde mümkün olduğuna dair yanlış bir intibaya yol açabilecek nitelikte olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir.[184] Gerçekten de çalışmamızın daha önceki başlıklarında açıklandığı üzere sözleşmenin uyarlanması; yalnızca iki tarafa borç yükleyen sözleşmeleri değil, tüm sözleşmeleri kapsayan bir kavramdır. [185]

[184] Arat, s. 111; Baysal, s. 152.

[185] Bkz; İkinci Bölüm, I, B, s. 34 vd.

Edim dengesinin hangi durumlarda sözleşmenin uyarlanmasına vücut verecek derecede bozulduğunu tespit etmek gerekir. Zira her sözleşme bir miktar risk taşımaktadır ve sözleşmenin uyarlanması müessesesi işbu muhtemel risklerle ilgilenmez. Sözleşmenin uyarlanması edim ve karşı edim arasındaki dengenin fahiş ve çok büyük ölçüde bozulması halinde mümkün olacaktır.[186] Bu noktada ifanın makul bir iş adamı için tahammül edilemez dereceyi bulması aranmaktadır.[187] Uyarlama için edimler arasında meydana gelen dengesizliğin ağır olması ve açık olması gerekir ve dengesizliğin ayrıca katlanılmaz olması aranmaz.[188] Edimler arasındaki denge o denli bozulmalıdır ki, borçludan edimini ifa etmesinin talep edilmesi dürüstlük kuralına aykırılık teşkil etmelidir.[189] Eğer edimler arasındaki denge bozulmuş olmasına rağmen, borçludan edimini ifa etmesini talep etmek dürüstlük kuralına aykırılık oluşturmuyorsa, işlem temelinin çökmesinden bahsedilemeyecektir.[190]

Türk Hukukunda bir sözleşmenin geçerli olabilmesi için edimlerin adil bir denge içerisinde olması aranmaz.[191] Ancak edimler arasında belirli bir nisapta dengenin bulunması gerekir, aksi halde diğer şartları da mevcutsa gabin veya hakkın kötüye kullanılması durumu söz konusu olabilmektedir. Nitekim konuya ilişkin İsviçre Federal Mahkemesi 1998 yılında verdiği bir kararında inşaat ve gayrimenkul piyasasında

---

[186] Gürsoy, s. 91.

[187] Gürsoy, s. 91.

[188] Arat, s. 113.

[189] Albaş, s. 68.

[190] Albaş, s. 68; Burcuoğlu, *Beklenmeyen Hal*, s. 5; Gürsoy, s. 36.

[191] Arat, s.112.

meydana gelen büyük değişiklikler üzerine edim ve karşı edim dengesinin dürüstlük kuralına aykırı ölçüde bozulduğuna ve böyle bir durumda davalının anlaşmanın aynen ifasını talep etmesinin hakkın kötüye kullanılması teşkil edeceğine hükmetmiştir.[192] Bu kararın yorumundan anlaşılan şudur; Türk – İsviçre Hukukunda edimler arasında adil bir dengenin olması sözleşmenin geçerliliği için aranan bir şart olmamakla birlikte, edimler arasında böyle bir dengenin bulunmaması hali sözleşmenin ifası aşamasında hakkın kötüye kullanılmasına yol açabilecektir. Böylelikle sözleşmeler için bir geçerlilik şartı niteliğinde olmasa da, edimlerin adil bir denge içinde olmasının dolaylı olarak gerekli olduğundan bahsetmek mümkündür.

Edimler arasındaki denge objektif ve sübjektif denge olarak ikiye ayrılarak incelenmektedir. Buna göre objektif denge; her bir tarafın kendi edimi için uygun miktarda karşı edimi elde etmesi anlamında olup, piyasa fiyatı üzerinden kararlaştırılan edimlerin objektif bakımdan dengede olduklarından bahsedilebilmektedir.[193] Subjektif denge ise; edimlerin tarafların kendi düşünceleri ve değer yargılarına göre aynı değerde kabul edilmesidir.[194]

Konuyla ilgili olarak sözleşmenin kurulma anı ile ifa anı arasında yaşanan durum değişikliği karşısında ifanın beklenebilir olup olmadığının tespitinde Alman doktrini menşeli bir kavram olan risk paylaşımı kavramı Türk doktrininde de son dönemde tartışılmaktadır. Risk paylaşımı kavramı özetle; sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan durum değişikliklerimim getirdiği riske kimin katlanacağının

[192] Tüzüner – Öz; s. 453.

[193] Topuz, s. 49 vd.

[194] Topuz, s. 50.

belirlenmesini ifade eder.[195] Alman Hukukunda sözleşmenin işlem temelinin belirlenmesinde de yine risk paylaşımı kuralı uygulanır.[196] Sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olması için risk paylaşımı kavramı çerçevesinde sözleşme edimleri arasında bozulmuş olan denge sonucu oluşan zarara taraflardan hangisinin katlanacağının sözleşme ile veya kanun hükümleri ile belirlenmemiş olması aranmaktadır.[197] Nitekim risk paylaşımı çerçevesinde sözleşme edimleri arasındaki dengenin bozulması halinde ortaya çıkacak zarara taraflardan birinin katlanacağının belirlenmiş olması halinde, sözleşmenin bu tarafı uyarlama talebinde bulunamayacaktır.[198] Sözleşmenin uyarlanmasından evvel sözleşmesel veya yasal risk dağılımı kurallarının bulunup bulunmadığı gözetilmeli ve bulunması halinde öncelikle bu kurallar dikkate alınmalı ve sözleşmedeki edimler arası denge yine bu kurallar çerçevesinde tesis edilmelidir.[199]

Yasanın risk dağılımı anlayışına göre kural olarak; borçlu edimi sağlayamama, alacaklı da edimden yararlanamama riskini üstlenir. Ek olarak para alacaklısı enflasyon riskini, para borçlusu da para bulamama riskini üstlenir.[200] Eğer taraflardan birinin yasal

---

[195] Baysal, s. 189.

[196] Topuz, s. 162.

[197] Baysal, s. 191; Serozan, *İfa*, s. 271.

[198] Bu noktada belirtmek gerekir ki; sözleşmede yer alan risk paylaşımı kuralının da uyarlamaya tabi olabileceği unutulmamalıdır. Zira böyle bir durumda sözleşme dengesi o denli bozulmuştur ki, risk paylaşımı kuralında ısrar etmek hakkın kötüye kullanılmasına neden olabilecektir.

[199] Baysal, s. 191.

[200] Serozan, *İfa*, s. 271.

veya sözleşmesel risk dağılımı gereği ortaya çıkan durum değişikliğinin riskine katlanması gerekiyorsa, artık uyarlama imkânı ortadan kalkacaktır. [201]

Ancak doktrinde sözleşmede veya kanunda risk paylaşımına ilişkin bir hüküm bulunmasına karşın, beklenmedik durum değişiklikleri karşısında hükümlerin o halleriyle uygulanması adaletsiz sonuçlar doğuracaksa, bu hükümler yerine aşırı ifa güçlüğü kurallarının devreye girebileceği, sözleşmede bulunan uyarlama hükmünün kendisinin de uyarlamaya maruz kalabileceği görüşü mevcuttur.[202] Şöyle ki; taraflar sözleşmenin kurulması ile bir takım olumsuzluklara katlanma riskini de üstlenmişlerdir. Ancak temelinden sarsılmış bir sözleşmede, tarafların sözleşmenin kurulması aşamasında üstlenmiş oldukları risklerin aşıldığı bir gerçektir ve artık tarafların bu olumsuzluklara katlanma riskini de üstlenmiş olduklarını söylemek dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edecektir.[203] Türk Hukukunda da Yargıtay, sözleşmede risk paylaşımına yönelik hükümler bulunmasına rağmen, sözleşmenin genel ilkelere göre uyarlanmasının mümkün olduğu görüşündedir.[204]

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 2003 tarihli bir kararında; *"Sözleşmenin yeni durumlara uyarlanması yapılırken önce sözleşmede, daha sonra kanunda bu hususta intibak hükümlerinin bulunup bulunmadığına bakılır. Sözleşmede ve kanunda hüküm bulunmadığı taktirde sözleşmenin değişen hal ve şartlara uydurulmasının gerekip gerekmeyeceği incelenir. Bazen de sözleşmede olumlu ve olumsuz intibak kaydı*

[201] Baysal, s. 193.

[202] Baysal, s. 193; Burcuoğlu, *Beklenmeyen Hal*, s. 12.

[203] Baysal, s. 189.

[204] Baysal, s. 196.

bulunmakla beraber, bu kayda dayanılarak sözleşmenin kayıtla birlikte aynen uygulanmasını talep etmek MK. Md. 2/2 hükmü anlamında hakkın kötüye kullanılması manasına gelebilir. Böyle bir durumda sözleşmedeki intibak kaydına rağmen edimler arasında aşırı bir nispetsizlik çıkmışsa uyarlama yine yapılmalıdır." [205] ifadeleri ile sözleşmedeki olumlu veya olumsuz uyarlama hükmüne rağmen, sözleşmenin genel ilkelere göre uyarlanmasının mümkün olduğunu, işbu uyarlamaya olumsuz intibak hükümlerinin de dahil olduğuna hükmolunmuştur.

Uyarlamanın mümkün olabilmesi için yukarıda açıklandığı gibi edimler arası dengenin ağır ve açık bir şekilde bozulmuş olması yeterlidir. Edimler arasında oluşan dengesizliğin ayrıca katlanılmaz olmasına gerek yoktur.[206] Çünkü sözleşmeye müdahale edilmesi için borç ilişkisinin tamamının ve sadece borç ilişkisinin içeriğinin göz önünde bulundurulması gerekirken, tarafların yıkıma uğrayıp uğramadığını incelemek somut borç ilişkisinin içeriğine etki etmeyen, tarafların içinde bulunduğu öznel durumların incelenmesine yol açacaktır.[207] Nitekim yıkıma uğratma ölçüsü tamamen özneldir. Çünkü bu durum borçludan borçluya değişiklik gösterebilir. Zengin bir borçlu ifa ne derecede güçleşmiş olursa olsun edimi ifa edebilme gücüne sahip olacağından bu borçtan asla kurtulamayacaktır.[208] Edimin ifasının katlanılmaz hale gelmesi edimler

[205] YHGK 15.10.2003 E. 2003/13-599 K. 2003/599 (Corpus Web Hukuk Mevzuat Ve İçtihat Programı)

[206] Arat, s. 113; Topuz, s. 249.

[207] Topuz, s. 249.

[208] Gürsoy, s. 98.

arası dengenin ağır biçimde bozulmuş olmasının bir sonucu olduğundan ayrı bir kriter olarak değerlendirilmemelidir.[209]

Yargıtay'ın 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 138. Maddesi yürürlüğe girmeden önce vermiş olduğu kararlarda uyarlamanın mümkün olması için edimler arası dengenin ağır ve açık biçimde bozulmasının yanında edimin ifasının borçlunun mahvına sebep olmasının da bir ek kriter olarak arandığı görülmektedir.[210] Ancak Türk Borçlar Kanunu'nun 138. Maddesi hükmünde edimin ifasının borçlunun mahvına sebep olması gerekliliğinin aranmamış olması kanımızca isabetli bir tercih olmuştur.

Türk Borçlar Kanunu'nun 138. Madde düzenlemesinde *"... kendisinden ifanın istenmesini dürüstlük kurallarına aykırı düşecek derecede borçlu aleyhine değiştirir ..."* ifadesinin yer alması doktrinde eleştirilmektedir. Nitekim ifanın istenmesinin ne zaman dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edeceği somutlaştırılmış bir kriter değildir. Gerçekten de Yargıtay'ın bu zamana değin vermiş olduğu kararlarında aynen ifanın istenmesinin ne zaman dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edeceği hususunda edimler arasındaki denge ilişkisinin ağır surette bozulması ve ifanın çekilmez hale gerektiğine işaret etmekten başka herhangi bir somutlaştırma yapılmadığı görülmektedir.[211] İsviçre Federal Mahkemesi de uyarlamanın mümkün olması için bir dönem verdiği kararlarda aynen ifanın talep edilmesinin hakkın kötüye kullanılması oluşturması şartını aramışsa da yüksek mahkemenin 2001 yılında vermiş olduğu kararından itibaren sözleşmeye

---

[209] Arat, s. 113; Atabek**,** Reşat; *"Uzun Süreli Sözleşmelerde Yeni Durumlara Uyum"*, BATİDER, 1984, S.4, s.91

[210] HGK 15.10.2003, E. 2003/ 13-599, K. 2003/ 599, bkz. www.corpus.com.tr, (E.T. 26.03.2017)

[211] Topuz, s. 252; Baysal, s. 191.

müdahale edilmesi halinde hakkın kötüye kullanılması yasağına ilişkin denetim yapılmasından vazgeçilmiş olduğu görülmektedir.[212]

Kanımızca, uyarlamanın mümkün olabilmesi için değişen koşullar karşısında edimler arasındaki dengenin ağır ve açık biçimde bozulmuş olması yeterlidir. Kanun lafzında yer alan, aynen ifanın talep edilmesinin dürüstlük kurallarına aykırılık teşkil etmesi hususunun ek bir şart olarak değil ama edimler arası dengenin ağır biçimde bozulmuş olup olmadığının tespitinde bir yardımcı şart olarak değerlendirilmesi kanımızca yerinde olacaktır. Yargıtay'ın Türk Borçlar Kanunu 138. Madde düzenlemesinden evvel verilmiş olan kararlarında aranan, aynen ifanın borçlunun yıkımına sebep olması şartının kanun düzenlemesinde isabetli olarak yer almaması karşısında Yargıtay'ın bundan sonra verilecek kararlarında bu şartın aranmayacak olmasının, uyarlama kararlarının objektifleşmesine katkıda bulunacağı düşüncesindeyiz.

III. OLUMSUZ ŞARTLAR

A. Edimlerin İfa Edilmemiş veya Şerh Düşülerek İfa Edilmiş Olması

Sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması konusunda Türk Borçlar Kanunu değişikliğinden önce de doktrin ve içtihatlarla şekillenen bir koşul olarak sözleşme konusu edimlerin ifa edilmemiş olması aranmaktaydı. Değişiklikle bu koşul kanun hükmü halini almıştır.

Doktrindeki temel görüş edimin ifasının ortada bir güçlük olmadığının göstergesi sayılacağı, dolayısı ile uyarlama talebi anında edimlerin ifa edilmemiş olması

[212] Topuz, s. 253.

gerektiği yönündedir.[213] Öte yandan, sözleşme edimlerinin ifası ile borç sona erer ve sözleşme ortadan kalkar. Dolayısı ile edimin ifası halinde uyarlanması talep edilecek bir borç kalmamış olacağından uyarlamadan söz edilemeyecektir.[214] Bu durumda, uyarlama şartları oluşmuş olmasına rağmen edimin ifa edilmiş olması halinde, uyarlamanın talep edilmesi mümkün olmayacaktır.

Yargıtay 13. Dairesi de konuya ilişkin olarak doktrinin genel kabulü doğrultusunda karar vermektedir. Daire'nin *"Taraflar arasındaki kira sözleşmesi 1.8.1998 tarihli ve 5 yıl 4 ay sürelidir, iş bu uyarlama davası ise 5.9.2001 tarihinde açılmıştır. Kira sözleşmesi düzenlendikten sonra ABD doları, 21.2.2001. ekonomik kriz nedeniyle Türk Lirası karşısında aşırı değer kazanmıştır. Buna rağmen davacı uyarlama davası açmayarak, aynı yılın Eylül ayına kadar sözleşmeye uymaya devam etmiştir. Davacı bu şekilde ekonomik krizden sonra, sözleşmeyi benimsemiş ve işlem temelinin çökmediğini kabul etmiş sayılacağından uyarlama davası açma hakkını kaybettiğinin kabulü zorunludur. Mahkemece, bu nedenle davanın reddine karar yerilmesi gerekirken yazılı şekilde hüküm kurulması usul ve yasaya aykırı olup bozma nedenidir."* hükmünde görüldüğü gibi, edimin ifası uyarlama talep hakkının kaybedilmesine sebep olmaktadır.[215]

---

[213] Eren, s. 486, Kaplan, s.152, Arat, s. 123, Burcuoğlu, Haluk; *"Hukukta Uyarlama, Özellikle Taşınmaz Kiralarında ve (Dövize Endeksli) Kredi Sözleşmelerinde Uyarlama"* İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1996, C. 20. s. 79, Doğan, s. 25, Gürsoy, s. 149, Kılıçoğlu, s. 161. Kaplan, s. 153, Aydemir, s. 226, Baygın, s. 146.

[214] Arat, s. 123, Gürsoy, s. 149.

[215] 13. H.D. 2002/9911 E. 2002/14153 K. 27.12.2002. T. (https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay) (E.T. 02.04.2017)

Ancak doktrinde bazı yazarlar borcun ifa edilmiş olmasının ifanın güçleşmediğinin bir göstergesi sayılmayacağı görüşündedirler.[216] *Baysal,* bu durumun anlaşılabilmesi için alacaklının da uyarlama talep edebileceği hallerin gözetilmesi gerektiğini belirtmiş ve kira sözleşmelerinde kiralayanın kira bedelinin uyarlanmasını talep ederken edimini de ifaya, kiralananı kullandırmaya devam edeceği örneğini göstermiştir. Yazara göre, değişen koşullar sonucu ifa, somut ilişki ve taraflar bakımından olağanüstü bir fedakârlık gerektiriyorsa, sözleşmenin ifa edilmiş olması sözleşmenin uyarlanmasına engel teşkil etmemelidir.

Doktrindeki genel kabule göre, sözleşmede yer alan edimin kısmi ifası halinde, uyarlama ifa edilmemiş kısım için talep olunabilecektir.[217] Zira ifa edilen kısmın ifasında güçlük yaşanmamış olduğu ve ifanın gerçekleştiği, ancak kalan kısımda güçlük yaşandığı ve ifanın mümkün olmadığı düşünülmektedir. *Baysal*'a göre; işlem temelinin çökmesinde tek geçerli ölçüt uyarlanmamış edimin hangi andan itibaren mağdur tarafından ifasının beklenemez olduğunun tespitidir.[218] Buna göre ifa edilmiş olsa dahi, ifanın beklemez olduğu andan itibaren ifa edilmiş ve edilmemiş edimler, uyarlamaya tabi olmalıdır.

Türk Borçlar Kanununun 138. Maddesinde de belirtilmiş olduğu gibi, edimin ifası ihtirazi kayıt ile gerçekleştirilmişse uyarlama mümkün olacaktır. Doktrinde ve Yargıtay kararlarında da Türk Borçlar Kanunu 138. Maddesi yasalaşmadan evvel yine bu görüş kabul edilmekteydi. Nitekim Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarında *"Uyarlama*

[216] Baysal, s. 113.

[217] Burcuoğlu, *Uyarlama,* s. 57; Arat, s. 123.

[218] Baysal, s. 113.

isteyen davacı değişen hal ve şartların ortaya çıkmasına kendi kusuruyla sebebiyet vermemelidir. Değişen hal ve şartlar taraflar bakımından önceden görülebilir (tahmin) edilebilir veya beklenebilir nitelikte olmamalıdır veya olaylar öngörülebilir nitelikte olmakla beraber bunların sözleşmeye olan etkilerinin kapsam ve biçim bakımından derecesi tahmin edilmemelidir. İlaveten edimler henüz ifa edilmiş olmamalıdır. Davacı değişen hal ve şartlara rağmen edimini "ihtirazi kayıt" koymaksızın ifa etmişse uyarlama talep edemez." hükmünü kurduğu görülmektedir.[219] Uygulamada özellikle kira ve kredi sözleşmelerinde gerek kiralayanların ihtar hakkını önlemek gerekse bankaların icra takipleri sebebiyle tüm malvarlıklarını kaybetmek tehlikesinden korunmak amacıyla borçlular şartlarını zorlayarak borçlarını ihtirazi kayıt koyarak ifa etmeye çalışmaktadırlar.[220] *Baysal*'a göre, uyarlamanın şartlarının değerlendirilmesinin zorluğuna ayrıca ihtirazi kaydın bulunup bulunmadığı değerlendirmesinin eklenmesi uygulamanın işini güçleştirecektir.

Türk Borçlar Kanunu 138. Maddesi düzenlemesinin gerekçesinde konu ile ilgili *"Madde 6:111: Hal ve Şartların Değişmesi"* başlıklı Avrupa Sözleşme Hukuku maddesi, konu ile ilgili "*BGB § 313 İşlem Temelinin Bozulması"* başlıklı ve *"BGB § 314 Sürekli Borç İlişkilerinin Haklı Sebeple Feshi"* başlıklı Alman Medeni Kanunu hükümleri incelenmiştir. Bu hükümlerin içeriğine bakıldığından hiçbirinde sözleşme ediminin ifa edilmiş olması halinde uyarlamanın talep edilemeyeceğinden bahsedilmediği görülmektedir. Ancak Türk Borçlar Kanunu hükmünde kanun koyucu bu şarta yer vermiştir. Kanımızca, Türk Hukuk doktrini ve Yargıtay uygulamasında yerleşmiş olan edimin ifasının gerçekleşmemiş olması şartı kanun koyucu tarafından

[219] 13. H.D. 2010/17858 E. 2011/7265 K. 05.05.2011 T. (https://www.corpus.com.tr/#!/Yargitay) (E.T. 02.04.2017)

[220] Arat, s. 124.

yasalaştırılarak, uygulamanın yasallaşması sağlanmak istenmiştir. Ancak kanımızca, uygulamada sözleşen taraflar sözleşmenin uyarlanması talebi ile mahkemeye gitmeden evvel ifa aşırı ölçüde güçleşmiş olsa dahi, ellerindeki tüm imkânı kullanarak ifayı gerçekleştirmeye çalışmakta, son çare olarak ise mahkemeye başvurarak sözleşmenin uyarlanmasını talep etmektedirler. Özellikle kira sözleşmesi gibi sürekli edimli sözleşmelerde taraflar sözleşme konusu borçların karşılıklı olarak yerine getirilmemesi endişesiyle (örneğin, kiralayanın konutu kiracının kullanımına sunmaması hali) ellerindeki tüm imkânlarla sözleşmeyi yerine getirmeyi denemektedirler. Bu takdirde, iyi niyetle sözleşmeyi sürdürme çabasında olan sözleşme taraflarının sırf edimlerini bir şekilde yerine getirmiş olmaları nedeniyle sözleşmenin uyarlanması yoluna başvurma haklarını kaybetmeleri adaletsiz durumların oluşmasına ve zaten zor durumda bulunan tarafların mahvına sebebiyet verebilecektir. Dolayısı ile kanımızca, hâkimin sözleşme ediminin yerine getirilmiş olup olmadığı incelemesinden ziyade edimin ifasının hangi andan itibaren beklenemez olduğu incelemesini yaparak, sözleşmenin bu andan itibaren uyarlanmasına hükmetmesi sözleşme adaletinin sağlanması amacına hizmet edecek bir çözüm olacaktır.

B. Değişen Hal ve Şartların Ortaya Çıkmasında Borçlunun Kusurunun Bulunmaması

Sözleşmenin kurulmasından sonra hal ve şartlarda ortaya çıkan değişiklikte borçlunun başka bir ifadeyle uyarlama isteyen tarafın kusurunun bulunuyor olması uyarlama hakkının kullanılmasına engel teşkil eder.

Gerçekten de Türk Borçlar Kanunu düzenlemesinde madde metninde yer alan *" ... borçludan kaynaklanmayan bir sebeple ortaya çıkar... "* ifadesinin karşıt kavram kanıtından ortaya çıkan şudur ki; sözleşmenin kurulduğu andaki şartlar daha sonra

olağanüstü bir şekilde değişmiş olsa dahi bu değişiklik borçludan kaynaklanan bir sebeple gerçekleşmişse artık TBK m. 138 hükmü uyarınca uyarlama talep edilmesi mümkün olmayacaktır.[221]

Doktrinde bu şart kusurlu ve sorumluluğu gerektirmeyen sonraki imkânsızlık ile paralellik kurularak açıklanmaktadır. Nitekim imkânsızlıkta dahi imkânsızlığa kendi kusuru ile yol açan kişinin borcu sona ermemekte ise imkânsızlıktan daha hafif bir sorumluluk türü olan aşırı ifa güçlüğünde kusuru ile bu duruma yol açan açısından evleviyetle aynı sonuç kabul edilmelidir.[222] Doktrindeki bir başka görüş ise bu şartın hukukun genel ilkelerinden olan kimse kendi kusuruna dayanarak bir hak elde edemez *(nemo auditur turpitudinem suam allegans)* ilkesinin bir sonucu olduğu yönündedir.[223]

Uyarlamanın şartlarından biri olan kusurun iki boyutu bulunmaktadır; birincisi şartların değişmesinde, ikincisi edimin ağırlaşmasında ortaya çıkmaktadır.[224] Türk Borçlar Kanununun açık lafzından da anlaşıldığı üzere, şartların değişmesine kendi kusuruyla sebep olan borçlunun uyarlama talep etmesi mümkün değildir.

İkinci boyut ise uyarlama talep eden borçlunun edimin ağırlaşmasında kusuru bulunması halidir. Bu durumda borçlu uyarlama talep edebilecektir nitekim Türk Borçlar Kanunu hükmünde yalnızca gerçekleşen olağanüstü durum değişikliğinin borçlunun kusuru ile meydana gelmiş olması hali uyarlamaya engel teşkil etmektedir.

[221] Kaplan, s.143.

[222] Baysal, s. 167.

[223] Arat, s. 135.

[224] Arat, s.136.

Böyle bir durumda borçlu uyarlama talep edebilse dahi kendi kusuru ile artan sözleşme rizikosuna kendisi katlanacaktır. Konuya ilişkin olarak doktrinde; borçlunun edimin ağırlaşmasında kusurunun bulunmasının kusur unsurunu oluşturacağı görüşünde olan yazarlar[225] da mevcut olmakla birlikte, Türk Borçlar Kanununun hali hazırda yasalaşmış biçimiyle bu doğrultuda bir yorum yapılamayacağı kanaatindeyiz.

Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus borçlunun öngörülmez nitelikteki olayın sözleşmeye olan etkilerinden yani gerçekleşen sözleşme rizikosundan da sorumlu tutulamayacağıdır.[226] Bu durumun aksi ancak borçlunun sözleşme rizikosunun artmasında veya ağırlaşmasında katkısının/kusurunun bulunması halinde mümkündür.

Nitekim gerçekleşen durum değişikliği borçlunun katkısıyla meydana gelmemiş olsa dahi doğmuş veya doğacak olan sözleşme rizikosunun borçlunun bir takım eylemleriyle artmış olması halinde uyarlama gerçekleşse dahi borçlunun katkısıyla ağırlaşan sözleşme rizikosuna borçlunun katlanması gerekecektir.[227] Konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse; ekonomik bir kriz objektif bakımdan öngörülemez nitelikte olsa bile, kriz gerçekleştikten sonra bunun sözleşmeye olan olumsuz etkilerini azaltmak konusunda gerekli tedbirleri almayan ve böylelikle denge bozulması ve ifa güçlüğü durumlarının ağırlaşmasına neden olan borçlu, şartların öngörülmez surette değişmesinden olmasa dahi, bunun sözleşmeye olan olumsuz etkilerinden sorumlu tutulabilir.[228] Doktrinde yer alan mağdur tarafın katkıda bulunmasının yeterli olmadığı,

[225] Topuz, s.273.

[226] Topuz, s. 273.

[227] Baysal, s. 168.

[228] Topuz, s. 273.

kusurlu olmasının ve sorumluluğunu gerektirecek bir sebep bulunması gerektiği yönündeki görüşe[229] katılmak, Türk Borçlar Kanununun yürürlükte bulunan lafzı karşısında mümkün değildir.

Borçlunun öngörülemez olayın gerçekleşmesinin sözleşmeye etkilerinden sorumlu tutulduğu ve dolayısı ile uyarlama talep edemeyeceği bir diğer durum ise temerrüt halidir.[230] Gerçekten de doktrinde TBK m. 112 hükmünde yer alan; *"Temerrüde düşen borçlu, beklenmedik hâl sebebiyle doğacak zarardan sorumludur."* ifadesi karşısında borçlunun öngörülemez nitelikteki olay gerçekleşmeden önce temerrüde düşmüş olması halinde, öngörülemez nitelikteki olayın gerçekleşmesinde kusuru bulunmasa dahi, sözleşme rizikosundan sorumlu olacağı, dolayısı ile TBK m. 138 anlamında aşırı ifa güçlüğü nedeniyle sözleşmenin uyarlanmasının talep edilemeyeceği görüşü hâkimdir.[231] Nitekim borçlu borcunu zamanında ifa etmiş olsaydı sonradan öngörülemez nitelikte bir olay gerçekleşmiş olsa bile, sözleşme bundan etkilenmemiş olacaktı.[232] O halde, temerrüdün öngörülemez nitelikteki olayın gerçekleşmesinden önce meydana gelmiş olması durumunda sözleşme rizikosuna kimin katlanacağı sorunu temerrüt hükümleri çerçevesinde çözülmüş olur.[233]

---

[229] Kuntalp, Erden/ Nami Barlas/ Ahu Ayanoğlu Moralı/ Pelin Çavuşoğlu Işıntan/ Mehtap İpek/ Mert Yaşar/ Sedef Koç; *"Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirmeler"*, GSÜ, 2005, s. 84.

[230] Kaplan, s. 143; Topuz, s. 274.

[231] Arat, s. 137; Baysal, s. 168; Kaplan, s. 144; Topuz, s. 274.

[232] Topuz, s. 274.

[233] Topuz, s. 274.

Temerrüt halinde uyarlama istenemeyeceğine ilişkin kuralın istisnasını temerrüde düşülmesinde kusurun bulunmadığı haller oluşturmaktadır. Gerçekten de TBK. m. 119/2 hükmünde; *"Borçlu, temerrüde düşmekte kusuru olmadığını veya borcunu zamanında ifa etmiş olsaydı bile beklenmedik hâlin ifa konusu şeye zarar vereceğini ispat ederek bu sorumluluktan kurtulabilir."* İfadesi yer almaktadır. Hükmün mefhumu mualifinden borçlunun kusuru olmadan temerrüde düşmüş olması durumunda sorumluluktan kurtulacağı anlaşılmaktadır. Uyarlama talep edilebilip edilemeyeceğinin tespiti anlamında, temerrüde düşme zamanı önemlidir. Temerrüde düşme sebebi meydana gelen olağanüstü değişiklikse borçlu uyarlama talep etmekten mahrum tutulmayacaktır.[234]

Konuya ilişkin Yargıtay kararlarında borçlunun temerrüdü dikkate alınmakta ve temerrüde düşen tarafın uyarlama talebi reddedilmektedir.[235] Ancak İsviçre Federal Mahkemesinin borçlunun kusursuz olarak temerrüde düşmesi halinde, şartların sonradan olağanüstü değişmesi durumunda, istisnai olarak sözleşmenin uyarlanabileceği görüşünde olmasına rağmen; Yargıtay verdiği kararlarda borçlu temerrüdünün kusurlu mu yoksa kusursuz mu gerçekleştiğini irdelememektedir.[236]

[234] Arat, s. 137.

[235] Arat, s. 138; Topuz, s. 275.

[236] Topuz, s. 275.

C. Değişen Hal ve Şartların Sözleşmenin Kurulması Önceden Tahmin Edilebilir veya Beklenebilir Olmaması

Türk Borçlar Kanunu 138. Maddesi çerçevesinde aşırı ifa güçlüğü nedeniyle sözleşmenin uyarlanmasının temel şartlarından biri sözleşmenin kurulduğu andaki şartların sonradan öngörülemez surette değişmiş olmasıdır.

Doktrinde uyarlama için bu şartın aranmasının gerekçesi olarak şartlarda değişiklik olacağının sözleşmenin kurulduğu anda bilinmesi veya öngörülmesi halinde tarafların bu konuya ilişkin uygun bir düzenleme yapma imkânlarının olacağı, böyle bir imkân olmasına rağmen tarafların bu konuda bir düzenleme yapmamış olmalarının şartlardaki değişmenin sözleşmeye etkilerinin göze alındığı anlamına geleceği gösterilmektedir.[237]

Öngörülmezliğin sınırlarının çizilmesi uyarlama bakımından önemlidir. Nitekim hayatta bir kez meydana gelen bir olayın artık öngörülemez olduğu söylenemez, ancak taraflardan da bu denli sınırsız bir öngörü beklenemez.[238] Genel anlamda öngörü; bir iş veya durumun geleceğini ve ilerisini kestirme veya sonucunun ne olabileceğini önceden anlayabilme olarak ifade edilir.[239] Değişen hal ve şartların öngörülebilir olup olmadığının tespitinde, olayların normal akışına ve makul düşünce tarzına göre tarafların şartların bu şekilde değişeceğini kestirebilecek durumda olup olmadıkları

[237] Kaplan, s.151.

[238] Arat, s. 105.

[239] Aydemir, s.216.

değerlendirilmelidir.[240] Bu sebeple sonraki olayların önceden tahmin edilebilir nitelikte olma meselesi, ilgili sözleşme tarafının sonradan ortaya çıkan gelişmeleri bilmesi veya bilmiş olması yönünden değil, olayların normal akışına ve makul düşünce tarzına göre bu gelişmeleri hesaba katmak durumunda olup olmaması yönüyle değerlendirilir.[241] Doktrindeki objektif öngörülmezlik görüşüne göre de; ilgili olduğu iş çevresinde sözleşme kurulduğu sırada dikkatli ortalama bir kişinin öngöremeyeceği nitelikte sözleşme rizikolarının, öngörülemez olarak kabul edilmesi gerekir.[242]

Bu durumda mücbir sebep teşkil eden bütün olaylar, makul düşünen bir insan tarafından öngörülebilecek nitelik taşımadığından, önceden tahmin edilemez niteliktedir. Nitekim ülkemizde dövize endeksli banka kredisi ile konut satın alınmasına karşın, zaman zaman meydana gelen ekonomik krizler sonucu döviz kurlarının ani artışlar gösterdiği ve alıcıların bu yüzden alış bedelinin iki katı kadar bedel ödemek zorunda kaldıkları bilinmektedir.[243]

Buna karşılık; normal pahalılık, para değerinin düşmesi, hava şartlarındaki değişiklikler ve mevzuattaki normal düzenlemeler önceden tahmin edilebilir nitelikte sayılır.[244]

---

[240] Baygın, *Para*, s. 145; Kaplan, s.153.

[241] Kaplan, s.151.

[242] Topuz, s. 262.

[243] Aydemir, s. 218.

[244] Kaplan, s.152.

Değişen hal ve şartların tahmin edilebilir nitelikte olmasına karşılık aşağıdaki iki halde sözleşmenin uyarlanmasının talep edilebilmesi mümkündür;

- Değişen hal ve şartlar tahmin edilebilmekle birlikte bunların sözleşme rizikosuna olan etkilerinin boyutlarının tahmin edilemediği durumlarda sözleşmeye müdahale edilebilir. Örneğin; Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce, savaşın meydana geleceği bilinmesine karşılık, bu savaşın tüm etkileri (paranın değer kaybetmesine neden olacağı gibi) henüz öngörülmemekteydi.[245]

- Türk Borçlar Kanunu 480. maddesinde düzenlenen Götürü Bedel başlıklı hükümde; *"Ancak, başlangıçta öngörülemeyen veya öngörülebilip de taraflarca göz önünde tutulmayan durumlar, taraflarca belirlenen götürü bedel ile eserin yapılmasına engel olur veya son derece güçleştirirse yüklenici, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı veya karşı taraftan beklenemediği takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir. Dürüstlük kurallarının gerektirdiği durumlarda yüklenici, ancak fesih hakkını kullanabilir."* düzenlemesi yer almış olup, bu halde de olaylar öngörülmüş olmasına rağmen uyarlama mümkündür.[246]

D. Sözleşmede Olumsuz İntibak Kaydının Bulunmaması

Aşırı ifa güçlüğü durumlarında sözleşmeye müdahale edilmesi ve uyarlamanın gerçekleşmesi için, sözleşme rizikosuna yani denge bozulması ve ifa güçlüğü durumlarına sözleşmenin hangi tarafının katlanması gerektiği konusunda sözleşmede ve

[245] Topuz, s.261.

[246] Kaplan, s. 145.

kanunda herhangi bir düzenlemenin de olmaması gerekir.[247] Nitekim böyle bir durumda gerçekleşen sözleşme rizikosuna kimin katlanacağı sözleşme ile önceden belirlenmiş olur. Bu düzenlemeler kanunun emredici hükümlerine aykırılık teşkil etmediği müddetçe, gerçekleşen olağanüstü veya taraflarca öngörülmeyen olayın sözleşme rizikosuna etkilerine kimin katlanacağını belirlemiş olur. Böyle bir durumda artık aşırı ifa güçlüğü nedeniyle sözleşmeye herhangi bir müdahalede bulunulamaz.[248]

Sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasını kabul eden çoğu düzenlemede olumsuz intibak kaydının bulunmaması açıkça bir şart olarak belirtilmiş olmasına karşın, bazı diğer ülke düzenlemelerinde ise açıkça kanun hükmünde yer almamakla birlikte, sözleşmelerin değişen koşullara uyarlanmasında tarafların sözleşme ile üstlendikleri risklerin, sözleşmesel veya yasal risk dağılımı, sözleşmelerin değişen koşullara uyarlanması şartlarından sayılmaktadır.[249]

Kanun veya sözleşmede risk dağılımına ilişkin bir hükmün bulunmaması şartı, Türk Borçlar Kanunu'nun Aşırı İfa Güçlüğü başlıklı 138. Maddesi hükmünde açıkça yer almamakla birlikte[250] Yargıtay da, denge bozulması ve ifa güçlüğü durumlarında sözleşmeye müdahale edilmesi için, bu konuda bir sözleşme boşluğu olması ve aynı

---

[247] Topuz, s. 275.

[248] Atamer Yeşim; *"Sözleşme Boşluklarının Hâkim Tarafından Doldurulması Sorununa İlişkin Düşünceler"*, İÜHFM C.LXIII, S. 1-2, s. 171-191, 2005, s.172; Burcuoğlu, *Uyarlama*, s. 10; Eren, s. 440; Erzurumluoğlu, s. 72; Kaplan, s. 150; Oğuzman/ Öz, s. 155; Serozan, *İfa*, s. 271.

[249] Baysal, s. 192.

[250] Doktrinde yasa düzenlemesinde "sözleşmesel ve yasal risk dağılımının elverişliliği" şartının aranmamasına karşılık, borcun henüz ifa edilmemiş veya çekinceli olarak ifa edilmiş olması ve beklenmedik gelişmenin olağanüstü olması gibi sınırlayıcı koşulların aranmış olması eleştirilmiştir. Bkz. Serozan, *İfa*, s. 278.

zamanda da somut olaya uygulanacak nitelikte bir kanun hükmünün olmaması gerektiği görüşündedir.[251]

Belirli durumların ortaya çıkması halinde sözleşmenin değişen şartlara uyarlanacağına ilişkin taraflarca sözleşmede öngörülmüş kurallar "olumlu intibak kuralları" olarak[252], sözleşmenin değişen şartlara uyarlanamayacağını öngören yani sözleşmenin değişen şartlara rağmen aynen uygulanacağını ifade eden açık ve zımni kurallar ise "olumsuz intibak kuralları" olarak[253] adlandırılır. Uyarlama kayıtları özellikle uzun süreli sözleşmeler bakımından muhtemel sözleşme rizikolarına karşı bir önlem olarak ve sözleşme rizikosunun diğer tarafa yüklenmesi amacıyla uygulamada geliştirilmiştir.[254]

Olumlu uyarlama kayıtları, kayıt konusu olayın veya durumun gerçekleşmesi halinde ya sözleşmenin sona ereceği ya da sözleşmenin uyarlanacağı hükmünü içerir.[255] Doktrinde olumlu uyarlama kayıtlarına ilişkin verilen birkaç örnek şu şekildedir;

- Savaş, grev ve nükleer tehlike gibi olayların çıkması halinde, sözleşmenin sona ermesini veya sözleşmedeki edimlerin değiştirilmesini öngören kayıtlar.

---

[251] Topuz, s. 276.

[252] Baysal, s. 194; Canbolat, s. 223; Kaplan, s.116.

[253] Kaplan, s.120.

[254] Canbolat, s. 223; Topuz, s. 165.

[255] Canbolat, s. 223.

- Ağır kış şartlarının gerçekleşmesi halinde nakliye veya inşaat sürelerinin uzayacağına ilişkin kayıtlar.

- Petrol, bakır, elektrik gibi hammadde fiyatlarının yükselmesi veya ham madde kıtlığı veya ithalat veya ihracat yasağı veya tüketim mallarının fiyat endekslerinin değişmesi halinde sözleşmedeki fiyatların değiştirileceğine ilişkin kayıtlar.[256]

Olumsuz uyarlama hükümleri/olumsuz intibak kayıtlarında ise sözleşen taraflar sözleşmelerinde değişen koşullara rağmen uyarlamanın gerçekleştirilmeyeceğini kararlaştırırlar. Bu kayıtlar uyarlamayı imkânsız kılmayı amaçlar; sözleşmenin değişen koşullara rağmen değişmeden yürürlükte kalacağını öngörürler.[257]

Doktrinde sözleşmede veya kanunda sözleşme rizikosuna ilişkin bir düzenleme olması haline dair iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilkine göre; sözleşme rizikosunun dağılımına ilişkin olarak sözleşmede ve kanunda herhangi bir düzenleme varsa, gerçekleşen sözleşme rizikosunun somut olayda sözleşmenin kurulması aşamasında öngörülebildiği kabul edilecek ve sözleşme uyarlanamayacaktır.[258] Diğer görüşe göre ise; sözleşmede veya yasada sözleşme rizikosunun dağılımına ilişkin bir hükmün varlığına karşın, beklenmedik durum değişiklikleri karşısında bu hükümlerin uygulanmasının adaletsiz sonuçlara yol açacak olması halinde, bu hükümlerin de uyarlanabileceği ve bu hükümler yerine aşırı ifa güçlüğüne ilişkin hükümlerin devreye

[256] Kaplan, s, 118.

[257] Baysal, s. 196.

[258] Arat, s. 125; Eren, s. 450; Oğuzman/ Öz, s. 450; Topuz, s. 276.

gireceği yönünde görüşler bulunmaktadır.[259] Bize göre; sözleşmede bulunan genel bir intibak hükmüne dayanılarak, sonradan meydana gelecek olan her türlü olağanüstü halin öngörülmüş olduğunun kabulü halinde büyük adaletsizlikler doğacaktır. Kaldı ki sözleşmede yer alan olumsuz intibak kaydı da sözleşmenin diğer hükümlerinden farksız bir hüküm olduğundan, bu kaydın da uyarlamaya tabi tutulmasının önünde bir engel bulunmamaktadır.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da 2003/13 E., 2003/599 K. Sayı ve 15.10.2003 tarihli bir kararında *"bazen de sözleşmede olumlu ve olumsuz intibak kaydı bulunmakla beraber bu kayda dayanılarak sözleşmenin kayıtla birlikte aynen uygulanmasını talep etmek MK. md. 2/2 hükmü anlamında hakkın kötüye kullanılması manasına gelebilir"* ifadesini kullanarak intibak hükümlerinin de uyarlanabileceğini belirtmiştir. Yargıtay bir başka içtihadında da banka ile imzalanan emeklilik sözleşmesinde bulunan sözleşmenin feshinin şartlarına ilişkin açık hükme rağmen işlem temelinin çöktüğünü kabul etmiştir.[260]

Sözleşmede yer alan kayıtlara ilişkin olarak Danıştay'ın vermiş olduğu bir karar da bu noktada aydınlatıcı olabilir. Bu kararda *"...mukavelenin 1. maddesinin son fıkrasında, her ne kadar, müteahhidin fiyatların tezyidini istemek hakkında feragat etmiş olduğuna dair bir kayıt varsa da, bu kayıtla normal artışlar kastedilmiştir."* denilmiştir[261]. Kararda yer alan "normal artışlar kastedilmiştir" ifadesi sözleşmede yer

---

[259] Baysal, s. 193, Burcuoğlu, *Beklenmeyen Hal*, s. 12.

[260] Baysal, s. 197.

[261] Çalışkaner, Bahadır; *"Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukukunda Aşırı İfa Güçlüğü"*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.95. Danıştay 3.D., 7-XI-1942, 152-151

alan olumlu ya da olumsuz kayıtların normal/olağan şartlar altında geçerli olduğunu göstermektedir.

Sözleşmede yer alan olumsuz uyarlama hükmü, durum değişikliğinin getirdiği riski daha üst bir kademeye taşımak dışında bir anlamda anlaşılmamalıdır.[262]

Risk dağılımının kanun hükmüyle belirlenmiş olması da mümkündür. Bu duruma örnek olarak Türk Borçlar Kanunu'nun 470 vd. maddelerinde düzenlenen Eser Sözleşmesine ilişkin hükümler, 182. Maddede düzenlenen aşırı cezai şartın hakim tarafından kendiliğinden indirilmesi hususu ve 98. Maddede düzenlenen borçlunun acze düşmesi ve bu durumun sözleşmenin diğer tarafının hakkının tehlikeye düşmesine neden olması halinde, diğer tarafın karşı edim güvence altına alınıncaya kadar ifadan kaçınabilmesi hali gösterilebilir.[263] Kanunda bu minvalde bir risk paylaşımı hükmünün bulunması durumunda Türk Borçlar Kanunu 138. Maddesi çerçevesinde uyarlama hükmünden önce, özel hüküm niteliğini haiz risk paylaşımı hükmünün uygulanması gerekecektir.

[262] Baysal, s. 196.

[263] Baysal, s. 208 vd.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÖZLEŞMENİN DEĞİŞEN KOŞULLARA UYARLANMASI TALEBİ VE SONUÇLARI

I. GENEL OLARAK

Bir olayda sözleşmenin uyarlanması şartlarının oluştuğu tespitinin ardından sorulacak soru, uyarlamanın nasıl gerçekleşeceğidir. Nitekim karşılaştırmalı hukuka bakıldığında, sistemler arasındaki farkların, uyarlama şartlarından çok uyarlamanın sonuçlarında ortaya çıktığı görülmektedir.[264]

Türk Borçlar Kanunu'nun Aşırı İfa Güçlüğü başlıklı 138. Maddesinin yürürlüğünden evvel hukukumuzda uyarlamanın şartları düzenlenmemiş olduğu gibi sonuçları da düzenlenmemiş idi. Dolayısı ile uyarlamanın nasıl gerçekleşeceği konusunda bir boşluk ve belirsizlik bulunmaktaydı. Ancak mevcut düzenleme karşısında uyarlamanın hangi yolla ve nasıl gerçekleşeceği geçmiş döneme nazaran belirlilik kazanmıştır. Nitekim ilgili düzenlemede; *" ... borçlu, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir. Sürekli edimli sözleşmelerde borçlu, kural olarak dönme hakkının yerine fesih hakkını kullanır."* ifadelerine yer verilmiştir.

Görüldüğü gibi kanunun düzenlemesi karşısında taraflar sözleşmenin uyarlanmasını ancak hâkimden talep edebilecek yani bir uyarlama davası açmak yoluyla

---

[264] Baysal, s. 223

sağlayabileceklerdir.[265] Bu sistemde uyuşmazlık hâkimin önüne gelmeden, uyarlama yönünde, taraflara bir hak tanınmamaktadır.[266]

Uyarlamanın mümkün olmadığının anlaşılması halinde ise sözleşen taraflar dönme haklarını kullanabileceklerdir. Mevcut düzenlemenin açık lafzından anlaşıldığı üzere, dönmenin gerçekleşmesi öncelikle uyarlamanın denenmesi ancak bunun mümkün olmadığının anlaşılması halinde mümkündür. Türk Borçlar Kanunu düzenlemesi yürürlüğe girmeden önceki dönemde de doktrinde hâkim olan görüş öncelikle uyarlama yoluna gidilmesi ve bunun mümkün olmaması durumunda sözleşmenin sona erdirilmesi yönündeydi.[267] Yargıtay'ın kararlarında da aşırı ifa güçlüğü durumlarında hem sözleşmenin uyarlanması hem de sona erdirilmesi imkân dâhilinde tutulmuş olup, öncelikle uyarlama şartlarının mevcut olup olmadığı incelenmekteydi. Nitekim Yargıtay 13. Hukuk Dairesinin 26.11.1982 tarihli bir kararında; *" ... daha sonra ortaya çıkan ve zorlu neden niteliğinde bulunmayan olağanüstü durumlarda, yanların edimleri arasında denge önemli ölçüde sarsılırsa, hüküm Medeni Kanun madde 1 ve 2 çerçevesinde, ya sözleşmeyi sona erdirir ya da değişen durumlara uyarlar. ... Ne var ki; sözleşmenin yeni durumlara uydurulması imkânı varsa, yani edimler arasındaki denge bozulmuş ise,*

[265] Bu noktada tarafların aralarındaki sözleşmede olumlu uyarlama şartına yer verilmiş olması ve böylelikle tarafların uzlaşarak sözleşmeyi uyarlamış olmaları hali saklıdır.

[266] Baysal, s. 225.

[267] Burcuoğlu, *Beklenmeyen Hal*, s. 14; Eren, s. 441; Kaplan, s. 156; Oğuzman/ Öz, s. 451; Serozan, *İfa,* s. 272; Topuz, s. 318.

yeni durumlara uydurma kural, sona erdirme istisna olmalıdır. ...” ifadeleri ile konuya ilişkin görüşünü açıklamıştır.[268]

Alman hukuku düzenlemesinde de Türk Borçlar Kanunu düzenlemesine paralel olarak, uyarlamanın mümkün olmaması halinde taraflara sözleşmeden dönme hakkı tanınmaktadır.[269] Hâkim öncelikle sözleşmeyi yeni durumlara uyarlamaya çalışır, sözleşmenin sona ermesi en son düşünülecek noktadır.[270]

İsviçre hukuk doktrinine göre ise; uyarlama ile sözleşmeden dönme arasında bir öncelik sıralaması yapılmamakta, aşırı ifa güçlüğünün olağan sonucu sözleşmenin sona ermesi olarak görülmekte ancak eğer sözleşmenin uyarlanması şartları gerçekleşmişse sözleşmenin uyarlanması yoluna da gidilebilmektedir.[271] Ancak her halükarda İsviçre hukukunda da sözleşmenin uyarlanması talep edildiği durumda, bu husus Türk Borçlar Kanunu düzenlemesinde olduğu gibi, hâkimin çözmesi gereken bir durumdur.[272]

Sözleşmenin uyarlanması aşamasında hâkim ya taraflarca sözleşmede belirlenmiş olan uyarlama hükmüne, ya kanun hükmüne ya da dürüstlük kuralına göre

---

[268] Y. 13. HD. 26.11.1982, E. 1982/6186, K. 1982/7199. (http://www.kazanci.com/kho2/ibb/files/dsp.php?fn=13hd-1982-6186.htm&kw=`1982/6186`#fm) (E.T. 07.10.2017)

[269] Topuz, s. 317.

[270] Dural, s.57.

[271] Topuz, s. 318.

[272] Baysal, s. 225.

sözleşmeyi uyarlar.[273] Uyarlama denilince akla ilk gelen, hâkimin dürüstlük kuralı gereğince yaratacağı yedek hukuk kuralı çerçevesinde sözleşmeyi uyarlamasıdır. Hâkimin talep üzerine sözleşmeyi bizzat kendi koyduğu kuralla değişen hal ve şartlara uyarlamasına "dar anlamda hâkimin sözleşmeye müdahalesi" denilmektedir.[274] Hâkimin sözleşme veya kanun hükümleriyle yaptığı uyarlama sadece uyarlama boşluklarının doldurulmasıdır, yoksa teknik anlamda bir uyarlama değildir.[275]

Çalışmamızın bu son bölümünde, tarafların sözleşmenin uyarlanması talebiyle hâkime başvurması ve bunun sonuçları, uyarlama türleri, hâkimin sözleşmeyi uyarlama biçimi ve uyarlama hükmünün hukuki boyutu hakkında açıklamalar yer alacaktır.

II. HÂKİMDEN SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ TALEP EDİLMESİ VE SONUÇLARI

A. Uyarlama Hakkının Talep Edilmesi

Türk Borçlar Kanunu aşırı ifa güçlüğü durumunda sözleşmenin uyarlanmasında uyarlamanın hâkim eliyle yapılmasını uygun bulmuş ve kanuni düzenleme bu doğrultuda yapılmıştır. Kanunda konuya ilişkin bir düzenlemenin bulunmadığı 2012 ve

[273] Arat, s. 139.

[274] Kaplan, s. 138.

[275] Eren, s. 450.

öncesi dönemde doktrindeki baskın görüş ve Yargıtay'ın görüşü de sözleşmenin uyarlanmasının hâkim eliyle yapılması yönündeydi.[276]

TBK hükmünde *"... borçlu, hakimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme..."* ifadesiyle uyarlamanın ne şekilde yapılacağı belirtilmişse de, doktrinde aşırı ifa güçlüğü halinde, mağdur tarafın sözleşmenin uyarlanması talebiyle hakime başvurmasından evvel karşı yana bir "yeniden müzakere" önerme ödevini yüklendiği görüşü ağırlık kazanmaktadır.[277] Bu görüşe göre, mağdur taraf sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasına ilişkin yenilik doğuran hakkını kullanmadan önce yapacağı bir bildirimle karşı tarafa bir uzlaşma teklif etmelidir.[278] Doktrinde yeniden müzakereye davet amacıyla yapılan bu uzlaşma teklifi, mağdur tarafın uyarlamaya ilişkin yenilik doğuran hakkını kullanmasından evvel yerine getirmesi gereken, dürüstlük kuralının gereği olan bir ödev olarak değerlendirilmektedir.[279] Yapılan ihbar ile borçlu alacaklıya sözleşmenin ifasının ağırlaştığını, sözleşmenin yeni şartlara uyarlanması gerektiğini, aksi takdirde sözleşmenin uyarlanması için mahkemeye başvuracağını bildirir.[280] Ancak

[276] Doktrinde tarafların talebi olmasa dahi hâkimin sözleşmeyi uyarlayabileceğine ilişkin görüşler de bulunmaktaydı. Ancak Kanunun açık lafzı karşısında uyarlama ancak taraflardan birinin talebi halinde mümkündür. Bkz. Erman, s. 116 vd.

[277] Arat, s. 174; Baysal, s. 227; Gürsoy, s. 169; Serozan, *(İfa Engelleri)* s.273.

[278] Gürsoy, s. 173.

[279] Arat, s. 174; Gürsoy, s. 170; Baysal, s. 245.

[280] Arat, s. 174; Gürsoy, s. 170.

TBK hükmü karşısında tarafların sözleşmenin uyarlanmasını hâkimden talep etmeden önce kendi aralarında müzakere etmelerine ilişkin bir yükümlülükleri yoktur.[281]

Sözleşmenin uyarlanması talebi, yenilik doğuran bir hakkın kullanılması niteliğindedir ve dolayısıyla yenilik doğuran haklarla ilgili özellikleri taşır.[282] Böylelikle uyarlama hakkı usulüne uygun kullanılmasıyla sona erer, kullanıldıktan sonra geri alınamaz, herhangi bir süreye bağlanamaz ve uyarlama hakkının kullanılmasına ilişkin beyan herhangi bir şarta bağlanamaz.[283]

Uyarlama hakkı aynı zamanda yenilik doğuran hakların sona erme sebeplerinin gerçekleşmesi halinde sona erecektir. Bu doğrultuda uyarlama hakkı kullanılmakla, hak düşürücü sürenin dolmasıyla ve feragatle sona erer. Uyarlama hakkının kullanılması için kanunda herhangi bir hak düşürücü süre öngörülmemişse de, taraflar arasındaki sözleşmede bir süre belirtilmiş olması mümkün olduğu gibi, hakkın kullanılmayacağı yolunda muhatapta haklı bir güven yaratılmış olması halinde uyarlama hakkı etkisizleşir.[284] Mağdur tarafın uyarlama hakkından feragat etmesi de yenilik doğuran bir

[281] Topuz, s. 335.

[282] Arat, s. 173; Baysal, s. 246; Eren; s. 319; Oğuzman/Öz, s. 101.

[283] Gürsoy, s. 184; Baysal, s. 246.

[284] Buz, Vedat; *"Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar"*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, (*Kıs. Yenilik Doğuran Haklar*), s. 408.

hak olan uyarlamanın bir başka sona erme sebebidir.[285] Uyarlama hakkı sahibinin ölümüyle sona ermez, kural olarak mirasçılara intikal eder.[286]

Müteselsil alacaklılık veya müteselsil borçluluk ilişkisinin varlığı halinde alacaklılardan veya borçlulardan sadece birinin sözleşmenin uyarlanmasını talep etmesi durumunda, diğer müteselsil alacaklı veya borçluların da rızasının alınması gerekir; yine eğer iştirak halinde bir borç veya alacak ilişkisi mevcutsa; uyarlama talebi alacaklı veya borçluların tamamından birlikte gelmelidir.[287]

TBK hükmü uyarınca sözleşmenin tarafları uyarlama haklarını hâkime başvuru yoluyla, bir başka ifade ile dava yoluyla ileri sürmek durumundadır. Mağdur tarafın sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin taleplerini ve sözleşmenin ne yönden, hangi biçimde uyarlanması gerektiğine ilişkin açıklamalarını belirttiği bir dava dilekçesi ile mahkemeye başvurarak, sözleşmenin uyarlanmasını talep etmesi mümkündür.

Her ne kadar TBK düzenlemesinin lafzında *"... borçlu, hakimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme..."* ifadesi kullanılmışsa da, uyarlama hakkının muhatabı, bir başka ifade ile sözleşmenin karşı tarafı da uyarlama hakkının kullanılmasının yerinde olmadığı iddiasıyla mahkemeye başvurabilir.[288] Bunun yanı

---

[285] Buz, *(Yenilik Doğuran Haklar)* s. 415.

[286] Baysal, s. 250; istisnai olarak uyarlama hakkı sahibinin şahsı ile yakından ilgili ise; örneğin bir sanatçının kişisel bir nedenden dolayı sahneye çıkamaması halinin aşırı ifa güçlüğü oluşturması durumunda, uyarlama hakkı mirasçılara geçmeyecektir.

[287] Buz, *(kıs. Dönme)*, s.294–295.

[288] Baysal, s. 267; Arat, s. 175, şartların değişmesinden etkilenen tarafın alacaklı olmasına ilişkin örnek; kira sözleşmesinde artan enflasyon sebebiyle kira bedelinin çok düşük kalmasında alacaklının durumu.

sıra, uyarlama hakkının muhatabı, karşı tarafın yapmış olduğu uyarlama bildirimi üzerine hâkime başvurarak aşırı ifa güçlüğü koşullarının oluşmadığını ve bu nedenle uyarlama bildiriminin geçersiz olduğunu tespit ettirebilir.[289] Bu durumda hâkimin uyarlama şartlarının mevcut olup olmadığını tespit edeceği bu dava menfi tespit davası olacaktır.

Kanunda her ne kadar yenilik doğurucu hak olan uyarlama hakkının kullanılması için herhangi bir süre gösterilmemişse de, borçlunun uyarlama davasını makul bir süre içinde açması gerekir.[290] Aksi takdirde dava uyarlama koşullarının yokluğu nedeniyle reddedilecektir. Nitekim Yargıtay 13. Hukuk Dairesi'nin konuya ilişkin bir kararında kurmuş olduğu; *"Dava konusu olayda; davacının, davalılarla müşterek murisleri olan babasının 1984 yılında ölümünden 30 yıl geçtikten sonra iş bu davanın açılmış olması nazara alındığında, sözleşmenin davacı tarafından benimsendiğinin kabulü gerektiği, bu nedenle dava konusu olayda TBK.nun 138 inci maddesinde gösterilen uyarlama koşullarının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Hal böyle olunca, mahkemece bu gerekçeyle uyarlama talebinin ve davanın reddine karar verilmesi gerekirken aksine düşüncelerle yazılı gerekçeyle davanın reddine karar verilmesi usul ve yasaya aykırı olup bozma nedenidir. "* hükmü konuya açıklık getirmektedir.[291]

Uyarlama talebinin mahkemeye iletilmesi için gözetilmesi gereken makul süre, somut olayın niteliklerine göre takdir edilir ancak her durumda uyarlama davası sürekli edimli sözleşmelerde şartların değişmesinden sonraki ilk edimin yerine getirilmesi

[289] Baysal, s. 267.

[290] Arat, s. 175.

[291] 13. HD. E. 2014/48624 K. 2016/3280 T. 08.02.2016 (Corpus Web Hukuk Mevzuat ve İçtihat Programı, www.corpus.com.tr)

gereken süreden önce açılmalıdır.[292] Bunun istisnası kanun metninde *"... ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olursa..."* ifadeleriyle belirtilmiş olup, davacının ihtirazi kayıt koymaksızın edimini ifa etmeye devam etmesi halinde uyarlama hakkını talep etme hakkından yoksun kalacağı açıktır. Nitekim Yargıtay 13. Hukuk Dairesi'nin bir kararında konuya değinilmiş olup; *" Taraflar arasındaki kira sözleşmesi 1.8.1998 tarihli ve 5 yıl 4 ay sürelidir, iş bu uyarlama davası ise 5.9.2001 tarihinde açılmıştır. Kira sözleşmesi düzenlendikten sonra ABD doları 21.2.2002 ekonomik krizi nedeniyle Türk Lirası karşısında aşırı değer kazanmıştır. Buna rağmen davacı uyarlama davası açmayarak, aynı yılın Eylül ayına kadar sözleşmeye uymaya devam etmiştir. Davacı bu şekilde ekonomik krizden sonra sözleşmeyi benimsemiş ve işlem temelinin çökmediğini kabul etmiş sayılacağından uyarlama davası açma hakkını kaybettiğinin kabulü zorunludur."* hükmü kurulmuştur.[293]

Son tahlilde, uyarlama hakkına sahip olan sözleşme tarafı, mahkemeye uyarlama gerekçelerini içeren, uyarlamanın ne yönde yapılmasının talep edildiğini belirten bir dilekçe ve uyarlama şartlarının gerçekleşmiş olduğunu ispat eden delilleri de bu dilekçeye ekleyerek başvuracak, bu başvuru yapılırken başvurunun makul süre içerisinde yapılması gözetilecek ve başvurunun sonucunda mahkeme karar verecektir.

[292] Arat, s. 175.

[293] 13. HD. E. 2002/9911 K. 2002/14153 T. 27.12.2002 (Corpus Web Hukuk Mevzuat ve İçtihat Programı, www.corpus.com.tr)

B. Uyarlama Hakkının Kullanılmasının Sonuçları

Sözleşmenin taraflarından birinin bir dilekçe ile mahkemeye başvurması üzerine, sözleşmenin uyarlanması süreci başlamış olacaktır. Sözleşmenin uyarlanmasının talep edilmiş olması karşısında, talebi ele alan hâkim öncelikle kanunda yer alan uyarlama talebinde bulunma şartlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini inceler.

Hâkimin sözleşmeye müdahalesi ikinci derece, yardımcı ve istisnai niteliktedir. Nitekim taraflardan birinin sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması talebi karşısında hâkim öncelikle sözleşmede, daha sonra kanunda, uyarlamaya ilişkin bir hüküm bulunup bulunmadığını, araştıracak ve ne sözleşmede ne de kanunda bir hüküm yoksa ancak o takdirde sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasının gerekip gerekmediğini inceleyecektir.[294]

Sözleşen taraflardan birinin hâkime sözleşmenin uyarlanması talebiyle başvurmasının ardından hâkimin sözleşmeyi uyarlayıp uyarlamama noktasında hangi usule göre karar vereceği önem taşımaktadır. Uyarlama başvurusu karşısında hâkimin öncelikle sözleşmenin uyarlanması için gerekli olan tüm şartların gerçekleşip gerçekleşmediğini tetkik edeceği açık olmakla birlikte; tüm bu şartlar birlikte gerçekleşmiş olsa dahi hâkim sözleşmeyi değişen hal ve şartlara uyarlamak zorunda değildir.[295] Hâkimin görevi sözleşmede ve kanunda bulunan boşluk hakkında karar

[294] Kaplan, s. 138.

[295] Kaplan, s. 146

vererek sözleşmenin değişen şartlara rağmen aynen mi yoksa değişen şartlara uyarlanarak mı geçerli olacağını ve bunların esaslarını tespit etmektir.[296]

Aşırı ifa güçlüğü durumunda gerçekleşen durumun yarattığı zarara hangi tarafın katlanması gerektiği konusunda sözleşmede ve kanunda herhangi bir düzenlemenin olması halinde hâkim sözleşmeye müdahale etmeksizin, kanunda veya sözleşme içeriğinde yer alan risk paylaşımı kuralına göre uyuşmazlığı çözmelidir.[297] Nitekim Yargıtay da bu görüştedir: *"... Sözleşmenin yeni durumlara uyarlanması yapılırken önce sözleşmede, daha sonra kanunda bu hususta intibak hükümlerinin bulunup bulunmadığına bakılır. Sözleşmede ve kanunda hüküm bulunmadığı taktirde sözleşmenin değişen hal ve şartlara uydurulmasının gerekip gerekmeyeceği incelenir…"* [298]

Bu noktada hâkimin soyut olarak değil; somut olayın tüm durumları ve özellikle de tarafların menfaati dikkate alınarak bir değerlendirme yapması gerekecektir.[299] Hâkimin bu değerlendirmeyi yaparken sadece sözleşmenin içeriğinden hareket etmesi, tarafların mali durumu gibi sözleşme içeriğine dâhil olmayan durumları dikkate

---

[296] Kaplan s. 146.

[297] Burcuoğlu, *Uyarlama*, s. 10; Erzurumluoğlu, s. 72; Eren, s. 440; Kaplan s. 150; Oğuzman Kemal/ Nami Barlas; *" Medeni Hukuk, Giriş Kaynaklar Temel Kavramlar"* İstanbul, 2016, s. 221; Oğuzman/ Öz, s. 155; Serozan, *İfa,* s. 271, Topuz, s. 275.

[298] 13. HD. E. 2004/14870 K. 2005/ 3171 T. 03.03.2005 (Corpus Web Hukuk Mevzuat ve İçtihat Programı, www.corpus.com.tr)

[299] Eren, s. 441; Oğuzman/Öz, s. 451; Topuz, s. 323.

almaması gerekir.[300] Hâkim, TMK m.2/1 hükmüne göre, dürüstlük kuralı çerçevesinde sözleşme boşluğunu tamamlamalıdır.[301]

III. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI TALEBİ HALİNDE HÂKİMİN SÖZLEŞMEYE MÜDAHALE USULÜ

A. Sözleşmenin Uyarlanması Kararı

Sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması talebi karşısında hâkim, öncelikle somut sözleşme veya kanunda, aşırı ifa güçlüğü yaratan durum ile ilgili herhangi bir uyarlama kaydının veya hükmünün yer alıp almadığını araştıracaktır. Eğer sözleşme veya kanunda herhangi bir hüküm bulunmuyorsa, sözleşmede uyarlama boşluğunun olduğu kabul edilmektedir. Ortaya çıkan bu uyarlama boşluğunun doldurulmasında hâkim, TMK'nun 1, 2 ve 4 ncü maddelerinden yararlanacaktır[302].

Çalışmamızın daha önceki başlıklarında[303] detaylı olarak açıklanmış olduğu üzere, hâkim tarafından sözleşmenin uyarlanması için mevcut durumda bulunması gereken olumlu ve olumsuz şartlar bulunmakta olup, bu şartların sağlanmaması durumunda sözleşmenin uyarlanması mümkün olmayacaktır. Hatırlama mahiyetinde bu şartlar kısaca şu şekilde sayılabilir;

---

[300] Topuz, 323.

[301] Kaplan, s. 155; Serozan, (*Uyarlama)* s. 273, Topuz, 321.

[302] Kaplan, s. 146

[303] Bkz. Üçüncü Bölüm, Sözleşmenin Uyarlanmasının Şartları, s. 50 vd.

➢ Olumlu Şartlar

- Sözleşme kurulduktan sonra koşullarda olağanüstü bir değişiklik oluşması,

- Değişen koşullar nedeniyle tarafların yüklendikleri edimler arasındaki dengenin aşırı ölçüde bozulmuş olması.

➢ Olumsuz Şartlar

- Sözleşme ile üstlenilen edimlerin ifa edilmemiş veya şerh düşülerek ifa edilmiş olması,

- Değişen hal ve şartların ortaya çıkmasında uyarlama talep eden sözleşme tarafının kusurunun bulunmaması,

- Değişen hal ve şartların önceden tahmin edilebilir veya beklenebilir olmaması,

- Kanunda veya sözleşmede olumsuz intibak kaydı bulunmaması.

Sözleşmenin uyarlanması konusu, kanunda veya sözleşmenin kurulduğu sırada sözleşmeye eklenen bir uyarlama kaydıyla düzenlenmişse, ihtilaf durumunda bu hükümlerin uygulanması hâkimin görevidir.[304] Kanunda veya sözleşmede değişen koşullara ilişkin herhangi bir düzenleme olmaması hali ise, hâkimin sözleşmenin

[304] Kaplan, s. 138.

uyarlanıp uyarlanmayacağına bizzat karar vereceği, dar anlamda sözleşmeye müdahale durumunu oluşturacaktır.[305]

Sözleşmenin uyarlanmasının olumsuz şartlarından biri olan kanunda veya sözleşmede uyarlamaya ilişkin hüküm bulunmaması hali, doktrinde uyarlamanın çeşitleri başlığı altında değerlendirilmiş olup, uyarlama bu yönden iradi uyarlama, kanuni uyarlama ve hâkim tarafından yapılan uyarlama olmak üzere üçe ayrılır.[306]

Hâkim sözleşmenin uyarlanması şartlarının varlığını inceledikten sonra bu şartların varlığı halinde, TBK hükmü karşısında öncelikle uyarlama yolunu denemelidir. Hâkimin bu noktada gözetmesi gereken şartlar şunlardır[307];

- Değişen hal ve şartlar olağanüstü ve objektif nitelikte olmalıdır,

- Değişen hal ve şartlar nedeniyle tarafların edimleri arasındaki denge, aşırı ölçüde ve açık biçimde bozulmuş olmalıdır,

- Sözleşmede veya kanunda değişen hal ve şartlara ilişkin bir kayıt veya hüküm bulunmamalıdır,

- Değişen hal veya şartın ortaya çıkmasında, uyarlama talep eden tarafın kusuru bulunmamalıdır,

---

[305] Kaplan, s. 138.

[306] Cevizlikoyak, Mahmut; *"Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 46.

[307] Kaplan, s. 140 vd.

- Değişen hal ve şartlar taraflar bakımından önceden tahmin edilebilir ve beklenebilir nitelikte olmamalıdır,

- Edimler henüz ifa edilmemiş olmalıdır.

TBK 138. maddesinde açıklıkla, uyarlamanın öncelikli olduğu ancak uyarlamanın mümkün olmadığı halde sözleşmenin sona erdirilebileceği belirtilmiştir. Doktrindeki baskın görüş de kanun koyucuyla paralel düşünmektedir. Nitekim *Serozan* da, öncelikle sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması yolunun denenmesini, bu yolun çözüm olmaması halinde, son çare olarak sözleşmenin sona erdirilmesine karar verilmesi gerektiği görüşündedir.[308] Kanaatimizce de, gerek doktrindeki hâkim görüş gerek mevzuat düzenlemesi doğrultusunda, eğer tarafların karşılıklı çıkarları uygunluk gösteriyorsa, öncelikle mevcut sözleşme ilişkisinin devam ettirilmesinin yolları aranmalıdır. Nitekim yapılan sözleşme, bir anlamda "tarafların hukuku" olarak adlandırılmaktadır ve sözleşmenin devamında tarafların ve ticaret hayatındaki üçüncü kişilerin menfaati bulunabilir.

Gerçekten, örneğin bir istisna sözleşmesinin değişen koşullara uyarlanarak devam ettirilmesinde her iki tarafın da menfaati bulunacaktır. Şöyle ki; eğer sözleşme sona erdirilirse iş sahibi, yeni bir müteahhitle yapacağı sözleşmede, koşulların değişmesinin de etkisiyle, büyük bir ihtimalle öncekinden çok daha yüksek fiyatlarla karşılaşacaktır. Öte yandan, müteahhit de uyarlama yolu ile sözleşme alacağının

[308] Serozan, *İfa*, s. 272. Doktrinde aksi görüşte olan yazarlar da mevcuttur. Bkz. Kaplan, s. 157; Baygın, *Para*, s. 149.

dürüstlük kuralı çerçevesinde bir miktar arttırılması neticesinde, zararlarının bir kısmını telafi etme imkânına sahip olacaktır. [309]

Uyarlama talebinin hâkimin önüne gelmesi durumunda hâkim sözleşmede herhangi bir boşluk bulunmadığı, dolayısı ile uyarlamanın gerekmediği, kanısında olması halinde davayı reddedecektir. Bu durumda hâkimin verdiği karar inşai bir karar olmayıp, sözleşme boşluğunun bulunmadığı yönünde bir tespit hükmü niteliğindedir.[310]

Hâkimin yapılan yargılama sonucunda sözleşmenin uyarlanmasına karar vermesi ve sözleşme edimleri arasında yer alan aşırı nisbetsizliğin giderilmesi yönündeki hükmü ise inşai nitelikte bir karardır.[311] Hâkimin inşai nitelikteki kararı hükmün verilmesi ile kendiliğinden hüküm doğurur bu kararın ayrıca icra edilmesine gerek yoktur.[312] Ancak inşai hükmün aynı zamanda başka edimlere de mahkûmiyeti içermesi durumunda bu edimlerin alınması için hükmün icraya konulması mümkündür. Örneğin; davacı tarafın mahkeme kararı kesinleşinceye kadar borcunu ifa etmiş olması ve inşai nitelikteki kararda hâkimin, daha önce fazladan ifa edilmiş edimlerin davacıya iadesine hükmetmiş olması halinde, hükmün icraya konması mümkündür.

---

[309] Tezcan, s. 117.

[310] Kuru Baki/ Ramazan Arslan/ Ejder Yılmaz; *"Medeni Usul Hukuku"*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 271.

[311] Doğan, s. 29; Kaplan, s. 23; Kuru/ Arslan/ Yılmaz, s. 278; Topuz, s. 326. Doktrinde konuya ilişkin bir diğer görüş ise; sözleşmenin uyarlanmasını isteyen tarafın bunu karşı taraftan talep etmesi, hâkim kararını gerektirmeyen inşai bir hak olduğundan, uyuşmazlık durumunda hâkimin sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin kararının inşai nitelikte değil, açıklayıcı nitelikte bir karar olduğuna ilişkindir. Bkz. Buz, *Yenilik Doğuran Haklar*, s. 84.

[312] Kuru/ Arslan/ Yılmaz, s. 279.

1. Sözleşmenin İradi Uyarlanması

Sözleşmede, sonradan durumun değişmesi ihtimaline karşılık önceden taraflarca konulmuş açık veya zımni uyarlama hükümleri bulunabilir.[313] Böyle bir durumda tarafların sözleşmenin yürürlükte olacağı süre boyunca meydana gelebilecek olağanüstü koşullara karşı önceden hazırlıklı ve öngörülü davrandıklarından bahsedilebilir. Bu durumda hâkim sözleşme tarafların kanunudur anlayışı ile sözleşmede yer alan uyarlama hükümlerini uygulamalıdır.

Tarafların değişen durumlara rağmen sözleşme ile olduğu haliyle bağlı kalacağı ve sözleşmeyi değişen duruma göre hâkimin yeniden gözden geçirerek düzeltilmesinin istenemeyeceği yönünde sözleşmeye sözleşmenin tesisi aşamasında koyulan şartlar geçerli olacaktır.[314] Nitekim sözleşme özgürlüğü çerçevesinde taraflar kanunun emredici hükümlerine aykırı olmayacak biçimde düzenlemeler tesis edebilirler. Çalışmamızın önceki başlıklarında[315] bahsedildiği üzere Yargıtay ve doktrinde, sözleşmede uyarlamanın istenemeyeceğine ilişkin şart bulunması halinde, koşullardaki değişiklik karşısında, bu şartın da uyarlanabileceği görüşü hâkimdir.

Taraflarca sözleşmeye konulacak bu tür uyarlama hükümleri olumlu veya olumsuz olabilir.[316] Sözleşmede, gelecekteki belirsiz bir olayın gerçekleşmesi halinde mevcut durum veya ilişkinin değişmesi (bir başka ifade ile uyarlanması) öngörülmüşse

[313] Eren, s. 577; Kaplan, s. 119

[314] Arat, s. 119; Eren, s. 577.

[315] Bkz. Üçüncü Bölüm, III, D. Sözleşmede Olumsuz İntibak Kaydının Bulunmaması

[316] Arat, s. 147; Baysal, s. 194; Kaplan, s. 116

olumlu; mevcut durum veya ilişkinin değişmemesi, mevcut haliyle devam etmesi kararlaştırılmışsa olumsuz uyarlama kuralları karşımıza çıkmaktadır.[317] Taraflar sözleşmede yer vermiş oldukları olumlu uyarlama kuralı ile sözleşmenin nasıl ve hangi yönden uyarlanacağını düzenlemekte, olumsuz uyarlama kuralı ile de sözleşmenin uyarlanmayacağını önceden kararlaştırmaktadır.

Tarafların sözleşmede olumlu veya olumsuz, uyarlamaya yönelik herhangi bir şarta yer vermiş olmaları halinde, taraflardan birinin TBK 138. maddesi kapsamında hâkimden sözleşmenin uyarlanmasın talep etmesi durumunda hâkim sözleşmede yer alan uyarlama hükmünü esas alarak, sözleşmenin bu hüküm çerçevesinde uyarlanmasına karar vermesi gerekecektir.

a. Olumlu Uyarlama Şartları

Olumlu uyarlama hükümleri genellikle TBK 173. maddesi anlamında bozucu şarta bağlı olarak, gerçekleşmesiyle bir hakkın doğumunu veya sona ermesini veya değişmesini sağlayan şartlar olarak ortaya çıkmaktadır.[318] Şart kavramı Türk Borçlar Kanununun 170. maddesinde geciktirici koşul ve 173. maddesinde bozucu koşul olarak düzenlenmiştir. Geciktirici koşul, tarafların koydukları kayıtla hukuki işlemin sonuç doğurmasını gelecekte gerçekleşmesi belirsiz olan bir olaya bağlamalarıdır.[319] Bozucu

[317] Arat, s. 140; Kaplan, 116 vd.

[318] Arat, s. 141; Kaplan, s. 117.

[319] Arat, s. 141; Kılıçoğlu, s. 576.

şart ise; tarafların yaptıkları işlemin ileride doğup doğmayacağı belirsiz bir olaya bağlı olarak ortadan kalkmasını kararlaştırmış olmalarıdır.[320]

Sözleşmeyi değişen duruma uyarlamaya ilişkin olumlu uyarlama kuralları çoğunlukla, TBK. 173. maddesinde düzenlenen bozucu şart şeklinde ortaya çıkmaktadır.[321] Sözleşme ile şartın bağlandığı olayın gerçekleşmesi halinde sözleşmenin taraflarından birine sözleşmeyi sona erdirme, ifa zamanını veya yerini değiştirme ya da edimin miktarının, türünün veya herhangi bir niteliğinin değiştirilmesi gibi olanaklar verilebilir. Taraflardan birine tek taraflı irade beyanı ile sözleşmeden dönme hakkı tanımak biçiminde bir uyarlama hükmü de sözleşmeye konulabilir.[322] Ancak bu durumda bozucu şarttan farklı olarak, sözleşmeden dönmek isteyen tarafın bir irade beyanı ile durumu belirtmesi gerekir.[323] Bu durumda sözleşmeye ilişkin tek taraflı beyanın dürüstlük kuralına uygun kullanılması gerektiği dikkate alınmalıdır.[324] Oysa bozucu şartın varlığı halinde, şartın gerçekleşmesiyle sözleşme kendiliğinden, ileriye etkili olarak sona erer.[325]

Olumlu uyarlama kayıtları açık veya zımni biçimde düzenlenebilir. Zımni bir uyarlama şartının kararlaştırılıp kararlaştırılmadığı sözleşmenin yorumu yolu ile tespit

---

[320] Arat, s. 141; Kılıçoğlu, s. 576.

[321] Arat, s. 141; Cevizlikoyak, s. 48; Kaplan, s. 117.

[322] Arat, s. 141.

[323] Arat, s. 142.

[324] Baysal, s. 195.

[325] Arat, s. 142; Kaplan, s. 117; Kılıçoğlu, s. 577.

edilecek, bu yorum yapılırken de sözleşmenin gayesi, doğruluk ve dürüstlük kuralı gereğince tarafların sözleşme yapılırken mevcut bulunan muhtemel iradelerinin tespiti yolu ile yapılacaktır.[326]

Sözleşmede yer alan açık uyarlama hükmünün anlamı her zaman açık olmayabilir. Zaman zaman taraflar sözleşmede "ekonomik şartlardaki temel değişiklikler", "değişen ilişkiler" gibi ifadeler içeren uyarlama kayıtlarına yer vermiş olabilirler. Bu tür uyarlama hükümleri ihtilaf doğurmaya açıktır. Herhangi bir ihtilaf halinde bu tür genel ifadeler içeren uyarlama hükümlerinin de yorumlanması gerekir.[327] Sözleşmede açık olumlu uyarlama şartı bulunmasına rağmen, bunun anlamı muğlak ve eksikse, bu durum zımni uyarlama şartının kabul edilmiş olduğu anlamına gelmez.[328]

b. Olumsuz Uyarlama Şartları

Sözleşmede yer alan olumsuz uyarlama kuralları, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmayacağını öngören yani sözleşmenin değişen şartlara rağmen aynı şekilde uygulanacağını ifade eden açık veya zımni nitelikte olabilen sözleşme hükümleridir.[329] Böyle bir sözleşme kaydı ile taraflardan biri veya her biri üstlendiği edimleri şartların olağanüstü biçimde değişmesi halinde dahi, aynen yerine getireceğini taahhüt etmektedir. Bir başka ifade ile sözleşen taraflar değişen şartların rizikolarını sözleşme

[326] Kaplan, s. 119.

[327] Arat, s. 145; Baysal, s. 195; Kaplan, s. 119.

[328] Kaplan, s. 120.

[329] Baysal, s. 196; Kaplan, s. 120.

ile önceden üstlenmektedir.[330] Artık bu durumda, edimin denkleştirilmesi veya bozulan edim dengesinin düzeltilmesi için sözleşmeye müdahale edilemez nitekim sözleşmede olumsuz uyarlama hükümlerinin yer alması sözleşmenin yeni şartlara uyarlanmasına imkân vermeyecektir.[331]

Olumsuz uyarlama şartları da açık veya zımni biçimde düzenlenmiş olabilir. Örneğin taraflar sözleşmede ifa güçlüklerine dayanılamayacağını kararlaştırırlarsa olumsuz uyarlama şartı açık şekilde sözleşmede yer almış demektir.[332]

Doktrinde olumsuz uyarlama şartlarının varlığına rağmen, bazı durumlarda uyarlama hükümlerinin de uyarlamaya tabi olabileceği kabul edilmektedir.[333] Buna karşılık olumsuz uyarlama şartlarının varlığı karşısında taraflar arasındaki risk paylaşımına ilişkin değerlendirme daha sıkı biçimde yapılmalıdır.[334]

Olumsuz uyarlama hükümlerinin genel ifadeler içeriyor olması halinde bu hükümler sözleşmenin bütünü dikkate alınarak yorumlanmalıdır. Bu gibi hükümlerde belirli bazı durum değişikliklerinin gerçekleşmesi halinde sözleşmenin uyarlanmayacağının düzenlenmiş olması, hükmün mefhum-u muhalifinden bir anlam çıkarılması suretiyle açıkça öngörülmüş durumlar dışındaki tüm değişikliklerde

---

[330] Kaplan, s. 120.

[331] Arat, s. 147.

[332] Kaplan, s. 121.

[333] Baysal, s. 196.

[334] Baysal, s. 196.

uyarlamanın mümkün olacağı anlamına gelmemektedir.[335] Bu durumda sayılan durumlar dışında kalan durumlar, sözleşmelerin uyarlanması konusundaki genel esaslara tabi olacaktır.

2. Kanuni Uyarlama

Türk Borçlar Kanununun genel ve özel hükümler kısımlarında değişen hal ve şartların sözleşmelere etkisini düzenleyen çok sayıda hüküm bulunmaktadır. Sözleşmelerde bulunan uyarlama hükümlerinde olduğu gibi kanun hükümleri de olumlu ve olumsuz uyarlama hükümleri olarak ayrıma tabi tutulabilir.[336]

Bu anlamda, değişen durumlara rağmen sözleşmenin değiştirilmeksizin uygulanacağını düzenleyen kanun hükümleri olumsuz uyarlama kuralları; sözleşmenin değişen durumlara uyarlanmasını düzenleyen kanun hükümleri, olumlu uyarlama kurallarıdır. Kanunda yer alan bütün uyarlama hükümlerinin incelenmesi çalışmamızın kapsamını aşacağından, burada yalnızca kanunda yer alan uyarlama hükümlerinin genel özellikleri ve uygulamadaki önemine binaen bazı kanuni uyarlama hükümleri üzerinde durulacaktır.

Kanunda yer alan uyarlama hükümlerinin özel ve istisnai düzenlemeler olması, bir başka ifade ile her birinin farklı borç ilişkileri için konulmuş olması ve farklı hukuki sonuçlara tabi olması, her bir hükmün diğerleri ile benzerlik göstermesine rağmen,

[335] Baysal, s. 198; Kaplan, s. 121.

[336] Arat, s. 154; Eren, s. 578; Kaplan, s. 124.

yerine göre kendi içinde değerlendirilmesi gereğini doğurmaktadır. Hatta bazı hükümlerin teknik anlamda bir uyarlama hükmü olmadığını da belirtmek gerekir.[337]

Kanunda yer alan uyarlama hükümleri doktrinde olumlu ve olumsuz uyarlama hükümleri olarak iki ana başlık altında incelenmekte ve bu ana başlıkların yanı sıra bir takım genel alt başlıklara ayrılmaktadır. [338]

Kanunda yer alan olumlu uyarlama hükümlerinin başında TBK. md. 480 hükmünde düzenlenen "Götürü Bedel" başlıklı hükümde düzenlenmiştir. Madde hükmü *"Bedel götürü olarak belirlenmişse yüklenici, eseri o bedelle meydana getirmekle yükümlüdür. Eser, öngörülenden fazla emek ve masrafı gerektirmiş olsa bile yüklenici, belirlenen bedelin artırılmasını isteyemez.*

Ancak, başlangıçta öngörülemeyen veya öngörülebilip de taraflarca göz önünde tutulmayan durumlar, taraflarca belirlenen götürü bedel ile eserin yapılmasına engel olur veya son derece güçleştirirse yüklenici, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı veya karşı taraftan beklenemediği takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir. Dürüstlük kurallarının gerektirdiği durumlarda yüklenici, ancak fesih hakkını kullanabilir.

Eser, öngörülenden az emek ve masrafı gerektirmiş olsa bile işsahibi, belirlenen bedelin tamamını ödemekle yükümlüdür." biçimindedir. Maddenin 2. fıkrasında

[337] Arat, s. 155.

[338] Doktrinde kanunda yer alan olumlu uyarlama hükümleri; i) belirli olayların meydana gelmesi halinde uyarlama, ii) önemli sebeplerin ortaya çıkması halinde uyarlama, iii) haklı sebeplerin ortaya çıkması halinde uyarlama olmak üzere üç alt başlık halinde incelenmektedir. Bkz. Arat, s. 156 vd.; Kaplan, s. 125 vd.

öngörülemeyen veya öngörülmesine rağmen taraflarca göz önünde tutulmayan durumlardan bahisle uyarlamanın mümkün olduğu düzenlenmiştir. Bu hükümde yükleniciye hem uyarlama talep etme hakkı, hem de sözleşmeden dönme veya fesih haklarını da tanımış olup, hükmün TBK md. 138 hükmünün özel bir duruma has düzenlemesi olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Kanunda haklı sebeplerin varlığı halinde, sözleşmenin tek taraflı ve geleceğe etkili olarak feshi veya hâkiminden sona erdirilmesini isteme hakkının verildiği hükümler bulunmaktadır.[339] Bir durumun haklı sebep teşkil edip etmediğini belirlemek hâkimin görevidir ve bu belirleme TMK. md. 4 uyarınca yapılır.[340] Ancak, bu hükümlerde sözleşmenin içeriğinde değişiklik yapılması hakkı öngörülmemiş olup, sadece sözleşmenin sona erdirilmesi veya bunun hâkimden istenebilmesi düzenlenmiştir.[341] Haklı bir sebebin ortaya çıkması halinde taraflardan birine mevcut sözleşmeyi sona erdirme yetkisi tanınan hükümlere;

- Kira sözleşmesi için TBK md. 331/1. maddesi,
- Hasılat kirası için TBK md. 302. maddesi,
- Hizmet akdi için TBK'nın 435. maddesi,
- Ölünceye kadar bakma sözleşmesi için TBK'nın 617. maddesi,

[339] Arat, s. 159; Kaplan, s. 127.

[340] Arat, s. 160; Kaplan, s. 128.

[341] Eren, s. 576.

- Adi şirkete TBK'nın 639. maddesi,

örnek gösterilebilir.[342]

Kanuni uyarlama hükümleri çoğunlukla sözleşmenin sona erdirilmesi sonucunu doğurmaktaysa da az sayıda da olsa sözleşmenin süresinin uzatılması veya içeriğinin değiştirilmesinin öngörüldüğü, yukarıda bahsedilen TBK. md. 480 benzeri hükümler de bulunmaktadır.

Olumlu uyarlama hükümlerinin yanında, kanunda sözleşmenin değişen durumlara rağmen aynen uygulanmasını düzenleyen olumsuz uyarlama kuralları, az da olsa yer almaktadır. Bu hükümlerin ahde vefa ilkesini teyit etme dışında fazla bir önemi yoktur.[343]

Bu tür olumsuz uyarlama hükümlerine örnek olarak TBK md. 324 ve 325. maddelerinde düzenlenmiş olan kira ilişkisinde, kiracının, kendi kusurundan veya şahsından meydana gelen bir arızadan dolayı kiralanan şeyin kullanılmaması halinde dahi kira bedelinin tamamen ödenmesi yükümlülüğü gösterilebilir.

3. Hâkim Tarafından Yapılan Dar Anlamda Uyarlama

Sözleşmede ve kanunda değişen durumlara ilişkin herhangi bir hüküm olmaması halinde, "dar anlamda hâkimin sözleşmeye müdahalesi" gündeme gelmekte ve sözleşme hâkim tarafından uyarlanmakta veya hâkim uyarlama talebini reddetmektir. TBK

[342] Kaplan, s. 128.

[343] Arat, s. 163; Kaplan, s. 131.

hükmünde yer aldığı gibi, sözleşmenin değişen durumlara uyarlanmasının mümkün olmaması halinde, sözleşmenin sona erdirilmesi, fesih veya dönme, de söz konusu olabilmektedir.

Sözleşme veya kanunda hüküm olsa dahi bu hükmün uygulanmasına bir ihtilaf çıkması durumunda yine hâkimin uyarlaması söz konusu olacaksa da hâkim bu durumda sözleşmedeki veya kanundaki hükme bağlı kalarak uyarlama yapacaktır.[344] Dar anlamda sözleşmenin uyarlanması durumunda ise sözleşmede veya kanunda bir hüküm bulunmadığından, hâkim dürüstlük kuralı çerçevesinde sözleşmeyi yeni koşullara uyarlamaktadır. Görüldüğü üzere öncelikle sözleşmede veya kanunda bir hüküm bulunup bulunmadığı tespit edilecek olup, hâkimin dar anlamda uyarlaması tali bir yoldur.[345]

Hâkim bu tespitin ardından sözleşmenin değişen koşullara uyarlanabilmesi için gereken kriterlerin mevcut olayda bulunup bulunmadığını inceler. Bu kriterler, şartlarda sonrana meydana gelen ve öngörülemeyen değişikliklerin oluşmuş olması, edimler arasındaki dengenin bozulmuş olması, şartların değişmesinde tarafların kusurunun bulunmaması ve edimin ifa edilmemiş olmasıdır.[346]

TBK md. 138'in yürürlüğünden önceki dönemde doktrinde; değişen durumların sözleşmeden doğan edimi etkilemesi halinde, hâkime yol gösterecek genel bir kanun hükmü bulunmadığından, kanun boşluğunun varlığı kabul edilip, TMK md. 1 hükmü

[344] Arat, s. 165.

[345] Arat, s. 165; Kaplan, s. 138.

[346] Uyarlama koşullarına ilişkin ayrıntılı inceleme için bkz. Üçüncü Bölüm.

çerçevesinde hâkimin hukuk yaratmasının söz konusu olduğu görüşü hâkimdi.[347] Ancak kanımızca mevcut durumda, TBK md. 138 hükmü sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin hâkime yol gösterecek genel nitelikte bir hüküm olduğundan, kanun boşluğundan bahsedilemeyecektir. Ancak hâkimin sözleşme hükümlerini uyarlarken her iki tarafın edimleri arasındaki dengeyi gözetmesi ve bunu yaparken TMK m.2/I uyarınca herkesin hakkını kullanırken ve borçlarını ifa ederken uymak zorunda olduğu dürüstlük kuralını dikkate alarak uyarlamayı gerçekleştirmesi gerekecektir.

Hâkimin sözleşmenin uyarlanması yoluna gidebilmesi için, tarafların sözleşmenin devamını istiyor olup olmamalarının göz önünde bulundurulmasının gerekliliği hususu doktrinde tartışmalıdır. *Gürsoy*, uyarlamanın gerçekleşmesi için sözleşmenin her iki tarafının da anlaşması gerektiği görüşündedir.[348] Bizim de katıldığımız diğer görüşe göre ise, sözleşmenin uyarlanması için sözleşmenin her iki tarafının da sözleşmenin uyarlanarak devamını talep etmesi şartının aranması her zaman yerinde olmayacaktır.[349] Nitekim böyle bir durumda sözleşmenin uyarlanması sübjektif bir unsura bağlı hale gelecektir ve tarafların her zaman bu konuda uzlaşması mümkün olmayacağından uyarlama çoğu kez gerçekleşemeyecektir. Bu durumda hâkimin gözetmesi gereken; hak, nesafet ve dürüstlük kurallarına göre sözleşmenin devamının gerekip gerekmediğidir. Sözleşmenin taraflarından birinin sözleşmenin uyarlanması halinde sözleşmeyle bağlı kalacağını kabul etmiş olması halinde, hâkimin sözleşmenin uyarlanması yönünde karar vermesi gerekir.

---

[347] Kaplan, s. 150 vd.; Dural, s. 64 vd.

[348] Gürsoy; s. 195.

[349] Kaplan, s. 149.

Sözleşmenin uyarlanmasında, her şeyden önce hâkimin takdir hakkı önemli bir yere sahiptir.[350] Ancak, sözleşmenin niteliği, sözleşmenin kurulması anından sonra ortaya çıkan olağanüstü hallerin özellikleri, tarafların menfaati gibi unsurlar hâkimin kabul edeceği çözüm yolunun seçiminde önemli bir role sahip olacaktır.

Hâkimin sözleşmenin uyarlanmasını hangi yolla gerçekleştireceği noktasında geniş bir takdir hakkına sahip olduğu açıktır. Her sözleşmenin içeriği, tarafların sözleşmeden beklentileri ve sonradan gerçekleşen durum değişikliği, her sözleşme için uygulanacak uyarlama biçimini farklılaştırır. Bu noktada önemli olan hangi uyarlama yolunun sözleşme içi adaleti sağlayacağının tespit edilmesidir. Hâkimin önüne gelen, uyarlama talebi karşısında uygulamada daha çok taraflardan birinin ediminin azaltılması ya da artırılması şeklinde uyarlama yaptığı görülmektedir.[351] Örneğin; kiralayan yüksek enflasyon nedeniyle değer kaybeden kira bedelinin artırılmasını talep edebilir. Bazen ifa yerinin, zamanının veya şeklinin değiştirilmesi örneğin, borcun vadesinin ertelenmesi veya taksitle ödenmesi gibi yöntemlerle de sözleşmenin ayakta kalması sağlanabilir. Yine diğer bir çözüm yolu ise konusu bir şeyin teslimi olan sözleşmelerde teslim olunacak şeyin miktarının ve cinsinin değiştirilmesidir. Hâkimin sözleşmenin süresini kısaltması veya uzatması da mümkündür.[352]

[350] Arat, s. 192.

[351] Arat, 193; Gürsoy, s. 198; Kaplan, s. 150.

[352] Arat, s. 193; Eren, s. 450.

Hâkimin taraflardan biri aleyhine tazminata hükmederek sözleşme rizikosunun dengeli dağılımını sağlaması durumunda da sözleşme içeriğinde değişiklik yapılmamış olmasına rağmen taraflar arasında hakkaniyetin temini sağlanmış olur.[353]

Hâkim sözleşmenin uyarlanması yönünde karar vermesi durumunda sözleşmenin kurulmasından sonra değişen şartlar nedeniyle ortaya çıkan zararın, iki taraf arasında adil bir şekilde paylaştırılmasını sağlamayı hedefler. Durumun değişmesinden zarar gören tarafın sözleşme ile üstlendiği rizikonun miktarı, ortaya çıkan zararın paylaştırılmasında yani edimler arası dengenin sağlanmasında önemli bir kriterdir. Normal riziko dışında kalan zarar miktarı, hâkim tarafından iki taraf arasında hak ve nesafete uygun olarak paylaştırılmalıdır.[354]

B. Sözleşmenin Sona Erdirilmesi Kararı

Sözleşmenin, değişen duruma uyarlanması yoluyla sözleşen taraflar arasındaki edim dengesinin sağlanması mümkün değilse, artık hâkim sözleşmenin sona erdirilmesine karar vermelidir.[355]

Sözleşmenin değişen durum karşısında uyarlanarak devam ettirilmesi sözleşme edimleri arasındaki dengeyi sağlayamıyorsa, bir başka ifade ile rizikonun adil bir şekilde paylaştırılması mümkün olamıyorsa, bu durumda sözleşmenin sona erdirilmesi ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir.

---

[353] Arat, s. 195.

[354] Gürsoy, s. 200.

[355] Gürsoy, s. 202; Dural, s. 72; Baygın, *Para*, s. 149; Arat, s. 194.

Hâkimin sözleşmenin sona erdirilmesine karar vermesi halinde sözleşmenin geçmişe etkili olarak mı yoksa geleceğe etkili olarak mı sona erdirileceği hususunda sözleşmenin ve sözleşme edimlerinin niteliğine bakmak gerekir. TBK düzenlemesi öncesinde doktrindeki hâkim görüş; diğer sona erme hallerinde olduğu gibi değişen şartlar karşısında sözleşme dengesinin bozulması sebebiyle sözleşmenin sona erdirilmesi halinde de, süreklilik gösteren sözleşmelerde geriye etkili (ex tunc) sona erme uygulanmasının yerine getirilmiş edimlerin akıbeti bakımından sorun oluşturabilmesi nedeniyle, ileriye etkili (ex nunc) sona erdirmeye karar verilmesi gerektiği yönündeydi.[356] TBK hükmü düzenlemesi de doktrindeki hâkim görüş doğrultusunda *"Sürekli edimli sözleşmelerde borçlu, kural olarak dönme hakkının yerine fesih hakkını kullanır."* ifadesini içermekte ve hâkime yol göstermektedir.

Bu anlamda, sözleşmenin sona erdirilmesine karar verildiği takdirde, hâkim tarafından sözleşmenin niteliği çerçevesinde dönme veya fesih doğrultusunda karar verilecektir. Kanun hükmünün bu doğrultuda düzenlenmiş olmasının yanı sıra, uzun süreli sözleşmelerde genellikle ileriye etkili dönme daha adil sonuçlar doğuracakken; kısa süreli sözleşmelerde ise geçmişe etkili dönme daha etkili sonuçlar doğurabilir.[357]

Hâkimin sözleşmenin sona ermesine karar vermesinde taraf iradeleri de dikkate alınır. Nitekim eğer tarafların her ikisi de sözleşmenin uyarlanmasını istiyorsa hâkim

[356] Arat, s. 194; Serozan, *Dönme*, s. 177; Oğuzman/ Öz, s. 380; Baygın, *Para*, s. 149; Cevizlikoyak, s. 80.

[357] Arat, s. 194; Gürsoy, s. 233; Kaplan, s. 153; Serozan, *Dönme*, s. 383; Buz, *(Dönme)*, s. 321.

sözleşmenin sona erdirilmesi yönünde karar veremez.[358] Bunun sebebi Borçlar Hukukuna hâkim olan sözleşmenin ayakta tutulması ilkesidir.

IV. ZAMANAŞIMI

Türk Borçlar Kanunu düzenlemesinde aşırı ifa güçlüğü nedeniyle sözleşmenin uyarlanması hususu mahkeme önünde çözümlenmesi gereken bir konu olarak düzenlenmiştir. Nitekim *"...borçlu, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme..."* hükmü çerçevesinde sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasını talep eden tarafın bu talebi hâkime yöneltmesi gerektiği, dolayısı ile uyarlama talep hakkının bir dava yoluyla kullanılacağı açıktır.

Mevcut düzenlemede tarafların uyarlama talebinde bulunması hakkı kanunda yer alan herhangi özel bir süre ile sınırlanmamıştır. Bu nedenle uyarlama hakkının ileri sürülmesi hususu Türk Borçlar Kanununun genel hükümleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu çerçevede aşırı ifa güçlüğü durumunda sözleşmeye müdahale edilmesine ilişkin talepler, sözleşmeden doğan borçlara ilişkin olarak kanunun 146. Maddesinde düzenlenen, olağan zamanaşımı süresi olan 10 yıllık sürenin sonunda zamanaşımına uğrayacaktır.[359]

Bilindiği gibi zamanaşımı bir def'i olup mahkeme önünde ileri sürülecek olan uyarlama hakkının sona ermesine sebep olmamakla birlikte, uyarlama talep eden tarafın bu hakkın tesisine ilişkin mahkemenin işlem yapamayacağı iddiası ile karşı karşıya

[358] Arat; s. 195.

[359] Baysal, s. 350.

kalınmasına yol açabilir.[360] Bir başka ifade ile zamanaşımı, alacak hakkını değil dava ve takip hakkını ortadan kaldırmaktadır.[361]

[360] Öztan, s. 73.

[361] Kılıçoğlu, s. 658.

SONUÇ

Kişilerin aralarındaki hukuki ilişki çerçevesinde özgür biçimde kural koyabilmesi anlamına gelen ve hukukun her alanında yansımasını bulan irade muhtariyeti ilkesinin Özel Hukuk alanındaki görünüş biçimi sözleşme özgürlüğü ilkesidir. Özel Hukuk alanında taraf iradeleri büyük bir önem ve anlam taşır. Öyle ki Türk Borçlar Kanunu'nun ilk maddesi sözleşmelerin tarafların iradelerinin karşılıklı ve birbiriyle uyuşur biçimde ortaya konulması ile kurulacağını düzenlemektedir.

Özel Hukuk alanında büyük bir önemi bulunan taraf iradeleri diğer ülke hukuklarında da oldukça önemsenmiştir. Öyle ki Fransız Medeni Kanununda "sözleşme tarafların kanunudur" düşüncesi yer almaktadır. Taraf iradelerine atfedilen böylesine büyük önem karşısında pacta sund servanda ilkesi oluşmuş ve taraf iradelerinin bir yansıması olan sözleşme hükümlerine bağlılık öncelikli olarak önemsenmiştir.

Ahde vefa ilkesi ve sözleşme özgürlüğü ilkesi doğrultusunda tarafların, serbest iradelerinin yansıması olarak görülen sözleşme hükümleriyle bağlı olacakları ve bu hükümlerin değişikliğe uğramayacağı düşünülmüştür. Taraflar özgür iradeleri ile sözleşme hükümleri belirlemekte ve bu hükümlere bağlı kalacaklarını taahhüt etmektedirler.

Ancak sözleşmenin kurulduğu zaman ile sözleşme edimlerinin ifasının gerçekleşeceği zaman arasında tarafların sözleşmenin akdedildiği anda öngörmedikleri bazı durum değişiklikleri meydana gelebilir ve sözleşme ile kurulmuş olan edim dengesi bozulabilir, ekonomik veya hukuki değişiklikler oluşabilir. Bu durumda ahde vefa ilkesinin sıkı sıkıya uygulanması, taraflardan birinin mahvına sebebiyet verebileceği

gibi, edimler arasındaki ekonomik dengeyi ve sözleşme adaletini kısmen veya tamamen yok edebilir.

Böyle bir durumda ahde vefa ilkesinin hakkaniyet yönünden adaletle bağdaşmayan sonuçlara yol açabilmektedir. Ahde vefa ilkesi ile clausula rebus sic stantibus ilkesinin çatıştığı böyle bir durumda hangi ilkeye öncelik tanınacağı doktrinde uzun yıllar boyunca tartışmalara sebebiyet vermiş ve birçok farklı teorinin oluşmasını sağlamıştır. Tartışmaların sonucu olarak belirli şartların sağlanması durumunda clausula rebus sic stantibus ilkesinin ahde vefa ilkesine göre öncelikli olarak uygulanacağı Medeni Kanunun 2 nci maddesinde yer alan dürüstlük kuralı doğrultusunda Yargıtay'ın kararlarında da kabul edilmiştir.

Uzun bir süre boyunca kanuni dayanağı olmaksızın Yargıtay tarafından Medeni Kanunun 2 nci maddesi uyarınca uygulanmaya devam olunan ve doktrince bir yasa düzenlemesine ihtiyaç duyulduğu hususunda neredeyse ağızbirliği edilmiş olan sözleşmenin uyarlanması, 04.02.2011 tarihli ve 27836 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Türk Borçlar Kanununun 138 inci maddesi ile yasal dayanak kazanmıştır.

Böylelikle sözleşenlerin serbest iradeleri ile belirlemiş oldukları sözleşme maddeleri üzerinde değişiklik yapılması yolu ile Özel Hukukun en temel ilkelerinden olan sözleşme serbestisi ilkesinin istisnasını oluşturan hâkim tarafından sözleşmenin uyarlanmasının hangi şartlar altında yapılacağı ve sözleşmenin uyarlamasının yapılma yol ve yöntemi hakkında kanuni bir düzenleme tesis edilmiş, hukuki öngörülebilirlik sağlanmıştır. Her ne kadar 6098 sayılı Kanun düzenlemesi de doktrin tarafından eleştirilen bir hüküm olsa da, sözleşmenin uyarlanması kavramının kanunlaşmış olması yine neredeyse tüm doktrin tarafından olumlu karşılanmıştır.

Çalışmamızda Türk Borçlar Kanunu'nun yürürlük tarihi öncesi doktrin, uygulama ve Yargıtay içtihatları derlenmiş ve 6098 sayılı Kanunun 138 inci maddesi hükmüyle getirilen düzenleme ile birlikte değerlendirilerek sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması kavramı açıklanmış, diğer kavramlarla benzerlik ve farklılıklarının tespit edilmesi yoluyla kavramın her yönüyle anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Daha sonra sözleşmenin uyarlanması için mevcut durumda bulunması gereken koşullar tespit edilmiş, örneklendirmeler ve yargı içtihatları ile konu derinlemesine incelenmiştir.

Çalışmamızda sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması gibi hassas bir konunun, salt bu hassasiyet gerekçe gösterilerek uygulanmasını imkânsıza yaklaştıracak nitelikte çok zor koşullara tabi tutulmasının kavramın amacına hizmet etmeyeceği, kavramın artık yasal düzenleme de kazanmış olduğu gözetildiğinde uygulanmasından kaçınmak yerine, ne biçimde ve hangi koşullar altında uygulanması gerektiği zaman zaman kanun zaman zaman içtihat eleştirileriyle vurgulanmaya çalışılmıştır.

Nitekim doktrinde uzun bir zaman boyunca tartışılmış ve birçok farklı teorinin doğmasını sağlamış olan sözleşmenin uyarlanması kavramının, uzun bir süre boyunca kanuni düzenleme olmamasına rağmen içtihatlar yoluyla uygulanmış olması aslında kavramın ne derece önemli ve uygulanması kaçınılmaz bir kavram olduğunu, hakkaniyetin ve sözleşme adaletinin sağlanmasına hizmet ettiğini ve böylelikle hukukun toplum düzenini sağlayıcı etkisinin gerçekleşmesinde büyük katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Kanaatimizce, 6098 sayılı Kanun ile yasal düzenlemesine kavuşmuş olan sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması kavramının, sıklıkla ekonomik kriz ve paranın değer kaybetmesiyle karşı karşıya kalan ülkemiz ekonomisinde, ticari hayatta sözleşen taraflar açısından oluşabilecek mağduriyetlerin giderilmesi, öngörülebilirliğin sağlanması amaçlarına hizmet edecek doğrultuda, yalnızca savaş ve doğal afet gibi toplumsal açıdan olağanüstü olaylarda değil, taraflar nezdinde sözleşme ekonomisinin bozulmasına sebep olmuş olan durumlarda da uygulanması Kanunun amacına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

ALBAŞ, Hakan, **Paranın Değer Kaybında Doğan Zararın Tazmin Edilebilirliği**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.

ARAT, Ayşe, **Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

AYDEMİR, Efrail, **Aşkın Zarar Sözleşmenin Uyarlanması Ceza Koşulu**, Seçkin Yayınları, 2013, *(Kıs. Aşkın*).

AYDEMİR, Efrail, **Hukukta 4 Kavram 4 Konu**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2011.

ATABEK**,** Reşat; **Uzun Süreli Sözleşmelerde Yeni Durumlara Uyum**, BATİDER, 1984, S.4.

ATAMER, Yeşim, **Sözleşme Boşluklarının Hâkim Tarafından Doldurulması Sorununa İlişkin Düşünceler**, İÜHFM C.LXIII, S. 1-2, s. 171-191, 2005.

BAYGIN, Cem, **Yabancı Para Üzerinden Borçlanmalar ve Hukuki Sonuçları**, Kazancı Hukuk Yayınları No:153, İstanbul, 1997 *(Kıs. Para*)

BAYGIN, Cem, **Türk Borçlar Kanunu'nun Borç İlişkisinin Hükümleri Borçların ve Borç İlişkilerinin Sona Ermesi Konularında Getirdiği Bazı Yenilik ve Değişiklikler**, EÜHFD., C. XIV, S. 3-4, Erzincan 2010, (s.119-144).

BAYKAL, C. Murat, **Yabancı Para Borcu Üzerinden Yapılan Banka Kredi Sözleşmelerinde Uyarlama Sorunu ve Yargıtay'ın Yaklaşımı**, BATİDER 1998, C.19, S.4.

BAYSAL, Başak, **Sözleşmenin Uyarlanması,** On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009.

BURCUOĞLU, Haluk, **Hukukta Uyarlama, Özellikle Taşınmaz Kiralarında ve (Dövize Endeksli) Kredi Sözleşmelerinde Uyarlama**, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1996, C. 20. *(Kıs. Uyarlama)*

BURCUOĞLU, Haluk, **Son Mahkeme Kararları ve Yargıtay Işığında Hukukta Beklenmeyen Hal ve Uyarlama – Taşınmaz Kirası Sözleşmelerinde ve Dövize Endeksli Kredi Sözleşmelerinde Uyarlama Uygulaması**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995 *(Kıs. Beklenmeyen Hal).*

BUZ, Vedat, **Borçlunun Temerrüdünde Sözleşmeden Dönme**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1998, *(Kıs. Dönme)*.

BUZ, Vedat, **Gabin Halinde Edimler Arasındaki Aşırı Oransızlığın Giderilerek Sözleşmenin Ayakta Tutulması**, Ankara, 1998 *(Kıs. Gabin)*.

BUZ, Vedat, **Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005 (*Kıs. Yenilik Doğuran Haklar*).

CAN, Mustafa, **Ülkemizde Yaşanan Ekonomik Krizler Üzerine Düşünceler**, Mevzuat Dergisi, Eylül 2010, Sayı: 153. (https://www.mevzuatdergisi.com/2010/09a/02.htm

CANBOLAT, Ferhat, **Sözleşmelerde Amacın Gerçekleşmesi Çökmesi ve Boşa Çıkması**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

CASHİN – RİTAİNE, Eleanor, **Emprevizyon, Hardship ve İşlem Temelinin Çökmesi: Pacta Sund Servanda ve Alman – Fransız Hukuki İlişkilerinde Sözleşmenin Uyarlanmasına Giden Yollar**, Çeviren: Başak Baysal, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, İstanbul 2005, Cilt: 63, Sayı: 1 – 2.

CEVİZLİKOYAK, Mahmut, **Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

ÇALIŞKANER, Bahadır, **Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukukunda Aşırı İfa Güçlüğü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

DOĞAN, Gülmelahat, **Aşırı İfa Güçlüğü Nedeniyle Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması**, TBB Dergisi, 2014 (http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-111-1358) Son Erişim Tarihi: 06.02.2016.

DURAL, Mustafa, **Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık**, İstanbul, 1976.

EREN, Fikret, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2015.

ERMAN, Hasan, **İstisna Sözleşmesinde Beklenilmeyen Haller (BK. 365/2)**, İstanbul, 1979.

ERZURUMLUOĞLU, Erzan, **Türk-İsviçre Borçlar Hukuku Sistemine Göre Borçluya Yüklenemeyen Nedenlerden Dolayı Edimin Yerine Getirilememesi**, Ankara, 1970.

FEYZİOĞLU, Turhan, **İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947.

GÜLEKLİ, Yeşim, **Aşırı İfa Güçlüğü ve Alacaklının Tasavvurunun Boşa Çıkması Halinde İşlem Temelinin Çökmesi Öğretisi**, İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, No. 18, İstanbul, 1990.

GÜNAY, Cevdet İlhan, **Türk Borçlar Kanunu Şerhi**, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2012.

GÜRSOY, Kemal Tahir, **Hususi Hukukta Clausula Rebus Sic Stantibus**, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O, Ankara, 1950.

KAPLAN, İbrahim, **Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.

KARAYALÇIN, Yaşar, **Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod Problem Çözme**, 4.Bası, Ankara 1994.

KILIÇOĞLU, Ahmet, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, **Türkiye'de Ekonomik Krizler Ve Hükümetler, 1969-2001**, (http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/24730271/0401008.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAJ56TQJRTWSMTNPEA&Expires=1484508839&Signature=ub%2FI0ESrx2C3m%2FSm4ikMbn5NOBI%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DTurkiyerde_Ekonomik_Krizler_ve_Hukumetle.pdf (E.T.: 15.01.2017)

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Necip, **İşlem Temelinin Çökmüş Sayılabilmesi İçin Sosyal Felaket Olarak Nitelenebilecek Olağanüstü Bir Olayın Gerçekleşmesi Şart Mıdır?** Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, Ed. Rona Serozan/İlhan Ulusan/Nami Barlas, Beta, İstanbul, 2000.

KUNTALP, Erden/ Nami Barlas/ Ahu Ayanoğlu Moralı/ Pelin Çavuşoğlu Işıntan/ Mehtap İpek/ Mert Yaşar/ Sedef Koç, **Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirmeler**, GSÜ, 2005.

KURU, Baki/ Ramazan Arslan/ Ejder Yılmaz, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

OĞUZMAN, Kemal, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2010.

OĞUZMAN Kemal/ Turgut Öz, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, İstanbul, 2016.

OĞUZMAN Kemal/ Nami Barlas, **Medeni Hukuk, Giriş Kaynaklar Temel Kavramlar**, İstanbul, 2016.

ÖZKAYA, Eraslan, **Yanılma – Aldatma – Korkutma Davaları**, Seçkin Yayıncılık, 2013.

ÖZSUNAR, Erdal, **Roma ve Türk Hukukunda Hata**, Turhan Kitabevi, 2005, Ankara.

ÖZTAN, Bilge, **Medeni Hukuk'un Temel Kavramları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

PUELİNCKX, A. H. , **Frustration, Hardship, Force Majeure, Imprévision, Wegfall der Geschäftsgrundlage, Unmöglichkeit, Changed Circumstances**, http://www.trans-lex.org/128100/, (E.T. 08.06.2016).

SEROZAN, Rona, **Borçlar Hukuku Genel Bölüm: İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2014, (*Kıs. İfa*).

SEROZAN, Rona, **Sözleşmeden Dönme**, Vedat Yayıncılık, İstanbul, 2007, (*Kıs. Dönme*).

SEROZAN, Rona, **Karşılıklı Sözleşmelerde Baştan Dayatılmış Veya Sonradan Oluşmuş Edimler Arası Dengesizliğin Uyarlama Yoluyla Düzeltilmesi**, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, İstanbul, 2000, (*Kıs. Uyarlama*).

TEKİNAY, Selahattin Sulhi/ Sermet Akman/ Haluk Burcuoğlu/ Atilla Altop, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.

TEZCAN, Mehmet, **Clausula Rebus Sic Stantibus İlkesi ve Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.

TOPUZ, Seçkin, **Türk – İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda Denge Bozulması Ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.

TUNÇOMAĞ, Kenan, **Alman Hukukunda Borcun İfasında Aşırı Güçlük (Muamelenin Temeli) ile İlgili Objektif Görüşler,** İÜHFM, C.32; S. 2–4; 1967, (E.T. 15.04.2017) http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/1023004558/1023004148

TÜZÜNER, Özlem – Öz, Kerem, **Aşırı İfa Güçlüğüne İlişkin İçtihat İncelemesi**, Ankara Barosu Dergisi, 2015/3, Ankara, s. 423 vd.

UYGUR, Turgut, **6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Şerhi**, Cilt:1, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.

YAVUZ, Nihat, **6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu Şerhi**, Cilt:1, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.

YAVUZ, Nihat, **İşlem Temelinin Çökmesi**, Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi, Şubat 2002, S.113, s.2-3.

ÖZET

Türk Borçlar Kanunu düzenlemesinde sözleşme, tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarının açıklanmasıyla kurulmuş sayılır. Sözleşmenin kurulma anı ile ifa anı arasında geçen zamanda sözleşmenin kurulduğu anda taraflarca öngörülemeyen bir takım olayların gerçekleşmesi sözleşme edimleri arasındaki dengeyi bozabilir. Bu durumda taraflardan edimlerini yerine getirmeleri beklenemez. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde ahde vefa ilkesinin bir istisnası olarak sözleşmenin uyarlanması gündeme gelmektedir.

6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun 138. maddesi ile düzenlenmesinden önce TMK m. 2 dürüstlük kuralı uyarınca yargı içtihatları yolu ile uygulanan sözleşmenin uyarlanması kavramı, TBK düzenlemesi ile kanuni düzenlemeye kavuşmuştur.

Çalışmamızda, sözleşmenin uyarlanması kavramının tanımı, benzer kavramlardan farklılıkları, TBK ile getirilen düzenleme uyarınca sözleşmenin hangi koşulların gerçekleşmesi halinde uyarlanabileceği, hâkimin sözleşmeyi uyarlarken gözetmesi gereken hususlar incelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

According to TCC, a contract is considered as concluded in case both parties mutually declare their concurring assents. A number of case which were not able to foreseen by the parties at the date of contract, occurs between the date of contract and time of performance may be able to upset the balance between the acts. In that case the execution of the contract by the parties is not expected. In case of this kind of situation occurs the adaptation of contract comes up as an exception of pacta sund servanda.

The adaptation of contract term was implemented via case law as per article 2 of Turkish Civil Code before the regulation by the TCC Art. 138. The term gained its own legal basis by the TCC Art. 138 entering into force.

In this study we will examine the definiton of the adaptation of contract term, the differences between the similar concepts, the necessary conditions for implementation of the adaptation of contracts according to TCC, the conditions which must be regarded during the adaptation of contracts by the judge.